

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

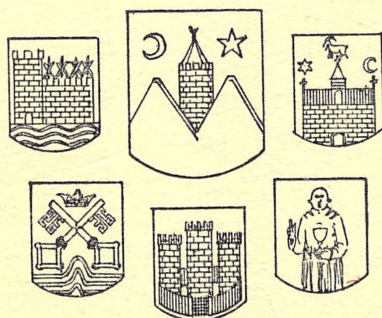
Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HISTORISK SAMFUND FOR PRÆSTØ AMT

AARBOG 1941

NY RÆKKE . BIND 1
HEFTE 3

STENALDERSFUND FRA PORSMOSEN

Af *Hakon Berg*.

I foraalet 1938 besøgte jeg det smukke landskab omkring „Stoksbjerg“ ved Porsmosens østlige ende. Porsmosen er den østlige del af den store Holmegaards mose. Flere steder i egnen syntes af en saadan karakter, at der kunde være mulighed for, at der fandtes bopladser fra stenalderen. Ved dette kortere besøg fandtes dog kun enkelte almindelige flintafslag.

Senere fik jeg venlig meddelelse fra nuværende museumsassistent E. Albrechtsen, der dengang var adjunkt i Haslev, om fund af en enkelt tværpil og nogle mikrolitiske flækker, alt fundet syd for Stoksbjerg. Ved nærmere eftersyn fandtes en del fundsteder, og langs Porsmosens sydkant er det lykkedes at udskille 5 fundpladser, hvor betydeligere oldsagsfund i forbindelse med pladsernes beliggenhed, gør det sandsynligt, at der har ligget bopladser. Alle fund er overfladefund, kulturlag findes vistnok ingen steder, kun et sted er der paavist et ildsted. Opsamlingerne har fundet sted i 1938—39; oldsagerne opbevares i min samling.

Bopladsernes beliggenhed fremgaar af fig. 1, der er et

Dr. Therkel Mathiassen har vist mig den venlighed at gennemlæse mit manuskript, og ydet forskellig vejledning, herfor bringer jeg min bedste tak.

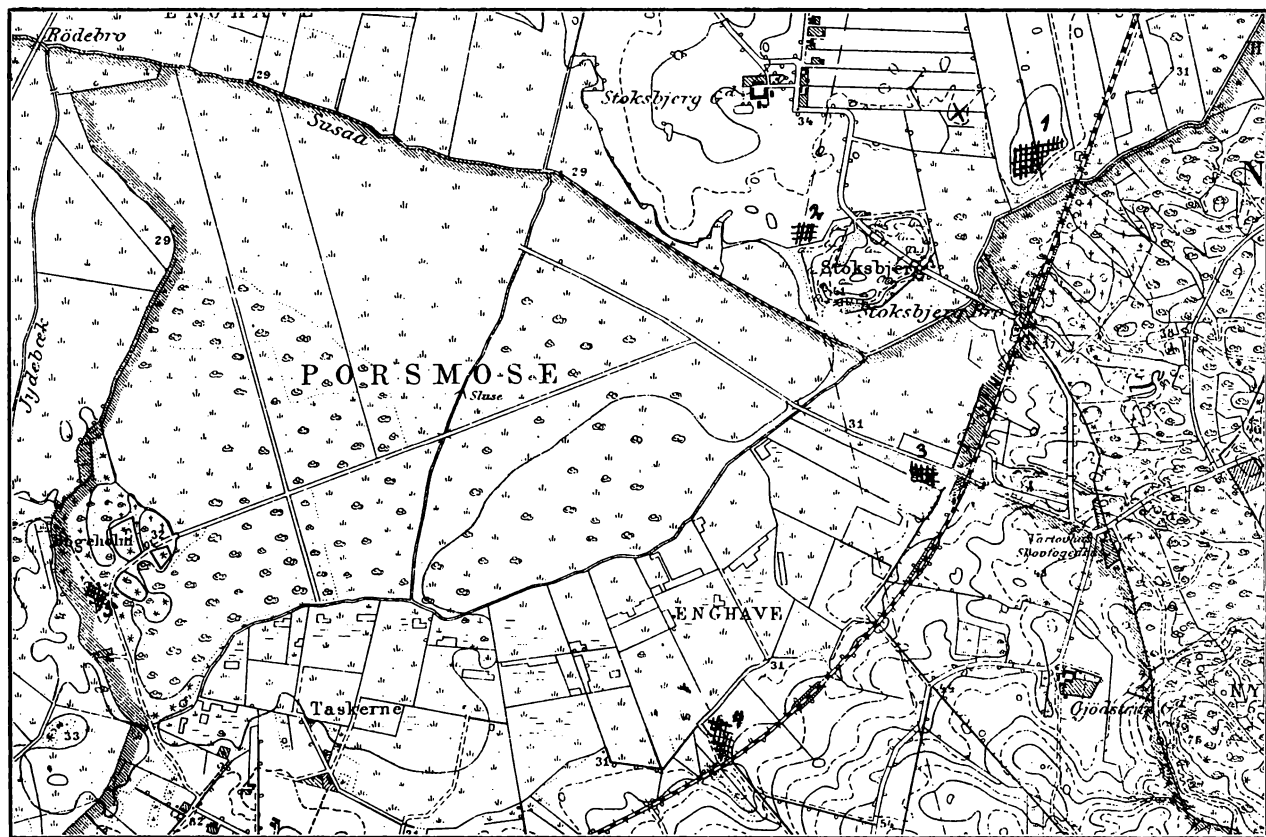

Fig. 1. Bopladserne ved Porsmosen. (Vist ved krydskravering).

udsnit af „Generalstabens Topografiske Kort, M 3726, Gisselfeld“, bopladserne er mærket med skravering.

Af bopladserne har de fire ligget paa øer eller halvøer i den daværende sø, der nu henligger som mose. Gennem mosedragene løber Susaaen, dens løb gaar umiddelbart forbi to bopladser. En gennemgang af bopladserne og deres beliggenhed, vil give det bedste indtryk af de fordringer menneskene stillede til bostedet.

Susaaen skiller de udstrakte sandede højdedrag der findes i Nygaards Vænge fra Stoksbjerg Øst (1), der ligger omgivet af mose paa de tre sider, med ret høje og stejle skrænter mod øst, syd og vest. Mod nord skraaner banken jævnt ud i de lave jorder. Forholdene kan i oldtiden antages at have været saaledes, at der kun mod nord har været mulighed for at gaa til fast land, medens der paa alle andre steder har været ret dybt vand. Især har der sikkert mod syd og øst været stærk strøm, skrænterne er her ret stejle. Banken er flad og bestaar af rent sand, og det er mit indtryk, at de sten, der findes paa den, er tilført af mennesker. Et ildsted er fundet, det var stærkt ødelagt af ploven, og viste sig, da pløjelaget var fjernet, som et tyndt askelag med enkelte stykker ildskørnet flint.

Ca. 300 m vestligere ligger Stoksbjerg (2). I modsætning til den lavere flade plads Stoksbjerg Øst (1) er Stoksbjerg (2) højt kuplet, ser man den fra syd ligger den store svære banke som en ø i den grønne mose, med kratbevoksede skraaninger og med lyngbeklædt top og flader. Vejen fra Skuderløse til Gjødstrup skærer gennem den, og en betydelig grusgrav er anlagt i den. Toppen udgøres af en større noget ujævn plan flade. Syd for Stoksbjerg løber Susaaen, ved syd-vesthjørnet bøjer den og løber op langs den vestlige side. Kun i nord har den muligvis været sumpet terræn, ellers har Stoksbjerg i oldtiden været helt omgivet af vand. Pladsen er dækket af græs og lyng, hvorfor oldtidsfundene herfra er ret ubetydelige. Paa de dyrkede marker i vest har jeg opsamlet

lidt oldsager, ligeledes i grusgraven. Museumsassistent Albrechtsen fandt sine ting paa steder syd for banken, hvor kreaturerne havde afslidt græsset.

Bopladsen Stoksbjerg Vest (3) er beliggende paa to smaa bakker, der ligger umiddelbart ved siden af hinanden, ved et kort stykke skilt fra det høje bakkeland i syd. Den ene halvdel af den østlige bakke har ydet redskabsfund, den øvrige del er bevokset med stedseværende græs og plantage. Flintafslag tyder dog paa, at begge bakker har været beboet. Her er det muligt at udskille et sted, hvor oldsagsfundene især gøres. Medens de paa Stoksbjerg Øst (1) fremkom over et stort areal, findes de her især i et bælte langs bankens nordskraaning, der gaar jævnt ud i mosen. Bakketoppen er meget flintrig.

Bopladsen Gjødstrup (4) er anlagt paa en terrasse langs den østlige side af en lille vig, der har strakt sig ind mod landsbyen Gjødstrup. Her har man altsaa benyttet en ret aaben plads

Bøgeholm (5) er en samling smaa bakkeknoide bevokset med græs og gran. Paa en jævn sandflade, der nu dyrkes, findes megen flint og enkelte redskaber. Ligesom ved Stoksbjerg Øst (1) er det her en ganske plan sandbanke, der er valgt til boplads

Foruden disse samlede fund er der flere steder i mose- randen fundet enkelte redskaber og flækker, disse er optaget i fundlisten som spredte fund. Enkelte steder kan det antages, at der har ligget bopladser, saaledes paa en sandbanke ca. 400 m vest for Stoksbjerg (2). Her findes plantage, men i overfladen er fundet en skiveskraber og flintafslag. Paa de høje sandbanker i Nygaards Vænge syd for Stoksbjerg og Susaaen findes flintafslag flere steder i vejene, alt er dog beplantet med Skov saaledes at undersøgelse er umulig.

Af ovenstaaende er fremgaaet, at de tre bopladser nr. 1, 2 og 5 var beliggende paa udpræget sandet grund, nr. 1 og 5 fandtes paa stenfri sandgrund. Men ogsaa

pladserne nr. 3 og 4 ligger paa stærkt sandmuldet jord. Pladserne nr. 1 og 2 var beliggende i Susaaens umiddelbare nærhed, nr. 1 hvor Susaaen løber gennem en snævring. Denne orientering til vand og aaløb findes i Gudenaakulturen, som er behandlet af museumsinspektør, dr. Therkel Mathiassen i „Aarbøger for nordisk Oldkyndighed“ 1937, side 1—186. Men den findes ogsaa i Maglemose-Kulturen, hvis bopladser findes meget nærmere, nærmest er en boplads i Holmegaards mose (Aarb. f. Hist. Samf. Præstø Amt 1924 side 77—100 og Aarb. f. nord. Oldk. 1924 side 1—85 og 135—44). Før forholdet til disse to kulturer nærmere behandles, vil det være rigtigt at gennemgaa redskaberne.

Fundliste.	Fundstederne.					
Oldsagerne	1	2	3	4	5	S.F. *)
Kærneøkser				1		1 2
Skiveøkser	2					2
Tykke Bor	2		2			4
Tynde Bor	3				1	4
Flækkebor	1			1		2
Skiveskrabere	16		3	1	1	3 24
Flækkeskrabere med udbuet Æg...	1		14	4		2 21
do. „ lige „ ...		1	2	1		4
do. „ skraa „ ...	1	1	1			3
Spaanskrabere	8	1	7	1	2	19
Høvlskrabere	1		1	2	1	5
Flækkekniive			2			2
Flækkesave	2					2
Stikler	4	2	6	1		13
Flækker med forskellig Tildannelse.			3			3
Mikroliter	9			1		10
Tværpile	5					5
Mikrostikler	2	1				3
Flækkepille			2			2
Haandspidser	1		1			2
Knusesten	1		1			2
Omhuggede slebne Økser			1			1
Tyndnakkede Økser						1 1
Ubestemml. slebne Øksebrudstykker	1					1 2
Ialt ...	59	6	46	14	5	8 138
Spaanblokke og Knuder	4	2	6	2	2	
Flækkeblokke			1			

*) S. F.: Spredte Fund.

Oldsagerne.

Alle de i følgende beskrevne oldsager er af flint, som før nævnt er alt overfladefund. Flintens farve er overvejende hvid, blaalig eller graa. Enkelte stykker har en lys, brun farve. Oldsagerenes fordeling fremgaar af fundlisten.

Skive- og Kærneøkser.

Kun to økser af hver slags er fundet. Skiveøkserne er begge fra Stoksbjerg Øst (1), begge er typiske skiveøkser, saaledes som de kendes fra Ertebølle-Kulturen, fig. 2.

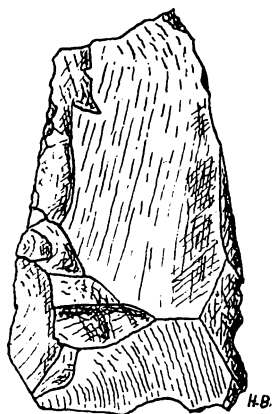

Fig. 2. Skiveøkse, 2: 3.
Stoksbjerg Øst (1).

Den ene kærneøkse er opskærket til 5,5 cm længde, denne typiske kærneøkse er fundet paa en højning nord for Stoksbjerg Øst (1) sammen med flækker og to brudstykker af slebne økser. Fundstedet er afmærket med et kryds paa fig. 1.

Den anden kærneøkse er bred og flad, omhyggeligt tilhugget, men skraa æg og med noget tilspidset nakke, den er 8,5 cm lang, og kan nærmest sammenstilles med de tidlige spidsnakkede økser, hvoraf een fandtes i de øverste lag paa Bloksbjerg¹. Fra Gjødstrup (4).

Bor.

Disse er gerne tildannet med et mindstemaal af tilhugning. Skiver og flintstykker med en spids udløbende

kant er blevet tilhugget, stykkets tilfældige form bestemmer, om det hører til de tykke eller de tynde bor, disse sidste er oftest lavet af en skive. Et skivebor fra Stoksbjerg Øst (1) har to spidser vendende hver sin vej, to tykke bor fra samme sted har en klumpet form med kort spids.

Skiveskrabere.

Alle skiveskraberne hører til de store former, som er saa almindelige paa jættestuefolkets bopladser. De er gennemgaaende aflange og har en længde fra 5,5 til 7 cm, men størrelser helt op til 9×7 cm forekommer. Den lille runde stejle skiveskraber, som paa nogle af magemosekulturens bopladser forekommer saa hyppigt, findes ikke her; det maa bemærkes, at den heller ikke fandtes i Holmegaard².

Flækkeskrabere.

Af Flækkeskrabere er de udbuede i overtal og ligeledes de bedst forarbejdede, en enkelt er en dobbeltskraber med udbuet æg i den ene ende og uregelmæssig æg i den anden ende, fig. 3: 1. 11 stk. er under 5 cm lange, flere udmærkede er kun 3,5 cm lange, 8 stk. mellem 5 og 6 cm, ingen herover. Tildannelsen er god og gode flækker er brugt, fig. 3: 3. Disse korte udbuede flækkeskrabere betegnes som et for Gudena-Kulturen særegent træk³.

Til Flækkeskrabere med lige og skraa æg er oftest tarvelige flækker blevet brugt. Fig 3:6 viser en flækkeskraber med lige æg. En længde op til 7 cm er ikke ualmindelig.

Spaanskrabere — er større og mindre flintstykker med tilhugning langs en kant.

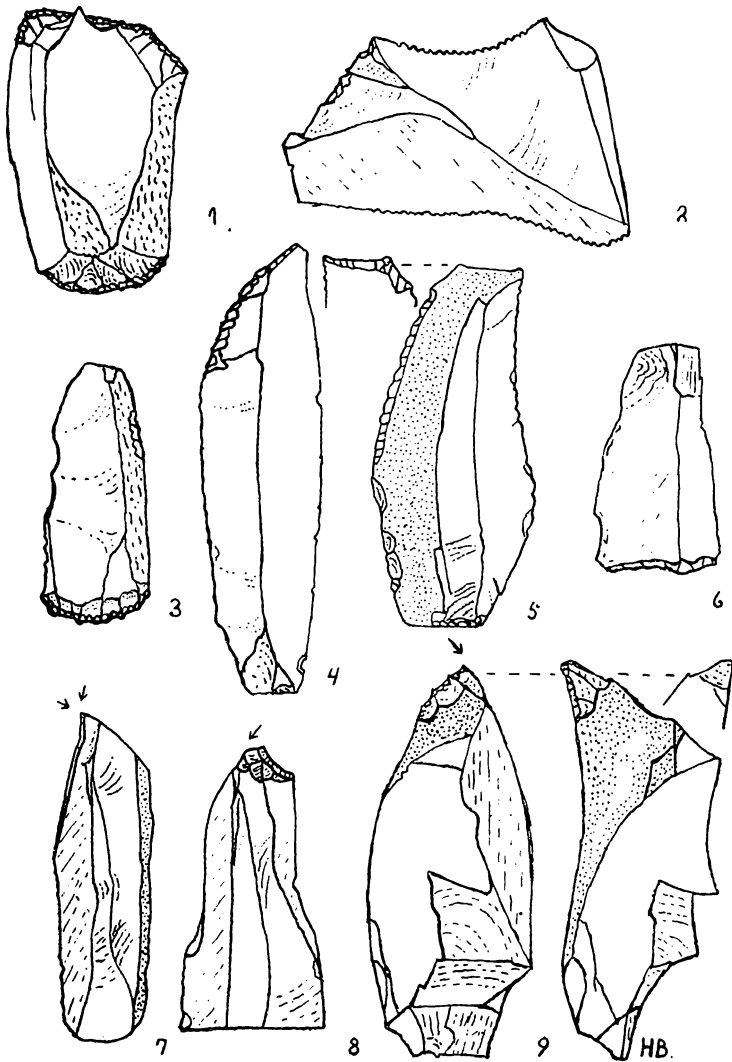

Fig. 3. Flækkeredskaber, fig 1, 2 = 1:1, fig 3, 9 = 2:3.
1, 3, 4, 5: Stoksbjerg V (3). 2, 7: Stoksbjerg Ø. (1). 6, 8, 9: Stoksbjerg (2).

Høvlskrabere.

To stykker fra Stoksbjerg Vest (3) og Gjødstrup (4) er koniske spaanblokke med retouche langs et større eller mindre stykke af kanten. Det ene stykke har skorpe paa den ene side. Efter slagfladens vinkel i forhold til stykkets længderetning maa de henregnes til høvlskraberne. Formen er som Therkel Mathiassen 1937 fig 11:5 og 6.

Et stykke fra Bøgeholm (5) er en tyk skive med retouche langs den cirkelsegmentformede kant. Form og størrelse er som Erik Westerby 1927 fig 17:1. Gjødstrupskraberenes æg er dog mere regelmæssig. Bloksbjergskraberne af denne form fandtes hovedsagelig i de øvre lag (men egentlig Ertebølleinventar)⁴.

Et stykke fra Gjødstrup (4) kan især efter slagfladens form henregnes til kølskraberne, slagfladens maalt er $4,7 \times 2,4$ cm, højden er 5 cm. Retouche findes langs den lille omhyggeligt tildannede runde „næse“ og langs sidekanterne. Den er delvis skorpebeklædt (jfr. Erik Westerby 1927 fig. 18:1).

Høvlskraberen fra Stoksbjerg V (3) er defekt.

Flækkeknive.

To flækkeknive er fundet paa Stoksbjerg Vest (3). Den ene er af den almindelige form med ryggen omhyggeligt tilhugget, fig. 3:5. Som tegningen viser, er der tilhugning i stykkets ende. Den er lavet af en svær flække med skorpe over en del af fladen, æggen er skaaret.

Fig. 3:4 viser det andet stykke, som tilhører den type flækker, som er karakteristisk for Gudena-Kulturen⁵. Tilhugningen omfatter kun den yderste skraa kant, en smuk flække er brugt.

Formen genfindes i Klosterlund⁶, og i en køkkenmødding i Bohuslän i Sverige⁷, samt i fundet fra Sandarne ved Göteborg⁸.

Flækkesave.

Ogsaa de fundne save er af en form, der genfindes i Gudena-Kulturen⁹. En lignende fandtes ogsaa i køkkenmøddingen ved Aamølle¹⁰. Fig. 3: 2 viser den ene sav, ganske fine savtænder dækker de to modstaaende indbuede ægge. Finere og flere er de paa stykket end det har været mig muligt at gengive paa tegningen. Den anden sav har ligeledes en uregelmæssig indbuet æg, den modstaaende kant er tilhugget til støtte for haanden.

Stikler.

Stiklernes tre hovedformer findes. Af kantstikler findes tre, en har 1 stikkelslag og ingen enderetouche, to har lige enderetouche men intet stikkelslag, derimod retouche, den ene langs begge sidekanter.

Af buestikler findes to, den ene har buet enderetouche, paa den anden er buen fremkommet ved eet slag, fig. 3: 7. Pilen angiver stikkelslaget.

Midtstikler findes med 6 eksemplarer, af fire findes kun øvre ende. To har skraa enderetouche ved den ene side, stikkelslag ved den anden, fig 3: 8. Fire har ingen retouche, æggen er dannet ved to stikkelslag. Den ene er en svær flække med skafttunge, fig. 4:13.

Stikler er meget almindelige i Gudena-Kulturen.

To svære skiver, hvis ryg løber spidsvinklet sammen med slagfladen, har retouche ved spidsens ene side, den ene har et lille stikkelslag modstaaende den retoucherede kant, fig. 3: 9. En meget kraftig krassespids er skabt, antagelig har disse haft samme anvendelse som stiklerne.

Flækker med forskellig tildannelse.

En flække fra Stoksbjerg Vest (3) har tilhugning langs den ene kant, arrene løber ind over flækkens inder-side¹¹.

Mikroliter og Tværpile.

Enkelte af mikroliterne kan efter formen sammenlignes med de paa maglemosebopladserne fundne, fig. 4: 1 til 4. Men paa baggrund af det samlede mikrolitfund og udførelsen, falder det naturligt, at sammenligne dem med Gudena-Kulturens mikrolitformer, kun een findes ikke i Gudena-Kulturen, den brede, spidse rhombeformede mikrolit, fig. 4: 6. Mikroliterne falder i to grupper, fine flækker med retouche langs en kant, lancetterne, og brede flækkestykker, hvis tilhugning ligesom ved tværpilene gaar paa tværs af flækkens længderetning, brede rhomber og trapezer.

Da det mikrolitiske flintarbejde som nævnt er knyttet nærmest til Gudena-Kulturen, vil der blive henvist til dennes mikrolitformer¹².

Lancetterne. — Et stykke har retouche langs hele den højre sidekant, fig. 4: 1. (Aarb. 37, Gruppe A 1 b).

Et stykke har hele venstre sidekant retoucheret, den modstaaende kant er buet. (Aarb. 37, gruppe A 3 a), fig. 4: 2.

En 45 mm lang mikrolitisk flække med bevaret slagbule, har retouche paa et stykke af højre sidekant ved spidsen. (Aarb. 37, Gruppe A 2 b).

Et stykke hører nærmest til cirkelsegmenterne, fig. 4: 3 (Aarb. 37, gruppe A 12).

Et stykke har retouche langs det halve af den højre sidekant, fig. 4: 4. (Aarb. 37, gruppe A 14).

En lancet er brækket; alle med undtagelse af fig. 4: 2 som er fra Gjødstrup (4), er fundet paa Stoksbjerg Vest (1).

Brede Rhomber og Trapezer. — Et stykke har den ene ende skraat, den anden lige retoucheret, tildannelsen er sket fra modsatte sider, fig. 4: 7. (Aarb. 37, gruppe D 6 b).

To trapezer har den ene ende skraat retoucheret, det ene trapez er meget spids, fig. 4: 8 (Aarb. 37, gruppe

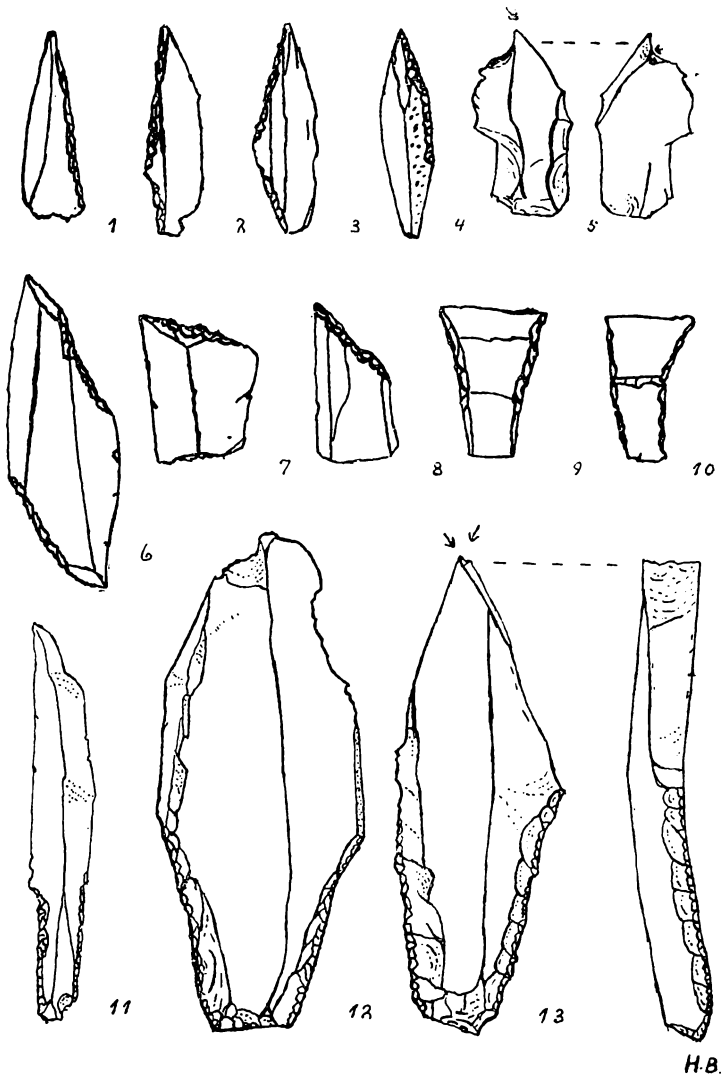

Fig. 4. Mikroliter, Flækkepile. 1:1.

1, 3, 4, 6, 7, 8, 9, 10: Stoksbjerg Ø. (1). 2: Gjødstrup (4). 5: Stoksbjerg (2). 11, 12, 13: Stoksbjerg V. (3).

D 4 b), det andet er af form som fig. 4: 7, men kun med retouche langs den øverste ende. (Aarb. 37, gruppe D 26).

Den rhombiske mikrolit som vises i fig. 4: 6, findes som nævnt ikke i denne lange form i Gudena-Kulturen¹¹. den er af landsretssagfører Erik Westerby fundet ved Gislinge Bro i Lammefjorden og ved „Fjordgaard“ ved Sidingefjord¹⁴. Ligesom den er fundet ved Carstensminde paa Amager¹⁵, hvilken fundplads dateres til lidt ældre end end Bloksbjergs nedre lag, i hvilke ogsaa fandtes lignende lange rhombiske mikroliter, men af ikke helt typiske (yngre?) former¹⁶. Endelig er en lang rhombisk mikrolit af den her omtalte form fundet i dækket bopladslag fra jættetestetid ved Rønneå ved Ringsjön i Skaane¹⁷.

Alle er fundet paa Stoksbjerg Øst (1).

Mikrostikler.

Mikrostikler fandtes paa to pladser. Fig. 4: 5. Alie har tilhugning ført mod flækkens inderside, tilhugningen ligger altid lige under stikkelarrets øverste ende, fig. 4: 5 til højre. I modsætning til de almindelige stikler, hvor stikkelarret løber vinkelret paa flækkens breddeflader, fig. 3: 7, løber det her skraat i forhold til disse, fig. 4: 5 til højre og Aarb. 1937 fig. 16.

Dette forhold har sin forklaring deri, at det tryk, der har løsnet spaanen, er ført lige over tilhugningen mod flækkens inderside. Pilen paa fig. 4: 5 til højre viser dette sted. Samme tilvirkningsmaade genfindes paa alle mikrostikler fra Porsmose, og antagelig ogsaa paa stykkerne fra Rejsby og Sneum Aa, Aarb. 37, fig. 16: 1 og 2.

Tværpile.

Fem tværpile findes, alle fra Stoksbjerg Øst (1). Af form som fig. 4: 9 findes to. Et stykke har lige bred æg og nakke og indbuet sideretouchering. To er af form som fig. 4: 10, det ikke afbildede mangler retoucheringen langs den ene sidekant. Som nævnt i indledningen er der fun-

det en tværpil paa Stoksbjerg (2), der er vistnok ogsaa fundet en paa Stoksbjerg Vest (3).

Tværpile findes i mængde i Ertebølle-Kulturen, og i Gudena-Kulturen især fremherskende paa dennes yngre bopladser. To tværpile er fundet i Sværdborg.

Flækkepil med Skafttunge.

En svær flække med bevaret slagbule har skafttunge tilhugning, fig. 4: 12. Sidekanterne er en del skaarede, tilhugning og retouche ses kun paa skafttungen. Stykket er som nævnt en del beskadiget, men er antagelig en pilespids.

Fig. 4: 11 er en smal flække med skafttunge tilhugning, slagbulen er ikke bevaret. Stykkets skævhed, i forbindelse med den skarpe lige kant, lader den mulighed staa aaben, at det snarere er en kniv. Brugt som pilespids vil den dog være i besiddelse af en glimrende gennemslagskraft.

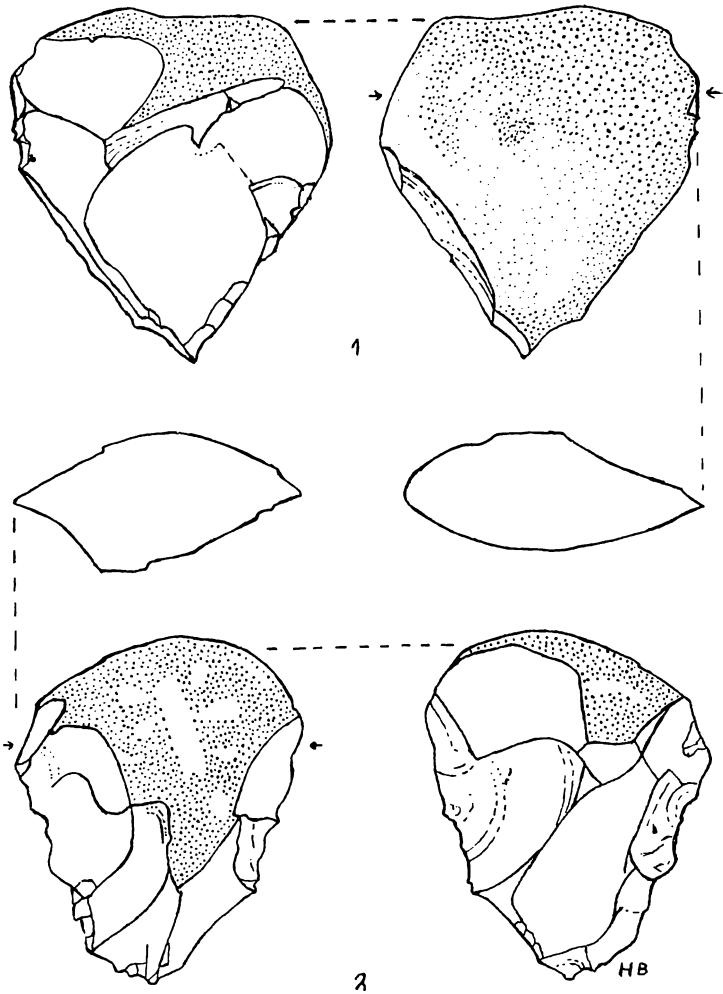
I Gudena-Kulturen er en flækkepil fundet paa boplads nr. 12, Køge Sø¹⁸. To ved Bølling Sø fundne flækkepile med skafttunge er maaske meget gamle ¹⁹. Flækkepilen med skafttunge er fundet i mængde paa Hesselø²⁰, og den findes ogsaa i jættestuerne. Endelig er den fundet i dækket bopladslag ved Ringsjön i Skaane²¹.

Haandspidser.

Haandspidser og lignende former er først paavist i dækkede bopladslag fra ældre jættestuetid paa Langeland²². Senere er de fundet ved Stavns Fjord paa Samsø²³, ved en af statsgeolog, dr. V. Nordmann foretaget undersøgelse af lejringsforholdene dateres Stavns Fjord stykkerne til før ertebølle tid²⁴. Endelig foreligger tre haandspidser fra Gudena-Kulturen, fra to bopladser, der begge viser paavirkning fra Ertebølle-Kulturen²⁵.

Haandspidsen fig. 5: 1 er fundet paa Stoksbjerg Vest (3). Den er lavet af en flad flintknold, med skorpe paa

Fig. 5. Hundspidser. 2: 3.

1 Stoksbjerg Vest (3). 2 Stoksbjerg Øst (1).

hele den ene side, formen er trekantet og skorpe dækker nakken. Den anden side er tilhugget med grove afslag, spidsen er god men grovt tildannet, den ender i en kort tværæg.

Paa Stoksbjerg Øst (1) fandtes fig. 5: 2, den er ligeledes lavet af en flad flintknold med skorpe i nakken. Tilhugningen er foretaget ved grove afslag, retouche ses ikke ved kanterne, spidsen er noget defekt.

Medens fig. 5: 1 er flad paa begge sider, er fig. 5: 2 flad paa spidsens ene side, medens den anden hvælver sig op til den bevarede skorpe.

Fig 5: 1 henføres naturligt til haandspidserne. Den minder meget om Aarb. 34 Pl. IV: 11.

Fig 5: 2 kan ligeledes sammenlignes med et Samsø stykke, nemlig Aarb. 34 Pl. IV: 12 som er et „ægredskab“, dog med det forbehold, at „Dette Stykke danner ved at have Æggen i Enden en Overgang fra Gruppen 1—8“ (nemlig Haandkilerne)²⁶. At henføre fig. 5: 2 til ægredskaberne er ikke muligt, ved tilhugningen er tydeligt tilsigtet at skabe en spids, og kanterne er lige. Dets ringe størrelse gør, at det staar mellem haandkilerne og haandspidserne²⁷.

Knusesten af Flint.

Den ene knusesten er kuglerund, helt tilstødt, Stoksbjerg Vest (3). Den anden er en flad opbrugt blok, knust paa et bælte rundt om blokken. Fra Stoksbjerg Øst (1).

Neolitiske Redskaber.

En omdannet ægende af en slebet økse er fundet paa Stoksbjerg Vest (3), fig. 6. Sidekanterne er ikke slebet, om det er en tynd- eller tyknakket økse kan ikke afgøres. I øvre ende er over halvdelen af øksens bredde borthugget, æggens bredde er vistnok ikke decimeret. En omhugget økse er fundet i dækket bopladslag ved Bundsø paa Ais, der dateres til „omkring eller lidt efter Midten af Jættestuetid“²⁸.

De to fragmenter af slebne økser, der fandtes sammen med en kærneøkse nord for Stoksbjerg Vest (1), (se ovenfor) er begge fortrinligt slebne. Det ene er nakkeenden af en tyndnakket økse med velslebent noget konvex sidekant.

Fig. 6. Omhugget Økse 2: 3.
Stoksbjerg Vest (3).

Fragmentet, der fandtes paa Stoksbjerg Vest (1), er stærkt udnyttet som spaanblok, kun ringe men tydelige spor af slibning ses.

Forekomsten af neolitiske økser i fund med overvejende ældre stenalders inventar vil blive nævnt i forbindelse med fundets tidsstilling.

Blokke.

Spaanblokkene er gerne aflange flintknolde med skorpe paa bagsiden.

En flækkeknold maa betegnes som en opbrugt konisk, mikrolitisk flækkeblok, den har skorpe over den ene halvdel.

Flækketeknikken er god, et antal gode mikrolitiske flækker foreligger især fra Stoksbjerg Øst (1) og Bøgeholm (5), helt saa gode som flækkerne fra Sværdborg og som de bedste fra Gudena-Kulturen afbildede er de vel ikke, men materialet fra Porsmosen er jo ogsaa ret spinkelt.

Større flækker findes paa alle bopladserne, en af de bedste større flækker er fig. 3: 4.

Porsmosefundenes kulturelle Stilling.

Ved gennemgangen af de enkelte oldsagsformer, er lignende former, fra det nordiske omraade, blevet nævnt;

især saadanne der er fundet i geologisk eller arkæologisk daterede lag. Og det har vist sig, at fundene var af meget blandet karakter.

Ikke alene findes slebne økser sammen med ældre stenalders redskaber, men inden for disse findes ogsaa ældre og yngre elementer, saaledes fig. 4: 6 og fig. 4: 9 m. v.

Dette forhold er dog ikke noget enestaaende, paa bopladserne ved Gudenaa er fundet flere slebne og andre neolitiske redskaber, der dog i den samlede fundmasse ikke overskrider 2 pCt., og af arkæologiske og geologiske grunde paavises, at Gudenaa-Kulturen har levet videre ind i yngre stenalder²⁹.

Fra Skaane foreligger to betydelige fund, hvor ældre stenaldersformer findes sammen med enkelte yngre stenalders redskaber, fremdraget i dækkede kulturlag. I det øverste lag af bopladsen ved Limhamn fandtes et fragment af en slebet firesidet økse og jættestuekeramik, sammen med rene ertebølletyper³⁰. Paa den flere gange nævnte boplads ved Ringsjön fandtes kerne-, spids- og skiveøkser samt et flertal mikroliter sammen med et fragment af en slebet økse³¹. Bopladsen dateres til jættestuetid, en spids rhombisk mikrolit herfra er af form som fig. 4: 6 fra Stoksbjerg Øst (1). Den viser, at saadanne gamle former kan leve videre i fuldt typisk form, i endog meget lange tidsrum, som nævnt ovenfor findes de rhombiske mikroliter paa Sjælland i lag, der dateres til tiden lige efter sen maglemosetid, og da disse rhombiske former anses for et led i den udviklingslinie, der finder sin endelige form i tværpilen, en udvikling, der paa Sjælland er foregaaet efter maglemosetid, virker det mærkelig, at finde denne mikrolitform i jættestuetid. Ogsaa flækkepile med skafttunge fandtes paa bopladsen ved Ringsjön.

Af dette fremgaar, at mesolitiske kulturer kan videreleve som saadanne gennem lange tidsrum jævnsides med højere kulturer, kun tilsat enkelte neolitiske indslag, i

Porsmosefundene især de slebne økser, og de relativt mange, store skiveskrabere.

Den mulighed maa derfor staa aaben, at bopladserne ved Porsmosen enten helt eller delvis naar op i yngre stenalder.

Tilbage staar at undersøge Porsmosefundenes forhold til den sydsjællandske Maglemose-Kultur.

Lighedspunkter findes, saaledes den gode flækketeknik og de procentvis faa kærneredskaber, men afvigelserne er næsten større, de mange forskellige flækkeredskaber, og det i forhold til den samlede fundmasse ret sparsomme mikrolitiske element.

Porsmosefundet er talmæssigt ret spinkelt, man maa derfor afvente andre sjællandske fund, i hvilket disse kan indføjes, før noget afgørende kan siges angaaende det her fremlagte materiales stilling til de øvrige sjællandske mesolitiske kulturer.

Derimod kan der anes noget om disse oldtidsmenneskers kultur. Det har været jæger- og fiskerstammer, der engang har boet paa sandbankerne i den store sø, der nu er helt tilgroet. Kun flintredskaberne kendes, i udstrakt grad er træ, ben og hjortetak sikkert blevet anvendt til redskaber og vaaben, saaledes som det kendes fra mosefundene³². Vi har da ogsaa flintredskaber, der maa antages at have været brugt ved tilvirkning af ben- og hornredskaber: stiklerne og savene.

I forbindelse med den omhuggede neolitiske øske, fig. 6, kan mindes om en „hjortetakøkse med hul til indsættelse af skærpe“, hvis isiddende skærpe er et brudstykke af en slebet økse, fundet i en mose ved Bregninge øst for Kalundborg³³.

Noter.

- ¹ Erik Westerby 1920, s. 452, fig. 6; Erik Westerby 1927, s. 41.
- ² H. C. Broholm 1924 a, s. 85; H. C. Broholm 1924 b, s. 35
- ³ Therkel Mathiassen 1937, s. 83.
- ⁴ Erik Westerby 1927, s. 56.
- ⁵ Therkel Mathiassen 1937, s. 86 og fig. 9: 10 og 13.
- ⁶ Therkel Mathiassen 1937, s. 140 og fig. 25: 7.
- ⁷ Johan Alin 1935, fig. 11: 1 og 3. Fundet dateres af Alin til mellem 4000 og 5000 f. Kr.
- ⁸ Johan Alin m. fl. 1934, fig. 49: 4. Fundets geologiske alder er omstridt. Niklasson henfører det til sen Magdalénien. Johan Alin m. fl. 1934 (især s. 134). Af arkæologiske grunde henføres det fra dansk side til Maglemose-Kulturen, og ikke til dens ældste stadier, Therkel Mathiassen 1937, s. 168 og V. Nordmann 1936, s. 98.
- ⁹ Therkel Mathiassen 1937, s. 86 og fig. 9: 12.
- ¹⁰ A. P. Madsen m. fl. 1900, s. 86 og fig. 9: 12.
- ¹¹ Therkel Mathiassen 1937, s. 87 og fig. 9: 5 og 6.
- ¹² Therkel Mathiassen 1937, s. 94 „Skema over Gudena-Kulturens Mikrolittyper“.
- ¹³ En mikrolit, Aarb. 1937 fig. 14: 12 der efter afbildningen kunde henregnes hertil, er af Therkel Mathiassen henført blandt lancetterne.
- ¹⁴ Erik Westerby 1933, tekst og flere afbildninger.
- ¹⁵ J. Brøndsted 1938, fig. 65: b og side 105.
- ¹⁶ Erik Westerby 1927, fig. 23: 19 m. fl.
- ¹⁷ J. E. Forssander 1929—30, fig. 7 og teksten.
- ¹⁸ Therkel Mathiassen 1937, s. 16.
- ¹⁹ Therkel Mathiassen 1937, s. 150, fig. 28: 1 og fig. 29.
- ²⁰ V. Nordmann 1936, s. 117 og fig. 55.
- ²¹ J. E. Forssander 1929—30, fig. 14: 17 og 18.
- ²² J. Winther 1935, fig. 22: 5 og 6.
- ²³ Therkel Mathiassen 1934, Pl. III og IV.

- ²⁴ V. Nordmann 1936, s. 120.
- ²⁵ Therkel Mathiassen 1937, s. 105. To som haandspidser bestemte redskaber fra ovennævnte boplads paa Sandarna ved Göteborg, Alin m. fl. 1934 fig. 47: 1 og 2, har ikke den brede form som de danske stykker, der er da ogsaa udtrykt tvivl om deres bestemmelse som haandspidser; Therkel Mathiassen 1937, s. 167.
- ²⁶ Therkel Mathiassen 1934, s. 42.
- ²⁷ Fra flere af bopladserne ved Porsmosen foreligger stykker, der kunde henføres til haandkiler eller haandspidser, men af mindre typisk art. Bl. a. en større, naturligt tilspidset og skorpebeklædt flintknold, hvor spidsen er dannet ved to kraftige afslag, eet fra hver side, noget lignende har jeg set i „Rædselskabinettet“ paa Langelands Museum, jfr. J. Winther 1935, s. 30.
- ²⁸ Therkel Mathiassen 1939, fig. 8: 8 og side 44.
- ²⁹ Therkel Mathiassen 1937, s. 127 og 128.
- ³⁰ Otto Rydbeck 1920 s. 136, tekst og billeder, sammesteds omtales fund fra overfladen af tyndnakkede økser og ertebølletyper ved Skelderviken, Jonstorp sogn, Skaane.
- ³¹ J. E. Forssander 1929—30, s. 39, omtalte mikrolit anf. arb. fig. 14: 7.
- ³² F. eks. H. C. Broholm 1924 a, s. 92.
- ³³ Georg F. L. Sarauw 1903, s. 216.

Benyttet Litteratur.

- 1935 Alin m. fl. — Johan Alin, Niels Niklasson och Thomasson: Stenåldersboplatsen på Sandarna ved Göteborg. Göteborgs kungl. Vetenskaps- och Vitterhetssamhälles Handlingar. 5. följden, Ser. A, Bd. 3, N:o 6.
- 1937 Alin, Johan: En bohuslänsk kökkenmödding på Rotekärslid, Dragsmark. Göteborg och Bohusläns Fornminnesförenings Tidsskrift 1935.
- 1924 a Broholm, H. C.: Holmegaardsfundet fra den ældste Stenalder. Aarb. f. Hist. Samf. f. Præstø Amt, 13. Aarg. 1924.
- 1924 b Broholm, H. C.: Nye Fund fra den ældste Stenalder. Holmegaards- og Sværdborgfundene. Aarb. f. nordl. Oldk. 3. Række, Bd. 4.
- 1938 Brøndsted, J.: Danmarks Oldtid, Gyldendal.
- 1929—30 Forssander, J. E.: En märklig stenåldersboplats vid Sjöholmen. K. Human. Vetenskapssamf:s i Lund Årsberättelse 1929—30. IV., Meddelanden från Lunds universitets historiska museum.

- 1900 Madsen A. P. m. fl. — A. P. Madsen, Sophus Müller m. fl.: Affaldsdynger fra Stenalderen i Danmark, undersøgt for Nationalmuseet. Reitzel.
- 1934 Mathiassen, Therkel: Primitive Flintredskaber fra Samsø. Aarb. f. nord. Oldk.
- 1937 Mathiassen, Therkel: Gudena-Kulturen. En mesolitisk Indlandsbebyggelse i Jylland med Bidrag af Johs. Iversen. Aarb. for nord. Oldk.
- 1939 Mathiassen, Therkel: Bundsø, en yngre Stenaldersboplads paa Als. Aarb. f. nord. Oldk.
- 1936 Nordmann, V.: Menneskets Indvandring til Norden. Danmarks geologiske Undersøgelse. III Række. Nr. 27. Reitzel.
- 1920 Rydbeck, Otto: Hava den äldre stenålders redskapsformer stundom levat kvart ånda ind igånggriftstiden? Fornvännen 1920, häft. 3.
- 1903 Sarauw, Georg F. L.: En Stenalders Boplads i Maglemose ved Mullerup. Aarb. f. nord. Oldk. II Række, Bd. 18.
- 1920 Westerby, Erik: En Boplads fra den ældre Stenalder paa Bloksbjerg ved Christiansholm. „Naturens Verden“, 4. Aarg.
- 1927 Westerby, Erik: Stenalders Bopladsen ved Klampenborg, Reitzel.
- 1933 Westerby, Erik: Nogle Stenalderfund fra tørlagt Havbund. Meddelelser fra Dansk Geologisk Forening. Bd. 8.
- 1935 Winther, Jens: Troldebjerg. En bymæssig Bebyggelse fra Danmarks yngre Stenalder (Bd. 1). Eget Forlag, Rudkøbing.

C. BORRE LARSEN OG HANS LOKALHISTORISKE AFHANDLINGER

Af *August F. Schmidt.*

DA de Afhandlinger, som *C. Borre Larsen* (1898—1925) har offentliggjort i *Historisk Aarbog for Præstø Amt* i Tiden 1919—24, er af ikke ringe Interesse og vidner om betydelige Fremstillingsevner, vil det sikkert ikke synes ubelejligt, at man her fremkommer med nogle Oplysninger om denne Mand.

Carl Jens Ludvig Borre Larsen blev født 5. Marts 1898 i *Fakse*. Hans Forældre var Redaktør og Bogtrykker *Ludvig Peter Larsen* og Hustru *Betty Thyra Theolofine Hansen*. De lod deres Søn holde til Bogen, da han tidlig viste betydelige Evner og stor Læselyst. Han blev Student fra *Metropolitanskolen* i 1916. Det var derefter han Menning at studere Historie, specielt *Arkæologi* (nordisk) med en *Magisterkonferens* for Øje, men efter sin Omvendelse Julen 1917 slog han ind paa *Theologien*. Det theologiske Studium blev afbrudt af hans Deltagelse som *Løjtnant* (uddannet i *Akademisk Skyttekorps*) i den finske *Frihedskrig* Marts—Juni 1918. Han drog som frivillig ud med *Vasabataillonen* af *I. Grenaderregiment*. Ved *Tammerfors* blev han saaret og kom derefter paa *Sygehuset* i *Vasa*, hvor han blandt *Sygeplejerskerne* traf sin senere Hustru. Efter *Felttogets Slutning* blev *Borre Larsen* de-

koreret med Frihedskorset og Krigsmedaillen. Som den skrivelystne og skrivebegavede Mand han var, er det let at forstaa, at han har udarbejdet en Skildring af sin Krigsdeltagelse i Finland. Allerede i Efteraaret 1918 kunde han udgive Bogen: „I Kamp for Finland“ (P. Larsens Bogforlag, Fakse, 124 Sider), hvori han paa en meget levende Maade giver en Fremstilling af sine fire Maaneders Oplevelser og Indtryk fra den finske Frihedskrig. Bogen vil bevare sin Værdi som et litterært Minde om danske Unges Deltagelse i hin Krig, der skulde føre Finland ud i Friheden.

Den 1. Maj 1919 blev den tidligere Løjtnant i „Finska Armeen“ under et nyt Finlandsoophold i Kuopio viet til *Maria Nevala*, født 23. April 1889 i Haapavesi i Finland, Datter af Gaardejer *Heikki Nevala* og Hustru *Ebba Erika Rautio*. Maria Nevala var inden sit Giftermaal Røde Kors-Søster paa et af Vitaarmeens Feltlazaretter.

Fra September 1919 til November 1921 var Borre Larsen Huslærer hos Direktør Bagge paa Dronninggaard ved Furesøen. Allerede den 21. Juni 1921 erhvervede han den theologiske Embedseksamen med Karakteren *haud II*. Som cand. theol. arbejdede han nogle Maaneder i K. F. U. M., København. Den 1. December 1921 ophørte han med Huslærergerningen. December Maaned 1921 tilbragte han i Aarhus K. F. U. M. 1. Januar 1922 kom han til Hoptrup Højskole i Sønderjylland, og den 29. April samme Aar udnævntes han til residerende Kapellan i *Katstrup-Ørridslev-Tolstrup* Pastorat, Vor Herred, Aarhus Stift med Bopæl i *Gedved*. Paa Grund af sin unge Alder fik han Aldersdispensation for at kunne overtage Embedet. Han blev ordineret i Aarhus Domkirke 24. Maj 1922 og indsat 1. Pinsedag, 4. Juni, i Tolstrup og Katstrup Kirker, næste Dag i Ørridslev.

Efter det anførte skulde man jo ikke synes, at Borre Larsen kunde have faaet Tid til andet end sin Lærervirksomhed og sin Eksamenslæsning, men ikke desto mindre

overkom han at foretage omfangsrige Studier i forskellige Retninger, og da Pennen faldt ham let i Haanden, skrev han adskillige Afhandlinger og Artikler om de Spørgsmaal, der optog ham. Her kan først nævnes hans Interesse for *finske Spørgsmaal*. Han har herom — foruden sin Krigsbog — skrevet en værdifuld Afhandling om „Svenskheden i Finland“, som han læste Korrektoren til paa sit Dødsleje. Dette Arbejde, der er offentliggjort i Tidsskriftet „Dansk Udsyn“ 1925, 308—327, er baseret paa megen Læsning og giver en god historisk Oversigt over Emnet. I Forbindelse hermed kan anføres en Artikelrække, Borre Larsen fik frem i Horsens Folkeblad ^{15/11}, ^{18/12} 1924, ^{10/1}, ^{16/1}, ^{17/1} 1925 omhandlende forskellige finske Spørgsmaal. Denne Artikelrække supplerer godt Afhandlingen i Dansk Udsyn. I Jyllandsposten ^{12/6}, ^{5/10} 1924 har han i et Par længere Artikler skrevet om den finske Militærkrise, og i Politiken ^{27/4} og ^{31/5} 1924 anmeldte han et Par Værker vedrørende Finlands Historie.

Om *Grønlandsspørgsmaalet* har B. L. skrevet et Par længere Artkler i et finsk Dagblad (vistnok Åbo Underrettelser) for ^{13/4} og ^{16/4} 1924. Artiklerne er offentliggjorte paa Finsk.

Ogsaa *Sønderjylland* havde hans levende Interesse. Det var derfor naturligt for ham at skrive om dette Nordens Grænseland i Syd for et finsk Læsepublikum. Han skrev derfor en Del længere Artikler om sønderjydske Emner, især fra Tiden efter Genforeningen. De findes offentliggjorte i Vasabladet ^{27/2}, ^{15/5} 1924 og i Åbo Underrettelser ^{1/6}, ^{21/9}, ^{26/9} 1924. I et andet finsk Dagblad (dets Navn findes ikke angivet paa Udklippene) har han Artikler fremme ^{23/5} og ^{28/11} 1929 om slesvigske Emner. Disse Artikler er paa Finsk. Borre Larsen viser i sine sønderjydske Dagbladsbidrag, at han fulgte godt med i Genforeningsarbejdet, og at han følte, det var godt for Finlænderne at vide Besked herom.

Ogsaa *Politik* optog den rastløse Mand. I Finsk Tids-

skrift, November 1924, S. 271—287 har han skrevet om dansk Politik. Af dette Arbejde ses det, at Borre Larsen var konservativ. Endelig kan nævnes, at han i det finske Teologisk Tidsskrift 1924, S. 295—299 har anmeldt nogle grundtvigske Bøger („Minder fra gamle grundtvigske Hjem“, Morten Larsens „Helligaanden“ og F. Rønnings „Fra Kirketaarnet“).

*

Foruden disse forskellige Arbejder har C. Borre Larsen — som foran antydet — udgivet i Aar bog for Historisk Samfund for Præstø Amt tre større Afhandlinger, — hans betydeligste litterære Indsats og den Del af hans Forfatterskab, der vil bevare hans Navn i Fremtiden, idet enhver, der er interesseret i *Stevnsbygdens Historie*, ikke kan undgaa at stifte Bekendtskab med dem.

I nævnte Aar bog 1919, S. 3—35 findes hans første lokalhistoriske Arbejde, Afhandlingen om *Fakse*. Da *Fakse* er en Herredsby, indleder Borre Larsen med at give almindelige Oplysninger om Herreder og Tingsteder, hvorefter han giver en Skildring af *Fakse Herredskirkes* Bygningshistorie. Den grundige og detailrige Fremstilling er ikke alene bygget paa indgaaende Studier, men er ogsaa præget af Forfatterens personlige Kendskab til Kirken og dens Arkitektur. En Del forskellige Oplysninger om Kirkeejere og Præster findes ogsaa i denne Afhandling, der slet ikke bærer Præget af at være skrevet af en 18—19 aarig Student*).

I Aar bogen for 1922, S. 68—93 fremkommer Borre Larsen i sin Afhandling: „*Et Par Smaaundersøgelser i Fakse Herreds Historie*“ med en Del Betragtninger og Iagt-

*) Oplysninger om Borre Larsens Levned samt Udklip er venligst sendt mig af Pastor A. *Senstius*, Gedved, der har foretaget en Afskrift af B. L. selvbiografiske Optegnelser i Sognets *liber daticus* til Gavn for nærværende Skildring.

*) *Fakse Kirke* er blevet skildret i Standardværket: *Danmarks Kirker, Præstø Amt I* (1933—35), 513—529 (rigt illustreret).

tagelser over de gamle Bebyggelsesforhold i Fakse Herred. Her gives en populær Fremstilling af Herredets Naturforhold i Oldtiden og af Bebyggelsen udfra Stednavnenes Lære herom. Forfatteren er godt kendt med sin Tids Stednavneforskning og fremsætter nyttige Oplysninger om Fakse Herreds forskellige Stednavnetyper, idet han navnlig behandler dem efter en statistisk Metode. Hans Fremgangsmaade fører ham til gode Resultater angaaende Herredets Bebyggelse (se Side 7—8 i anførte Afhandling). Ogsaa om Bebyggelsen i Middelalderen har han Oplysninger saa vel som om Herredets ældste Kirkehistorie, hvorved Afhandlingen supplerer Arbejdet om Fakse i Aarbogen 1919. Endelig har han ogsaa nogle Bemærkninger om Annekset *Roholtes* ældste Historie.

Borre Larsens største og mest fængslende Arbejde om sin Hjemegns Historie er Afhandlingen: „*Bag Tryggevalde Aa*“ (nærværende Aarvog 1924, S. 3—48). Heri behandles hele *Stevnsbygdens* Historie i Oldtid og Middelalder. Udfra en alsidig Belæsthed og med betydelig Fremstillingsevne formaar han at give en Skildring af Danmarks ældste og ældre Historie, men hele Tiden med Eksempler hentet fra *Stevnsbygden*. For Vækkelsen af den stedlige historiske Sans er en Fremstillingsmaade som den af Borre Larsen benyttede i høj Grad anbefalelsesværdig*). Man faar her paa en praktisk Maade vort Lands ældste Historie repeteret samtidig med at den østsjællandske Hålvø stadig i en ens Tanker skyder sig i Forgrunden. Borre Larsen fortæller om Oldfund og Inddelingen af disse efter Tredelingssystemet, hvorefter han skildrer Vikingetiden og vore ældste Landsbyers Grundlæggelse, for saa at lade Stednavnenes Vidnesbyrd lyde. De forskellige Navnegrupper passerer Revu, Runestenen

---

*) En lignende Fremgangsmaade, men i langt større Format er anvendt af *Arthur Fang* i hans udmærkede Hjemstavnsbog: „*Fra Isefjord til Køge Bugt*“ (1940).

i Tryggevælde glemmes ikke, Henrik Larsens Udredning af vort ældste Agersystem har ikke undgaaet den belæste Theologs Opmærksomhed, lige saa lidt som Byggeskik, Landsbystyre, Haandværk og Husflid i de gamle Bondesamfund er ham ubekendte Emner. Dernæst omtaler han den gamle hedenske Gudedyrkelse og dens Rester i senere Tidens Folketro, hvorefter Kirkebygningerne og deres ældste Historie bliver gjort til Genstand for en praktisk udformet Fremstilling. Stevns Forbindelse med store Begivenheder i Danmarks Middelalder omtales kortelig, hvorefter Herreder, Bygdeskel og Tingsteder skildres under Anvendelse af mange Eksempler og ved Hjælp af østsjællandsk Materiale. Med Omtalen af Herredstinget slutter den nyttige Afhandling, der sikkert er blevet tilægnen med Glæde af mange interesserede Mennesker i Præstø Amt*).

*

Som *Præst* arbejdede C. Borre Larsen i indremissionsk Retning. Dette var maaske ikke saa heldigt, idet der i hans Virkekreds kun fandtes en meget lille indremissionsk Kreds. Paa Grund af hans Gernings Kortvarighed fik den ikke nogen blivende Virkning. Han var nidkær i sit Embede og noterede i sin Lommebog med Omhu Datoen for sine Husbesøg. Han karakteriseres som en alvorlig Mand med høje Idealder, men hans skarpe Standpunkt, der ofte vilde lukke andre ude fra Saligheden, hindrede ham i at komme i Kontakt med Hovedparten af Sognets Befolkning. Dette Forhold vilde dog sikkert have ændret sig med Aarene. Man vilde ogsaa have forstaaet at respektere hans relle Væsen, og hans Hang til Fanatisme vilde vel være blevet mildnet. Vidnesbyrd om hans Forkyndelse findes i et Par Prædikenstykk-

---

*) I Tilslutning til Borre Larsens Afhandling er det meget lønnende at læse *Henrik Larsens* Redegørelse: „Præstø Amts Byggelse“, der findes i samme Aarbog, 1924, 60—76.

ker, trykte i Maanedblad for K. F. U. M. i Horsens (December 1922) og i Maanedblad for K. F. U. K., Horsens (Maj 1923). Om en Kirkeuge i Gedved har han en lille Opsats i Horsens Folkeblad ¹⁵/₂ 1923. —

Da Borre Larsen havde virket en Tid i Gedved, fik han Tuberkulose (hvortil Spiren maaske blev lagt i de finske Snemarker), hvorfor han blev fritaget for sin Præstegerning. I det Aarstid, der hengik saaledes, udfoldede han — som vi ved — en flittig litterær Virksomhed. Han blev indlagt paa Silkeborg Sanatorium, hvor han blev behandlet med Sanocrysin, der da var ganske ny (indført i Terapien 1925). Han havde ventet at komme hjem til Gedved inden 1. Februar 1925. Han døde imidlertid den 27. Januar 1925 paa Sanatoriet og blev ført til Tolstrup Sogns Kirkegaard, hvor han blev begravet den 31. Januar 1925. Hans Grav er i Nærheden af Kirkens Indgangsdør. Venner har rejst en Mindesten paa Graven. Hans Enke bor i Gedved. Der var 3 Drengene i Ægteskabet, den yngste fødtes efter Faderens Død.

Pastor Borre Larsen blev kun 27 Aar. Naar man betænker dette, kan man ikke lade være med at tænke paa, hvad der gik tabt med ham, idet han i sit korte Liv naaede at udrette forbløffende meget. Han har været i Besiddelse af en overordentlig Arbejdskraft, der har sat ham i Stand til at erhverve sig Viden paa mange Felter. Hans Afhandlinger om Barndomsegnens Historie er smukke Eksempler herpaa. Man kunde have ventet mange flere lignende Arbejder fra den flittige Mands Værksted, hvis han var blevet tilmaalt nogle flere Aar, men saadan gik det nu ikke. Hans Indsats som Egnshistoriker er alligevel saa betydelig, at man lægger Mærke til hans Navn, og det er fuldt berettiget at meddele hans Levnedsløb i den historiske Aarbog, hvori han har ydet Bidrag, der bærer Vidne om omfattende Belæsthed og selvstændig Forskerevne.

AF HOVERIETS HISTORIE PAA GAUNØ GODS

Som et Led i Regeringens Bestræbelser for at faa frigjort den danske Bonde fra det Aag, han maatte bære i det 18. Aarhundrede, udstedtes under 24. Juni 1791 en kongelig Plakat vedrørende Hoveriets Bestemmelse. Heri bestemtes blandt andet, at Godsejerne skulde indgaa i Forening med deres Bønder, saaledes at der var bestemte Grænser for det Arbejde, der kunde kræves af dem.

Mærkværdig mange Steder fandt en saadan Forening Sted uden større Vanskeligheder. Det var, som om man fra Godsejernes Side bøjede sig for Tidens Krav og undte Bønderne „taalelige“ Kaar. Et af de første, om ikke det første Gods her paa Sjælland, der fik en Forening med sine Bønder, var Gaunø. Allerede den 29. Oktober 1791, blev den underskrevet og fik Amtmandens Konfirmation. Endnu tidligere, den 18. April 1789 havde Svino Bønder opnaaet en Forening, hvorefter de kun skulde forrette halvt Hoveri in natura mod for den anden halve Del at yde en Afgift af 1 Rdl. pr. Tønde Hartkorn.

Enkelte Steder lykkedes det dog ikke at opnaa Enighed ved egen Hjælp, hvorfor der blev nedsat *Hoverikommissioner* for de forskellige Landsdele. I den kongelige Instruktion for den „allernaadigst anordnede Hoveri Kommission“ udstedt den 5. Juni 1795, blev det fastsat i § 11, „at de Bønder, som ligge længere end $1\frac{1}{4}$ Mil fra

Hovedgaarden, skulde være ganske fritagne for at gøre Avlings-Hoveri, men i dets Sted betale billige Hoveripenge“. Denne Bestemmelse gav Anledning til en Del Uro om Hoverispørgsmaalet paa Gaunø Gods.

Svinø Bønder satte sig i Forbindelse med kongelig bestaltet Prokurator Lund boende i Næstved. Denne Mand conciperede, som han skriver, efter Svinø Mænds Begæring og Opgivende en Ansøgning til det højkongelige Rentekammer saa lydende.

Underdanigst Promemoria.

Efter at hans kongelige Majestæt ved Plakat af 24. Juni 1791 havde indbudt Proprietærer og Bønder i Danmark til at indgaa mindelige Foreninger om Hoveriet, har ogsaa vi den 29. Oktober førnævnte Aar ladet os overtale til at indgaa saadan Forening med vores Herskab, Hr. Kammerherre Reedtz Thott til Stamhuset Gaunø, endskønt vi bor 2 stive Mil fra Hovedgaarden, og Hoveriet altsaa falder os yderst besværligt, dog ikke uden paa det udtrykkelige Vilkaar, at dersom hans Majestæt Kongen fandt for godt at gøre nogen Bestemmelse i Henseende til Hoveriet, hvorved dette enten paa denne eller anden Maade blev lettet eller ogsaa aldeles ophævet, skulde Foreningen ikke være os hinderlig i at nyde godt af saadan Lettelse eller Fritagelse. — Endskønt vi ikke finder dette Vilkaar tilført Foreningen, saa fortrøster vi os dog at bevise dets Indgaaelse, i Overværelse af Amtmanden, Hr. Kammerherre Bielke, og tvende tilkaldte Mænd, Gaardmændene Niels Poulsen og Christen Hansen begge af Fladsaa.

I Aarene 1792 og 1793 gik Tingene, som de kunde, det er at sige: Vi gik til Hove, saa ofte vi blev kaldt uden enten at faa Billetter eller holde Regnskab over, om vi gjorde færre eller flere Dages Arbejde, end vi burde efter Foreningen. Men da vi alligevel kunde skønne, at Hoveriet var haardere, end det burde være, saa foretog

vi os i Aaret 1794 at holde Regning over Hovdagene i den Tanke, at Forpagteren holdt samme Orden for sig.

Imidlertid bedrog vi os i denne Tanke, thi efter at vi havde gjort alle de Spænd- og Gangdage, som vi var pligtige, blev vi alligevel tilsagte at køre Fyldning til Rettestrup Mølledam og Rør fra Nylands Mose, og da vi vægrede os ved at gøre dette Arbejde paa Grund af Foreningen, blev vi indstævnedes til en Politi Ret, hvor vi dog blev frifundne for vores Herskabs Tiltale i den Sag. Men for denne vor Modvilligheds og Ulydigheds Skyld, — saaledes kaldte man vores kontraktmæssige Vægning, — har Herskabet eller rettere sagt Forpagteren søgt at straffe os paa en anden Maade. — Vi erfarer nemlig af den os ikke førend i November 1793 meddelte Genpart af Foreningen, at der deri staar: „Ligeledes er imellem os afhandlet, at Dags Arbejde efter Mulighed kunde bestemmes saaledes, som i Forordningen af 20. Februar 1771 dens 3. Tabel benævnes, omendskønt vi maa tilstaa, det ikke er i enhver Post samme kan opfyldes, med mindre alle Bønder kunde holde lige dygtige Folk.“

Hverken lagde vi Mærke til, ej heller forstod vi ved Foreningens Indgaaelse, hvad dette vilde sige, thi ingen af os har nogensinde set eller hørt læse Forordningen af 1771 og langt mindre dens 3. Tabel. Vi tænkte, at Dags Arbejde var Dags Arbejde, saaledes som det altid af os var gjort, og derfor saa vi fornemmelig paa, hvor mange Dages Arbejde vi skulde gøre, men som sagt til Straf for vores Ulydighed har Forvalteren og Forpagteren af bemeldte Klausul i Foreningen taget Anledning til at lade vore holdende Standtærskere give saadanne Lag paa Loen, at det ikke er dem eller nogen muligt at tærskede det paa een Dag, og bliver de ikke færdige dermed, afskrives heller ikke Dagen, saa at vi af denne Aarsag maa betale i det mindste dobbelt saa mange Dages Tærskning, som vi efter Foreningen ellers var pligtige til.

Vi skulde imidlertid aldrig have paaanket denne

Uskik, dersom Negene fandtes i Laden, saadan som de lægges paa Loen, eller dersom de andre Godsets hoverigørende Bønder og deres Tærskere blev behandlet ligesom vi. Men Negene, som forelægges vore Tærskere, bindes i Laden efter et vist Maal af Baand, og ingen af de andre Bønder tærsker anderledes end sædvanligt.

Vi tror ingenlunde, at hin Klausul i Foreningen paa nogen Maade kan forbinde os, thi den siger alene, „at det er afhandlet, at Tabellen efter Mulighed kunne følges“, i hvilke Ord efter vores Formening ikke ligger nogen absolut Forpligt for os at følge og opfylde den. Men om end saa var, saa tror vi dog, at Forordningen af 1771 ikkuns kan være at forstaa om saadanne Næger, der er bundne i Marken, og ej om dem, der findes i Laden, efter at Kornet og Straaet er sammentrykt, saa at der, naar Binderne giver sig Tid, kan gaa i det mindste dobbelt saa meget i et lige saa langt Baand som ved Opbindingen paa Marken, da Halmen er levende, og Binderne ikke kan give sig Stunder til at pakke Baandene fulde.

Saa umuligt som det er os at tærske selv, formedelst Hovvejens Længde, saa umuligt vil det blive for os at skaffe Folk lejet til Standtærskere, naar de saaledes skal behandles, om vi end vilde give dem dobbelt Betaling, thi ingen har Lyst at slide sig ihjel, og desuden skammer de sig ved at blive udmærkede paa Loen frem for andre Tærskere, og da vi ikke tvivler paa, at vi jo paa Grund af samme Klausul vil blive chikanerede ogsaa i den øvrige Hovgerning, hvoraf Følgen vil blive, at vi ingen Folk kan faa, saa ansøger vi hermed det højkongelige Rentekammer om, at vi, i Overensstemmelse med den kongelige Instruktion for Hoverikommissionen og ovenbemeldte Vilkaar i den af os indgaaede Forening, maa blive aldeles befriede for Hoveri, som dem der bor 2 Mi! fra Hovedgaarden og altsaa efter allerhøjstbemeldte Instruktion ikke er hoveripligtige, hvorimod vi skal findes villige til at give en passende Afgift i Penge for Hoveriet.

Skulde det højkongelige Rentekammer tro, at der ej bør reflekteres paa denne Ansøgning, førend vi have bevist, at Foreningen ikke er indgaaet af os uden under titbemeldte Vilkaar, saa skal vi straks optage et Tingsvidne derom.

Iøvrigt maa vi til Efterretning for det høje Collegium melde, at Gaunø har en By, Vester Egesborg, som ikke ligger mere end een Mil fra Gaarden, bestaar af 27 Gaarde og er hoverifri. Det var dog billigt, at disse blev hoverigørende og vi fri, da de have ikkuns halv saa langt til Hove.

Ligeledes maa vi underdanigst melde, at vi ikkuns er ansatte til halvt Hoveri og betale for det øvrige halve 1 Rdlr. pr. Tønde Hartkorn.

Endelig bede vi underdanigst om, at Hr. Kammerherre Reedtz Thott maa blive paalagt at give vore Standtærskere Billet for en hel Dag, naar de have arbejdet forsvarlig en hel Dag uden Hensigt til, hvor mange Næger de have torsken, og at de i det øvrige maa blive behandlet ligesom Godsets andre Tærskere.

Svinø, den 8. Februar 1796.

Paa egne og øvrige Bymænds Vegne.

Mathias M. I. S. Jensen. Niels N. H. S. Hansen
begge med paaholden Pen.

Som Svar paa dette Andragende sendte Kammeret selve Bøndernes Klage ledsaget af en Skrivelse til Amtmanden. Dette skete den 25. Juni, og man bad Hr. Kammerherren udlevere Klagen til Bønderne. Godsejeren havde i Mellemtiden været afæsket en Erklæring i Sagen, men den kunde ikke fordres udleveret med mindre, han indvilgede deri. Samtidig forlangte Kammeret, at Bønderne skulde optage det Tingsvidne, de have forbundet sig til i Klagen.

Amtmanden lod Meddelelsen herom gaa videre til

Bøndernes Tillidsmand, Prokurator Lund, med Opfordring til at besørge Optagelse af Tingsvidnet. Dette skete den 26. Juli 1796.

Efter Forhandling med Bønderne lod Prokurator Lund Stævningsemændene for Vejlø Sogn stævne Kammerherren og de to Gaardmænd i Fladsaa, som i sin Tid var indkaldt for at høre det Vilkaar, under hvilket Bønderne indgik paa Foreningen. Stævningen gaar ud paa, at nævnte tre Mænd skal møde i Retten paa Gaunø Gaards Birketing Torsdag den 15. Sept. 1796, for at det kan blive oplyst, at Bøndernes Paastand om førnævnte Vilkaar er blevet dem tilstaaet af deres Herskab Kammerherren, og dennes tidligere Forvalter Hr. Prokurator N. Knudsen, Vejløgaard.

De to Gaardmænd og Prokurator Knudsen indstævnedes som Vidner. Stævningsemændenes Paategning ser saaledes ud:

„Denne Stævning haver vi undertegnede Stævningsemænd i Vejlø Sogn forkyndt den 8. September 1796 for Forvalter Giellerup i Kammerherrens Fraværelse samt for Vidnerne i eget Paahør, hvilket herved under vore Hænder og Signeter bevidnes.“

Johan Pedersen.   Friedrich Johansen.

Den 15. September fandt saa Tingsvidnet Sted for kongelig Majestæts bestaltede Birkedommer og Skriver i Herlufsholm Skoles Birke-Distrikt saa og Birkedommer og Skriver i Gaunø Gaards Birk, Bendix Hinchellday. Efter Forhandlingen i Retten udstedte han det skriftlige Tingsvidne, Rentekammeret havde krævet, paa Stempel-papir til 24 Skilling, hvorved han „gør vitterligt, at nævnte Dag mødte i Retten Prokurator Lund, Næstved, paa de 28 Gaardmænd paa Svinø deres Vegne og fremlagde en Stævning dateret 8 hujus, hvorved Hr. Kammerherre Reedtz Thott til Gaunø er indstævnet for at høre Vidner angaaende, at bemeldte Bønder ikke har indgaaet Hoveri-

forening med ham uden paa det Vilkaar“, som foran er anført i Bøndernes Klage.

Retten modtog Stævningen og indførte den i Tingsvidnet.

Prokurator Lund fremlagde dernæst sine skriftlige Quæstioner (Spørgsmaal), hvorefter han begærede Vidnerne indkaldt.

Retten paategnede de fremlagde Quæstioner, der lød saaledes:

1. Var Vidnet til Stede paa Gaunø i Efteraaret 1791, da samtlige Gaunøs Bønder indgik Forening med deres Herskab, Hr. Kammerherre Reedtz Thott, angaaende Hoveriet til Gaunø Gaard?

2. Var Amtmanden, Hr. Kammerherre Bielke saavel som Kammerherre Reedtz Thott selv og hans da havende Forvalter ogsaa da til Stede?

3. Hørte Vidnet da, at Svinøs Bys Mænd bemeldte Tid sagde, at de ikke indgik nogen Forening uden paa det Vilkaar, at dersom Kongen fandt for godt at gøre nogen Bestemmelse i Henseende til Hoveriet, hvorved dette enten paa den ene eller anden Maade lettes eller aldeles ophæves, skulde Foreningen ikke være dem hinderlig i at nyde godt af saadan Lettelse eller Fritagelse, og at dette Vilkaar blev dem tilstaaet saavel af Kammerherre Reedtz Thott som hans Forvalter i Amtmandens Overværelse, baade førend Foreningen blev skrevet, og efter at den var skrevet og underskrevet?

Lund.

Nu blev Vidnerne paaberaadt. Alle var mødt.“

Prokurator Hansen mødte paa Kammerherrens Vegne og maatte indvende, at da der efter den „irettelagde“ Stævning søges oplyst, hvad der er foregaaet ved den for Amtmanden imellem Kammerherren og Godsets Bønder indgangne Forening, og saadan Vidneføring saa meget mere angaar Hr. Amtmandens Forhold, som han har ap-

proberet Hoveriforeningen som „billig og taalelig“ for Godsets Bønder, uden at tale et Ord om det Vilkaar eller den Klausul, Svinøerne vil føre Vidne om, saa troede Hansen, at højbemeldte Hr. Amtmanden i Følge Lovens 1. Bogs 4. Kap. 1. Artikel burde indstævnes til de agtende Vidners Paahørelse, og da det ikke er sket, paastaar Hansen Stævningen afvist. Til Efterretning for Dommeren fremlagde Hansen nu Hoveriforeningen, der var forsynet med Amtmandens Approbation.

Nu fik Prokurator Lund Ordet og fremhævede, at man under nærværende Tingsvidne ikke søgte nogen Oplysning, som kunde være imod Amtmandens Forhold eller hans Approbation af Foreningen. Derfor behøvede Amtmanden heller ikke at indstævnes paa Grund af den af Hr. Hansen nævnte Lovens Artikel. Prokurator Lund fremlagde Amtmandens Skrivelse til ham som Bøndernes Fuldmægtig, hvoraf det kunde ses, at Tingsvidnet netop blev optaget efter Hr. Bielkes egen Foranstaltning grundet paa Rentekammerets tidligere nævnte Skrivelse til ham af „25. Juni dette Aar“. Efter dette fandt Lund de af Hansen fremsatte Exceptioner aldeles upassende og paastod Tingsvidnet fremmet uden nogen Vidtløftighed.

Hansen bemærkede:

- 1) at det ikke af de fremlagte Skrivelser fremgik, at det var et saadant Tingsvidne, som „det i Dag intenderes, at Hr. Amtmanden vil have ført, og
- 2) at der ikke kan føres Vidner om det paastævnte uden at beskyldte Hr. Amtmanden for, at han har approberet Hoveriforeningen uden at iagttage et i det mindste i Citanternes (Klagernes) Tanke vigtigt Vilkaar, paa hvilket Foreningen skal være indgaaet“.

Hansen troede derfor, det var med Føje, han fremkom med sin Indsigelse og overlod til Dommeren at handle saaledes, som det maatte anses for forsvarligt.

Prokurator Lund troede ikke, at der kunde levnes Hr. Hansen nogen Tvivl tilbage om, at det af Rentekam-

meret og Amtmanden forlangte Tingsvidne var noget andet end det paastævnte. Hvorefter han fremlagde den af Amtmanden i hans Skrivelse til Lund paaberaabte, fra Rentekammeret tilbagesendte originale Klage fra Svino Mænd. Iøvrigt troede Lund, at Hr. Hansen kunde overlade til Amtmanden selv, om hans Indstævning til at paahøre Tingsvidnet var nødvendig eller ikke, siden Tingsvidnet dog skulde gaa igennem hans Hænder, førend det kom til Rentekammeret.

„Saaledes vedblev Prokurator Lund sin Begæring om at lade Sagen nyde Fremme.

Retten modtog det af Hr. Lund fremlagde „Hr. Amtmandens Promemoria af 26. Juli sidstleden tilligemed Svino Mænds originale Klage“ og tillod derefter Tingsvidnets Fremme.

Af de indstævnte Vidner fremstod.

1. Hr. Prokurator Knudsen paa Vejløgaard.

Prokurator Hansen var af den Formening, at der i Henhold til fremlagde Quæstioner skulde føres Vidner om, hvad der var tilstaaet i Aaret 1791 af Godsejeren og hans Forvalter. Han maatte derfor erindre om, at Forvalteren ingen anden var end det fremstillede Vidne, Prokurator Knudsen. Da Knudsen altsaa skulde vidne om sine egne Handlinger, saa protesterede Hansen bestemt imod, at Knudsen førtes som Vidne i denne Sag, og det saa meget mere, som hertil kom den Omstændighed, at Knudsen var og selv havde erklæret sig for at være Svino Bønders Raadgiver“.

Lund benægtede Hansens urigtige Oplysninger og Krav og forlangte, at Hr. Knudsen skulde føres som Vidne.

De to Sagføreres Indlæg bliver nu efterhaanden mere voldsomme baade i Form og Indhold.

Prokurator Hansen garanterede for, at han nok skulde bevise, hvad han havde sagt angaaende Bøndernes Forhold til Knudsen. For Øjeblikket maatte han lade det

komme an paa, om Lunds Benægtelse deraf kunde være Grund nok for Dommeren til at afvise Indsigelsen.

„Lund bad Retten sætte Grænser for Hr. Hansens ubegrundede Indvendinger, paa det at dette lovlige forstævnte Tingsvidne kunde blive fremmet.“

Hansen vilde ikke spille Rettens kostbare Tid med at svare herpaa. De Anmærkninger, som Hr. Lund fortjente, vilde han forbeholde sig.

„Retten dristede sig ikke til at nægte Hr. Prokurator Knudsen afhørt som Vidne i denne Sag, da intet Bevis som Grund derfor af Prokurator Hansen var fremlagt“.

„Thi aflagde Knudsen som Vidne sin Ed og lovede at tale Sandhed, hvorefter han besvarede de fremlagde Quæstioner. Første Spørgsmaal fik Svaret: Ja. Til andet Spørgsmaal svarede han fremdeles ja og tilføjede, at han selv var Forvalter paa Gaunø paa den Tid. Indholdet af Svaret paa Spørgsmaalet vedrørende „Vilkaaret“ gik ud paa, at han hørte, at Svinø Bys Gaardbeboere i Særdeleshed, saavel som Godsets øvrige hoverigørende Bønder i Almindelighed, vedtog Foreningen i Kammerherrens og Amtmandens Overværelse med Forbehold af onspurgte Vilkaar, der blev tilstaaet saavel før som efter, at Foreningen var underskrevet. Hertil var der saa meget mere Grund, som Gaunø Gods Hovbønder, efter hvad han havde bragt i Erfaring, var de første paa Sjælland, der indgik Forening om bestemt Hoveri efter den kongelige Indbydelse af 24. Juni 1791.

Prokurator Hansen tog alle fornødne Forbehold i Anledning af dette Vidnes Forklaring og begærede Vidnet tilspurgt:

1) af hvem, enten af Forvalteren eller af Kammerherren Tilstaaelsen var givet Bønderne? — Svarets Indhold: Af Forvalteren, da han forud forhandlede med Bønderne om Overenskomsten, og af Kammerherren, da Vedtagelsen fandt Sted for Amtmanden.

2) hvorfor blev det omtalte af Bønderne betingede Vilkaar ikke tilført den skrevne Hoveriforening? Svaret gik ud paa, at Vidnet ingen Ordre havde faaet til det, og han troede heller ikke, Kammerherren vilde forlange noget Hoveri af sine Bønder, som andre blev befriet for ved en kongelig Anordning, og som han mundtlig lovede dem Frihed for.

En efter anden fremstod nu Niels Poulsen og Christian Hansen begge af Fladsaa, blev taget i Ed og svarede ja til alle tre Spørgsmaal“.

Det af Dømmer Hincheldey underskrevne Tingsvidne blev overleveret Amtmanden og af Lund indsendt til Rentekammeret sammen med en fornyet Ansøgning, hvori Bønderne igen fremfører deres Bøn under Hensyn til Tingsvidnet, som tilfulde beviser, at deres Paa-stand om Vilkaaret har sin Rigtighed — og til Instruktionens Angivelse af største Vejlængde for Hovbønder, der gør Avlings Hoveri. „Men de beder tillige indstændig og underdanigst, at det højkongelige Rentekammer endnu i dette Aar vil have den Naade at bevæge Hoverikommisjonen til at afgøre Sagen paa anordnet Maade“.

Lund tilføjer, at Bønderns første originale Klage formedelst Prokurator Hansens ugrundede Indsigelser ved Tingsvidnets Optagelse nødvendigvis maatte vedlægges i Retten. „Hansens Forsøg paa at kaste Skygge paa Amtmanden er ganske ugrundede, thi ingen har nogensinde besværet sig over den af Amtmanden i 1791 godkendte Forening udover dette, at Godsejeren har fortolket den urigtigt for at trykke og chikanere Bønderne paa Svinø“.

Den 29. Oktober 1796 blev Bøndernes fornyede Ansøgning sammen med Tingsvidnet sendt til „Den for Sjællands, Fyns og Lollands Stift allernaadigst anordnede Hoveri Commission“, til hvilken Sagen nu overlodes til behagelig Afgørelse.

Den 22. Februar 1797 indfandt et af Kommissionens Medlemmer, Kaptajn Selmer, sig paa Gaunø for om mu-

ligt at tilvejebringe Forening imellem Godsejeren og Bønderne paa Svinø, om hvor meget disse skulde betale i Afgift for den halve Del af Hoveriet, de nu skulde befries for. I Kommissærens Beretning om Sagen findes anført en meget omstændelig Opgørelse og Beregning, som vel kan synes noget indviklet, men som paa den anden Side indeholder en Mængde interessante Oplysninger saavel om Landbruget som om Bøndernes Forhold paa dette Tidsunkt, og som kan give Anledning til mange Paralleller med Forholdene, som de nu er.

Først anfører han, at hver Bonde betaler ialt 5 Rdl. for det halve Hoveri, de allerede er fritagne for at forrette in natua, hvilket ikke giver en hel Rigsdaler pr. Tønde Hartkorn, idet hver Gaard paa Svinø efter den da gældende Matrikel staar for 5 Tdr. 3 Skp. 1 Fdk. $2\frac{2}{7}$ Album.

Godsejeren erklærede, at han aldeles ikke vilde indlade sig i nogen Forening med Svinø Bønder, før han var forvisset om, at Vester Egesborg Bønder var villige til igen at forrette Hoveri, og dette var ingenlunde afgjort, hvad man ikke kan undres over. Svinøernes Forsøg paa at skyde Egesborgerne ind i Hoveriet var just ikke præget af overvættes Nabokærlighed.

Forening var saaledes ikke opnaelig i Øjeblikket, men Godsejeren tilbød Bønderne, at dersom de vilde fortsætte med Hoveriet paa hidtil gældende Maade, saa længe den nuværende Forpagtning var løbende, d. v. s. til 1. Maj 1801 — altsaa i 4 Aar —, saa skulde de nuværende Fæstere fra den Tid af befries for alt Hoveri imod at betale yderligere 5 Rdl. om Aaret. Dog skulde enhver af dem fra Godsets egne Skove desuden hjemføre 1 Favn Brænde $\frac{5}{4}$ Alen langt, naar det for Godsejerens Regning var slagen og opsat i Favnemaal.

En Del af Bønderne var villige til at modtage dette Tilbud, men andre fordrede derimod, at Foreningen ikke skulde indskrænkes til de nuværende Fæstere, men enten

vedblive for bestandig i Fremtiden eller i det mindste vedvare for samtlige Beboere paa Svinø saa længe, som nogen af de nuværende Fæstere var til. De syntes ikke om, at ny tiltrædende Fæstere skulde kunne paalægges større Afgifter, saa Byrderne blev ulige tunge fra Gaard til Gaard. Godsejeren vilde ikke indvilge i denne Fordring, hvorfor Selmer ansaa en Forening for umulig og gik i Gang med den lokale Undersøgelse til Hoveriets Bestemmelse saaledes som anordnet.

Efter Hoverireglementet for Gaunø af 1774 var der paa den Tid ialt 80 hele Hovninger fordelt over følgende Byer:

Vejlø	13
Basnæs	9
Rettestrup	8
Borup	1
Appenæs	1
Lou	12
Svinø	28
Enø	8

Af disse 80 var dog 4 Tredingsfogeder, som kun forrettede en vis Del af Hoveriet. Der var altsaa til Avls-Arbejdet 80 og til alle øvrige Arbejder 76 fulde Hovninger. Ovenstaaende Liste over hoverigørende Byer viser, at enkelte af de til Gaarden hørende Byer, f. Eks. Vester Egesborg, allerede dengang var hoverifri.

I 1796 fandtes ogsaa under Gaarden 80 hele Hovninger, men nu fordelt paa en anden Maade.

Vejlø	11
Basnæs	9
Rettestrup	9
Borup	3
Sipperup	2
Lou	12
Svinø	14

Enø	8
Aaderup	12

Her lægger man Mærke til, at Tallene for de enkelte Byer har ændret sig noget. For Svinø er kun anført 14 som Følge af Overenskomsten af 1789. Godset havde imidlertid sørget for Erstatning ved at tilkøbe ligesaa mange Hovninger, heraf, som man ser, i Aaderup 12.

Da der allerede før Kaptajn Selmers Ankomst fandtes en Forening ved Godset, foretog han en Undersøgelse af, om der til Udgangen af 1789 var forrettet mere eller mindre Hoveriarbejde, end der findes anført i Foreningen.

Selmer begynder Undersøgelsen med at bemærke, at „Svinø Beboere har endnu det samme Hartkorn og det samme Tillæg af Jord, som de alle Tider har haft“. — „Til Hovedgaarden er 1788 kommet et Stykke paa $44\frac{1}{2}$ Td. Land af Appenæs, hvoraf $28\frac{5}{8}$ Td. Land er Agerjord. Fra Ydernæs er $60\frac{3}{4}$ Td. Land lagt ind i Gaardens Drift. Ydernæs har dog tilforn hørt under Gaarden, saa længe nogen kan mindes, dog maa erindres, at Bønderne aldrig tidligere har pløjet der, men dog en Gang høstet Havre for at forbedre Græsningen“.

Efter 1789 var ingen ny Jorder opdyrkede eller taget under Ploven. Gaardens Jorder var inddelt i 8 Marker, af hvilke 4 blev drevet med Sæd, een blev slaet til Høhøst, to blev græsset og een blev brakket. Disse Marker blev altsaa efter Omgang brakket hvert ottende Aar. Udenfor denne Drift var de saakaldte Magelunds Marker, som sammen med Appenæs Hoved udgjorde to Marker, der skiftevis blev dyrket med Havre i tre Aar og derefter hvilede i tre Aar kun bevokset med den Vegetation, som kom af sig selv. Det kaldte man paa den Tid Græs, nu om Dage betakker Landmændene sig for den Slags Græs. Endelig var der paa Magelunds Hoved nogen Jord, som Forpagteren selv drev med Pløjning, Harvning m. v., men som Bønderne maatte høste.

Gaardens Marker blev „immer“ pløjet tre Gange til Vintersæd med Gødning, tre Gange til Byg, een Gang til Havre og een Gang til Rug uden Gødning. Efter disse to sidste „kom“ der Græs, da havde man jo ikke ødelagt Græsrødderne — Kvik m. m. — ved den megen Jordbehandling.

Svinøs Bønder havde tilsammen 14 Lodder at dyrke af samme Størrelse som de øvrige Hovbønders Lodder. Hver Mand havde saaledes kun en halv Lod. Pløjning af en saadan kunde vare $4\frac{1}{2}$ Dag. Bønderne harvede ikke, men sendte Harve-Bud, d. v. s. der blev sendt Karle hen, som udførte Harvningen med Gaardens Heste og Redskaber. Tromling maatte de udføre, naar Vaarsæden var kommet op.

Bønderne havde altid oprenset Vandfurerne i Markerne, men ikke gravet Brakgrøfter, hvorimod de oprensede den store Hovedgrøft igennem Mørkhøys Marken. Hver Mand høstede sine Hovmaal og behandlede Sæden, indtil den var i Hus. Vel holdt Godsejeren nogle Husmænd til at sætte Sæden i Laden, men Bønderne maatte dog sende de fornødne Ladebud. Saavel Slaa-Marken til Høhøst som alle Engene blev høstet Tredingsvis, altsaa inddelt i Trediedele. De store Magelunds Enge blev slaaget hvert Aar, men af de i Markerne værende Enge slog man kun dem, der fandtes i de besaaede Marker og i Slaa-Marken.

Gødningen blev udkørt og spredt i Tredinger ved St. Hansdags Tide, altsaa naar der var lange Dage og godt med Udtørring. Hver Mands Gødningskørsel regnedes at kunne vare 3—4 Dage. Bønderne plejede at tærskes hver otte Dage, men derforuden forlangtes der to Omgange Tærskning ogsaa à 8 Dage. Efter Foreningen skulde en Svinøbo tærskes elleve Dage. Det ser altsaa ud, som om Bønderne virkelig har maattet tærskes mere, end de var pligtige til, men som vi siden skal se, blev dette Forhold rettet paa anden Maade. Kornets Rensning blev forrettet

paa tre Dage. Bønderne betalte Tærskere til at udføre disse Arbejder, men maatte selv møde med Køretøj og køre Sæden bort, mest til Næstved, men ogsaa nu og da til Vordingborg, en Køretur, som med den Tids Veje og Vogne, var uoverkommelig paa een Dag.

Af andre Hovarbejder kan nævnes Ind- og Udflytning af Stakke, Hjemkørsel af Brænde, saa meget der blev forlangt, Brændet maatte de lade slaa ud i Favnebrænde paa Gaarden, endvidere hentede hver hel Gaard tre Læs Tørv paa Spragelse Mose, der ligger over 2 Mil fra Gaunø og over 4 Mil fra Svinø.

Hegnet omkring Markerne var inddelt i Tredinger til Vedligeholdelse, og Forvalteren hævdede, at der aarlig kun blev vedligeholdt saa meget Hegn, som var nødvendigt for at sætte Sæde- og Slaa-Markerne i Fred for de løsgaaende Kreaturer paa Græsgangene, og at der kun blev paasat Gærdsel, naar det var uundgaaelig formødent.

Hertil kom Rygning af Ladegaardens Tag med Tang og Træer, Rensning af Ladegaardens Huse før og efter Høst, Bortkørsel af den fra Stranden paa Engene opskyllede Tang med 1 Vogn og 1—2 Mand, Rensning af Vandsteder, naar det var nødvendigt, Foraarsreparationer og Rørenes Hugning og Behandling i Nylands Mose, der blev forrettet med 1 Spænddag og 1 à 2 Gangdage.

Til Borg- og Ladegaardens Vedligeholdelse maatte Bønderne hente Materiale, ligesom de maatte udføre Haandlangerarbejde ved Murer- og Tømrerarbejde, Tækemand o. s. v. Brolægning ved Gaarden, Lerklining af Huse, Vedligeholdelse af Sluser og Vaser ved Nylands Mose og ved Gaarden var ogsaa Hovbondens Arbejde.

Til Gaarden hørte Vejlø Sogns Konge- og Kirketiende, som dog for det meste var bortakkorderet mod Penge. Der var dog enkelte Bønder, med hvem Godset ikke kunde opnaa Enighed om dette Spørgsmaal, hvorfor de maatte yde Tienden i Kærven — utærsket Korn. Dette Korn skulde tærskes af Hovarbejderne. Det tiendeydende Hart-

korn var 240 Tdr. 4 Skp. 1 Fdk. Af Fæstetiende oppebar Gaarden intet.

Under Godset hørte 43 Bønder, som forrettede en Del Hoveri til Lettelse for det øvrige.

I Vester Egesborg var 26, som forrettede Kornrejser, Haandlangerarbejde, skovede og hjemkørte 1 Favn Brænde og hentede hver 1 à 2 Læs Tørv i Spragelse Mose.

I Blangslev 8, som forrettede samme Arbejde som Bønderne i V. E. I Faarup, Hundstrup og Tvede (i Hammer Sogn) 9 Gaarde, som hver hentede et Læs Tørv.

„Naar man regner, at de her nævnte Bønder hentede 43 Læs Tørv og sætter 43 Læs Tørv lig med 8 Favne Brænde, fik Gaarden tilført 42 Favne af de „frie“ Bønder. De 76 Hovbønder hentede hver 3 Læs Tørv, der blev regnet for det samme som 45 Favne Brænde“. Paa den Maade fik Gaunø 87 Favne. I Forordningerne var anført, hvormeget Brænde en Gaard som denne kunde tillægges, nemlig 150 Favne aarlig. Der manglede saaledes 63 Favne. „For 170 Køer og 24 Arbejdsheste udfordredes 10½ Favne Gavtræ, som sammen med førnævnte 63 Favne udgør 73½ Favne, hvilket udgør omtrent 1 Favne for hver af de 76 Hovninger, som forrettede Hoveri til dette Arbejde.“

Efter Oberlandinspektør Berners Kort og Beregninger udgjorde de 8 Marker, som var i almindelig Drift 525⅛ Tdr. Land Agerjord og 89⅞ Tdr. Land Eng, altsaa i Gennemsnit 65⅞ og 11⅞ Tdr. Land. Heraf udgør ⅞, som var en fuld Gaards Hovlod, 11484 Kvadratalen eller noget over 6½ Skæppe Land. De Jorder, der som anført, blev drevet for sig selv med 3 Aars Havre efterfulgt af 3 Aars Hvile, udgjorde 110⅞ Tdr. L. Ager og 59⅞ Tdr. L. Eng, heraf var 55⅞ Tdr. Land Ager pr. Mark. Hver af de 80 fulde Gaarde fik saaledes her ca. 5½ Skp. Land. Foruden foranførte var endnu paa Magerlundshoved 18⅞ Tdr. L. Agerjord, hvoraf Forpagteren selv hvert Aar pløjede 4—5 Tdr. L. til Græsningens Forbedring, men som Bønderne maatte høste og indkøre, uden

at der dog dertil blev udkrævet særskilte Spænd- og Gangdage, idet de forrettede dette Arbejde, naar de var færdige med deres ordentlige Hovmaal. Ved at multiplicere Hovmaalenes Størrelse med Pløjningernes Antal fremkommer Hovningspløjningen — det Areal, hver Mand ialt skulde over med sin Plov i Løbet af et Aar — det bliver saa meget som $7\frac{1}{4}$ Tdr. L.

Efter hvad her er anført, var altsaa under Drift ved Hovedgaarden $654\frac{1}{16}$ Tdr. L., hvoraf Bønderne dyrkede paa den Vis, foran er fortalt om $635\frac{3}{16}$ Tdr. L., og Godejeren eller Forpagteren selv $18\frac{7}{8}$ Tdr. L.

De Enge, som aarlig skulde slaas udgjorde omtrent 271 Tdr. Land.

Hegnet imellem Gaardens Marker bestod af:

Dobbelte Grøfter med Plantning	4348 $\frac{1}{7}$	Favn
„ „ uden „	1970	—
Enkelte „ med Risgærde	223	—
	<hr/>	
	Ialt	6541 $\frac{1}{7}$ Favne

For hver af de 76 Hovninger blev der saaledes 86 Favne at holde.

Som det ses af det anførte, var det en Mængde forskellige Arbejder, Hovbønderne skulde udføre. Ved at se paa disse „Data“ i Sammenligning med den Tid, som kunde medgaa til at udføre hvert Arbejde, beregnede Selmer det Antal Pløje-, Spænd- og Gangdage, som udfordredes til Gaunøs Drift. Der anføres i Beregningen mange morsomme og interessante Bemærkninger, om hvad man paa den Tid saaede, høstede, mejede, tærskede o. s. v.

	<i>Pløjedage</i>	<i>Spændd.</i>	<i>Gangd.</i>
En af de 8 Marker blev brakket om Efteraaret. En saadan Mark var som nævnt efter Middeltal $65\frac{5}{8}$ Tdr. L. Deraf kunde med 1 Plov brakkes 6 Skp. Land daglig	87 $\frac{1}{2}$		
Den samme Mark 2 Gange Pløjning à 1 Td. Land daglig pr. Plov	131 $\frac{1}{4}$		
En Mark 3 Gange Pløjning til Byg à 1 Td. Land daglig pr. Plov	196 $\frac{7}{8}$		
En Mark 1 Gang Pløjning til Rug à 1 Td. Land daglig pr. Plov	65 $\frac{5}{8}$		
En Mark 1 Gang Pløjning til Havre à 1 Td. Land daglig pr. Plov	65 $\frac{5}{8}$		
Den 3 Aars Havremark 1 Gang Pløjning à 1 Td. Land daglig pr. Plov.....	55 $\frac{3}{8}$		

Tilsammen udfordredes altsaa	602 $\frac{1}{4}$		
Harvebud til at køre Forpagterens Harver — 3 Bud pr. Gaard		240	
Tromling af Vaarsæd. 186 $\frac{5}{8}$ Td. L à 5 Td. L. daglig	37 $\frac{1}{2}$		
En Mark med Hvede mejes à 6 Skp. L. daglig pr. Mejer		87 $\frac{1}{2}$	
Tre Marker med Rug, Byg og Havre mejes. — 1. Td. L. daglig pr. Mejer...		197	
Desuden 55 $\frac{1}{2}$ Tdr. Land at meje med Havre		55 $\frac{1}{2}$	
Mejning af de 5 Td. L. Forpagteren selv pløjer		5	
Til at opmeje, binde og renrive 3 Gang-Bud efter hver Mejekarl		1035	
Af Hvede avles i Almindelighed Antal Læs til 3 Traver pr. Læs ... 181 Læs af Rug ligeledes	360	-	
af Byg —	288	-	
af Havre —	320	-	

Tilsammen 1149	-		

Naar disse 1149 Læs fordeles paa Gaardens Agerjord bliver det 1,75 Læs pr. Td. Land.

	<i>Pløjedage</i>	<i>Spændd.</i>	<i>Gangd.</i>
Af Gaardens Marker ligger			
64¼ Td. L. indenfor 1000 Alen = 120 Læs; 8 Læs indk. daglig		15	
158¾ Td. L. indenfor 2000 Alen = 286 Læs; 6 Læs ind. daglig		48	
197 ¹ / ₁₁ T. L. indenfor 3000 Alen = 356 Læs, 5 Læs indk. daglig		71	
214 T. L. indenfor 4000 Alen = 387 Læs, 4 Læs indk. daglig		97	
Til at paalæsse Sæden i Marken. — 8 Læs daglig			144
Til at modtage Sæden i Laden 8 Læs dagl.			144
272 Td. L. Engbund at rive à 2 Td. L. daglig			136
Bortførsel af Tang fra Stranden	38		
De aarlige Enge at slaa. 104¾ Td. L. à 5 Skp. Land daglig			167
Slaamarken, 65½ Td. L. at slaa à 5 Skp. Land daglig			105
Engene i Sæde- og Slaamarken, 56 Td. L. at slaa à 5 Skp. Land daglig			90
Engene i de Marker, som vekselvis drives og hviler, 29¾ Td. L. à 4 Skp. L. daglig			59
Engene i Skovene, 15 ³ / ₈ Td. L. à 4 Sk. L. daglig			31
Med hver Skaarkarl følger et Strøbud ...			452
Til at vende, rive og stakke Høet — 2 Gangbud for hver Skaarkarl			904
Til at hjemkøre 697 Læs Hø beregnet efter Afstande	158		
Til at paalæsse Høet i Marken à 8 Læs pr. Dag			88
Til at modtage Høet i Laden eller paa Stængerne ligeledes			88
Til at afslaa, binde og hjemkøre Rørene fra Nylands-Mose	76	152	
Vedligeholdelse af 6541 Favne Hegn à 10 Fv. daglig			654 G.
11 Læs Gærdsel at hugge og tilføre fra 1 Mils Afstand			11 Sp. 11 Gange
Heraf kan imidlertid kun regnes med det halve om Aaret		5½	333

Pløjedage Spændd. Gangd.

Hvert Læs à 2 Traver Sæd giver 2 Læs
Gødning. — $1149 \times 2 = 2298$ Læs Gødn.

Samme Regning pr.

Læs Hø..... $700 \times 2 = 1400$ — —

32 Læs Tiendekorn = 64 — —

Ialt: 3762 Læs Gødn.

Udkørsel af Gødning	537	
Til at paalæsse og sammenklappe Gødnin- gen — à 20 Læs pr. Gangbud.....		188
Til at aflæsse og udsprede Gødningen — à 28 Læs pr. Gangbud		135
De tre Læs Tørv hver Mand henter i Spragelse — 76×3 Spændd.	228	
Fældning og Storkløvning af 75 Favne Brænde — 75×3 Gangd.		225
Samme at hjemkøre fra 1 Mils Afstand	225	
Til Ind- og Udflytning af Hæssene og Husenes Rengøring	38	76
Borg- og Ladegaardens Vedligeholdelse.— Materialetransport	152	76
Vandsteders Rensning	76	152
Fyldning og Reparation af Veje	76	152
Flytning for Forpagteren — en Rejse til Næstved eller Vordingborg	—	—
25 Tærskedage pr. Hovning		1900
Til Gaarden avles i Almindelighed:		
Hvede efter 34 Tdr. Udsæd, 6 Fold 204 Tdr.		
Rug — 90 — — 6 — 540 —		
Byg — 85 — — 5 — 510 —		
Havre — 130 — — 5 — 650 —		
Tiendekorn	30	—

Ialt 1934 Tdr.

Til Kornets Rensning à 5 Tdr. daglig ...		387
Til Sædens Bortførelse udfordres, naar 3 Tdr. Rug, Hvede eller Byg og 4 Tdr. Havre regnes for 1 Læs	590	
Herved maa erindres, at intet er frareg- net til Saakorn og Fodring.		

Til Gaardens Drift udfordres altsaa	602	2468	7804
-------------------------------------	-----	------	------

Efter foranstaaende Beregning kommer hver af de 4 Tredingsfogeder til at forrette til Hovmaalenes Pløjning og Høstning $7\frac{1}{2}$ Pløjed. $3\frac{1}{2}$ Spændd. og 24 Gangdage.

Enhver af de øvrige 76 Hovninger kommer til at forrette $7\frac{1}{2}$ Pløjedag, $32\frac{1}{2}$ Spænddag og $101\frac{1}{2}$ Gangdag, men da Svinø kun har halvt Hoveri, bliver det for denne By udregnet i Penge.

$3\frac{3}{4}$ Pløjedag à 1 Rdl.	=	3 Rdl. 72 Sk.
$16\frac{1}{4}$ Spænddag à 48 Sk....	=	8 — 12 —
$50\frac{3}{4}$ Gangdag à 16 S.	=	8 — 44 —

Tilsammen 20 Rdl. 32 Sk.

Efter den imellem Godsejeren og Bønderne indgaaede Forening var hver Bonde paa Svinø pligtig at forrette $41\frac{1}{2}$ Pløjedag, 24 Spænddage og 69 Gangdage, hvilket Arbejde udgjorde i Penge 28 Rdl.

Selmer slutter sin Beretning: „Da der i Foreningen er bestemt, at disse Spænd- og Gangdage maa bruges til hvilke af de anførte Arbejder, som Godsejeren finder for godt, kan Bønderne ikke vente at befries for noget deraf“.

Dette maa vel forstaas saadan, at han ansaa Bøndernes Klage for ugrundet, hvorfor der ikke var Anledning til Befrielse paa Grund af for meget Hovarbejde. Men Vejlængden var jo stadig to stive Mil, saa Sagen blev ikke henlagt, men forhandlet i Kommissionen, hvis Standpunkt i Sagen var klart. Møde i Sagen blev berammet til den 22. Marts 1797. Selmers Undersøgelser og Beregninger blev her gennemgaaet. Kommissionen slog fast, at „da Svinø ligger i en Afstand af 2 Mil fra Hovedgaarden, saa kan den i Følge Instruktionens § 11 intet Avlings Hoveri [Arbejde med Pløjning, Saaning, Høst] paalægges, men derimod at betale billige Hoveripenge. Og skulde de end paalægges noget Arbejde, da maa det alene være visse Spænddage [Kørsel], her maa dog Hovvejens Længde beregnes Bønderne til Gode“. For Svinøs Vedkom-

mende kunde der aldeles ikke blive Tale om at forrette nogen Spænddage, da Hovvejen frem og tilbage netop udgjorde en Hovdag, og Gaunø havde ingen Interesse i den Maade at forrette Spænddage paa.

Parterne var indkaldt til at møde i Næstved den 23. Marts. Godsejeren ønskede ikke at møde personlig, hvorfor han udstyrede sin Forvalter, Gjellerup, med en Fuldmagt af følgende Indhold.

„Forvalter Gjellerup er herved givet Fuldmagt paa mine Vegne at handle med den kongelig anbefalede Hoverikommission om det halve Hoveri, som Svinøerne paaستاار sig befriet for og det paa følgende Vilkaar:

1) At Fritagelse for bemeldte Hoveri ej begynder før 1. Maj 1798. Derimod stilles ingen Forslag om længere Udsættelse.

2) At Svinøerne giver 4 Rdl. pr. Tønde Hartkorn for det Hoveri, de indtil nu har forrettet in natura. Skulde Kommissionen finde dette for højt, tillades det paa mine Vegne at erklære, at jeg er villig til at akkordere Svinøernes Befrielse for 3 Rdl. pr. Td. Htk. foruden den ene Rigsdaler, de giver for den allerede tilstaaede halve Hoverifrihed.

Kan Kommissionen ved Forening bringe Akkord i Stand mellem mig og Svinøerne paa denne Maade, kan saadan Akkord straks paa mine Vegne approberes.

Dersom saadan Bestemmelse skulde ske ved Kommissionens Kendelse, er det efter Instruksen, at begge Parter forbeholdes den ved sidste Plakat bestemte Tid til Appel ved Kammeret.

Og skulde Kommissionen ej synes at kunne eller ville sætte Kendelsen saaledes, som dette mit Forslag er til bemeldte Hoveriets Bestemmelse i Penge, hvad enten det er i Henseende til Tidens Begyndelse med Befrielse fra Hoveriet eller i Henseende til Pengene, saa vil De paa mine Vegne erklære, at jeg ser mig nødsaget til at appellere Kendelsen til Rentekammeret.

Skulde der blive Spørgsmaal om, at at Eggersborgerne skulde gøre Hoveri, da frafaldes det aldeles fra min Side, siden det er saa ubetydeligt, de efter Omstændighederne kunne komme til at forrette.

Gaunø, den 22. Marts 1797.

Reedtz Thott.

I Kommissionens Møde med Parterne den 23. Marts fremsatte Forvalter Gjellerup Kammerherrens Forslag i Overensstemmelse med ovenstaaende Fuldmagt. Der kunde ikke være Tale om at gaa ind paa en Ordning, der i noget Punkt afveg fra nævnte to Punkter, dog turde han indestaa for, at Godsejeren vilde give sit Samtykke til, at den i den forhenværende Forening anførte Tærskning og Tørvekørsel maatte bortfalde.

Bønderne tilbød at betale 15 Rdl. pr. Hovning for det halve Hoveri, de søgte Befrielse for, og desuden de sædvanlige 5 Rdl. Men de vilde ikke høre Tale om at forrette Hoveri endnu et Aar, hvorfor der ikke i Følge Fuldmagten kunde ske nogen Forening.

Bestemmelsen maatte derfor ske ved Dom.

Da alle 28 Bønder paa to nær paastod at være fri for al Restance, hvilket Forvalter Gjellerup ikke modsigde, og da de angav at have en Udsæd af 5—6 Tdr. Rug, 8—9 Tdr. Byg og 3—4 Tdr. Havre, altsaa omtrent en Tønde af hver Slags pr. Tønde Hartkorn, saa troede Kommissionen at kunne antage, at Bøndernes Forfatning var „almindeligere god“. Amtmanden, Kammerherre Bielke, som var Medlem af Kommissionen udtalte, at det var ham bekendt, at Svinøerne var velstaaende. Altsaa blev der ikke foretaget nogen nøjere Undersøgelse om Forfatningen.

Kommissionen erklærede i Protokollen, at de af Bønderne tilbødte Hovpenge just var, hvad den havde troet at kunne paalægge dem. Den havde ogsaa selv bedt Bøn-

derne komme med dette Tilbud, der jo ogsaa netop stemmede med Godsejerens Akkordforslag. Udsættelse af Begyndelsestidspunktet, der var Godsejerens Krav, var umulig paa Grund af en Paragraf i Instruksen.

Godsejerens Stejlhed paa dette Punkt blev anset som Aarsag i, at der ingen Forening kom i Stand, hvorfor Omkostningerne ved Kommissionens Holdelse blev at paalægge ham. Paa den anden Side syntes man ikke, at hans Paastand var urimelig, hvorfor man lovede at anbefale en eventuel Ansøgning fra ham til Rentekammeret om Fritagelse. Til den foreløbige Undersøgelse var medgaaet tre Dage og hele Kommissionen brugte een Dag. Omkostningerne blev ansat til „Fyrretyve og Syv Rigsdaler Dansk“.

Forvalter Gjellerup erklærede straks paa Kammerherre Reedtz Thotts Vegne, at Kendelsen vilde blive paaanket, medens Bønderne erklærede sig tilfredse med samme.

Klagen til Rentekammeret fra Godsejeren gav Anledning til en Forespørgsel fra Kammeret til Kommissionen, som svarede, at den ikke havde troet at kunne omgaa Instruksens § 32, hvad den heller ingen Anledning fandt til. Ved sin Paastand herom var Godsejeren Skyld i, at Forening ikke blev tilvejebragt, saa Kommissionen maatte fælde en Dom. Derfor var man tvunget til at paalægge ham Omkostningerne. „Men da hans Paastand for Retten var billig, og det ventelig vil falde ham til Byrde, at den ny Bestemmelse saa snart træder i Kraft, saa indstiller Kommissionen: at han maa fritages for Udredelsen af Omkostningerne“. Med Hensyn til Tidspunktet for Fritagelsens Begyndelse vilde man ikke bøje sig.

Regeringen kom imidlertid de Godsejere, som var i denne Situation til Hjælp. Det var maaske heller ikke let i Løbet af saa kort Tid at faa ordnet det nødvendige. Svinøernes Arbejde skulde ophøre 1. Maj, man var allerede lidt inde i April, og Landbrugsarbejdet blev ikke

paabegyndt saa tidligt som nu. Altsaa udstedte Regeringen en Plakat, som gav Godsejeren Medhold i hans Paa-stand.

Først den 3. Marts 1798 faar Sagen sin Afslutning ved en Meddelelse om, at Hoveriarbejdet ophører til 1. Maj, og at Bøndernes Fæstebreve skal vedføjes en Fortegnelse over, hvad de aarlig skal præstere i Overensstemmelse med Kommissionens Kendelse.

Fra 1. Maj 1798 var nu Øen fri for Hovbyrden. De 20 Rdl., hver Gaard maatte yde for denne Frihed, kom sikkert igen med gode Renter. Der blev mere Lyst og Tid til det hjemliges Drift. Tanken om Fællesskabets Ophævelse trængte sig mere og mere frem, og allerede et Par Aar efter fandt det Sted ved Udskiftningen. Et nyt og interessant Afsnit af den danske Bondes Historie var indledet.

Richard Tange.

MØENS VÅBEN

Af *Sigvard Skov*.

Det middelalderlige våben for Møen (fig. 1) viser en sølvsild, der svømmer i et blå vand mellem grønne banker, ved sildens hovede findes en guldstjerne. Denne fremstilling stammer senest fra begyndelsen af det 14. århundrede, idet den er gengivet i et segl på et dokument fra 1326, blot er den gyldne stjerne ikke med, den må altså være en senere tilføjelse. Tolkningen af seglets indhold frembyder ingen problemer. Silden betegner den lod og del som øen fik i de store sildefiskerier, der kom alle øresundsegnene til gode. Den senere tilføjede guldstjerne er efter Frede Bojsens opfattelse yderligere føjet til silden „som betegnelse af øens guldkilde“*).

I seglene under hyldingsakterne af 1584 og 1648 findes det samme våben**); men det må derefter snart være ændret, antagelig inden slutningen af det 17. århundrede. Arkivtegneren Søren Abildgaard, der i årene 1756—77 rejste rundt i Danmark for at tegne „*Monumenta Patriæ*“, det vil sige fædrelandets historiske mindesmærker, har nemlig på en af sine rejser i Borre kirke set en gammel rød silkefane med Møens våben***) af den yngre, efter-

---

*) F. Bojsen: *Møens Historie* II, p. 180.

***) A. Thiset: *Om danske By- og Herredsvaaben* p. 42; Særtryk af *Tidsskrift for Kunstindustri* IX—X.

***) J. Paludan: *Beskrivelse over Møen* II, p. 37. (Khvn. 1822).

middelalderlige type med tre sild imellem tre bølgelinier. Den her gengivne form (fig. 2) er den form kobberstikkeren G. N. Angelo har givet våbnet på sit kort over Møen fra 1810. Meningen med de tre bølgelinier har vel været den, at de skulde symbolisere de tre strømme uden om Møen: Grønsund, Ulf Sund og Ulfshaleløbet. Det nye våben er ganske dekorativt; men dets farvelægning med de tre blå bølgelinier på sølvbund, hvorved også sølvsildene får sølvbaggrund er heraldisk mindre tilfredsstillende, idet

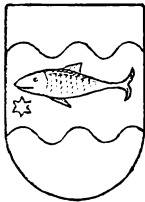

Fig. 1.

Fig. 2.

reglen, om at metal og farve stadig skal veksle, derved brydes.

Mens våbnet fig. 2 kan opfattes som en videredigtning over det tema som er angivet i fig. 1, er Møens våben i den i fig. 3 angivne form helt en nydannelse og det af en heraldisk set højst besynderlig art.

Da den danske hærs enkelte afdelinger i det 18. århundrede fik navne efter landsdelene, kom også Møen til at lægge navn til et regiment, „det møenske geworbne infanteriregiment“ oprettet 18. april 1747, som senere blev til 16. Bataillon*) I disse regimenters faner skulde da vedkommende landsdels våben afbildes; men bortset fra hertugdømmerne Slesvig og Holsten havde de øvrige landsdele ingen særlige våbenmærker, undtagen Bornholm, der i slutningen af det 17. århundrede førte en drage**),

*) Otto Vaupell: Den danske Hærs Historie II, p.663 (Khvn. 1876)

**) P. B. Grandjean: Det danske Rigsvaaben p. 153. (Khvn. 1926).

vel fordi øen indtog en art særstilling, efter at dens indbyggere i svenskekrigene på egen hånd havde forjaget svenskerne og overdraget deres ø til Frederik III. Da nu Slesvigs og Holstens våben fandtes i rigsvåbnet, så tog man også dettes andre dele ud og tolkede dem fejlagtigt som provinsvåben, således fik Jylland løven over de ni hjerter, som det endnu ses i våbenskjoldet paa fregatten „Jylland“s agterspejl, det våben som egentlig var „de gothers“. Men til Møen blev der ved denne opdeling intet våben. I stedet for da at bruge det gamle herredsvåben komponerede man et nyt (fig. 3)*. Det viser en kronet

Fig. 3.

havfrue, der dukker op af de blå bølger. Det kronede skjold holdes af de to vildmænd, som egentlig hører rigsvåbnet til, men som i det 18. århundrede også brugtes som skjoldholdere for ex. af byvåben, hvor de absolut ikke hører hjemme.

Der er ingen tvivl om, at når man har valgt en havfrue som mærke for Møen, så skyldes det navnets tydning som mø, jomfru, en tydning som ialtfald kan føres tilbage

---

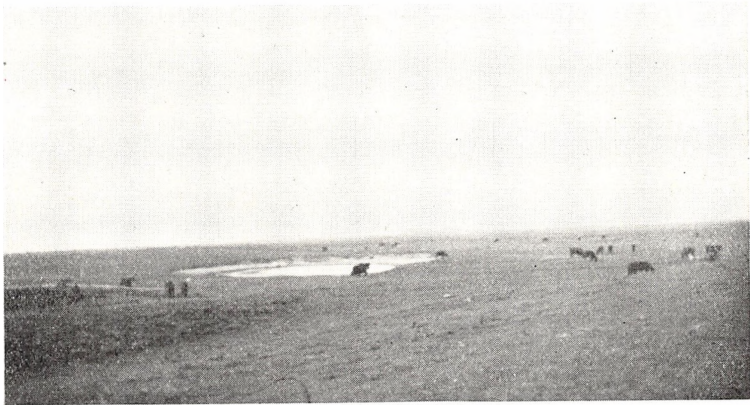
*) Regimentets fane, der nu findes i Tøjhusmuseet, er gengivet i Fra Sindbilled til Danebrog. (Khvn. u. A.). Indskriften „Prudentia et Constantia“, (klogskab og fasthed) var Frederik V's valgsprog.

til det 17. århundrede og som har givet anledning til forskellige sagndannelser.

Om tydningen er rigtig er omtvistet; men den indeholder i hvert fald et smukt poetisk billede, der har fået en fuldlødig udformning af den nu næsten glemte norsk-danske digter, C. J. Boye. Han skrev i 1824 en tragedie „Svend Grathe“. Heri forekommer, lige før Svend, Knud og Valdemar deler Danmarks rige, en smuk skildring af landet og dets enkelte dele, lagt i munden på kong Valdemar, og heri findes de velkendte linier: „Nær Lolland, Falster staaer i Klæder hvide, Med Løv om Haaret, Bølgens ranke Mø“*). Denne kong Valdemars lovprisning blev senere skilt ud og omarbejdet til fædrelandssang, og den har i det forløbne mere end hundred-årige tidsrum, båret af Weyses blidt-venlige toner, stedse formået at bevare sin folkeyndest; og hvad billedet af Møen angår er det både plastisk anskueligt og ram-mende. Det må siges, at „bølgens ranke mø“ i Boyes sang er mere vellykket som lyrisk billede af Møen, end havfruen i våbenskjoldet fra 1747 er det som heraldisk billede.

---

*) C. J. Boye: Poetiske Skrifter II, p. 53. (Khvn. 1850).

Dybsø.

SOGNET OMKRING KONGSØ (KØNG)

Ved *Philipp Borries*, Sognepræst, Hammer.

---

1. SOGNET.

Naar man hører Navnet Køng, saa forbinder sikkert de aller fleste hermed Forestillingen om et gammelt velkendt Lægemediel — et Arkanum, som navnlig for en Del Aar siden anvendtes overordentlig meget, og endnu bruges af mange som Middel mod Bylder og buldne Fingre: Køngs Plastret. Uden at komme ind paa dette Lægemediels mere eller mindre værdifulde Egenskaber, saa har i hvert Fald den danske Almue bevaret en urokkelig Tyrketro paa dets Ufejlbarehed med Hensyn til helbredende Virkning, og det har vel ikke mindst været paa Grund af denne stærke Tro, at Navnet Køng, som Tilfældet er, er bleven kendt faktisk talt over hele Landet.

Naar imidlertid Køng før i Tiden har været et saa kendt Sogn, skyldes dette dog ikke alene Køngs Plastret.

Der har nemlig her været ganske andre Attraktioner af langt større og mere vidtrækkende Betydning. Køng Sogn paa Sjælland er det største Sogn i Hammer Herred. Det ligger i en af Danmarks tidligst bebyggede Egne, ikke langt fra Smaalandsøhavet, omgivet af Hammer, Lundby og Sværdborg Sogne, samt Avnø Fjord, Svinø Bugt og Dybsø Fjord, mellem hvilke Halvøen Svinø Land skyder sig ud. Fra denne udgaar mod Syd Halvøen Avnø, der i tidligere Tider var en Ø. I en Indberetning, som Byfoged Knud Daliin, Vordingborg, ved Aar 1743 indsendte til „Jessens Samlinger“ (Atlas), hedder det bl. a.: „Landet her i Egnen, som egentlig hører under Sjælland, er fast Land undtagen Aunø og Svinø, som med Vand skal være omgivne, men dog begge beboede.“

De noget lavtliggende og ret jævne, vandrige Jorder har store Mose- og Engstrækninger: Køng Mose, hvor der under de forhaandenværende vanskelige Forhold med Kri-gen og de besværlige Brændselsforsyninger fra Udlandet, er skaaret en Mængde Tørv, Nørrebække og „Noret“, den nu udtørrede Avnø Vig, mellem Svinø Land og det øvrige af Sognet. Mod Nord findes Bakkeøen Kostræde Banker, 23 m, med sin ejendommelige Natur og med sin lette, sandede Jordbund, streng at dyrke og sparsom paa Høstudbytte. En svær Taalmodighedsprøve er Beboerne her mangen Gang bleven sat paa, naar Vejrforholdene har grebet forstyrrende ind og tvunget dem til at saa om og om igen flere Gange samme Aar. Navnet Kostræde, der omkring Aar 1370 benævnes som Kortestræthæ, hen-tyder rimeligvis til et Vadested, „Stræde“, hvorover Krea-turerne i sin Tid blev ført. Til Sognet hører ogsaa den lille Ø Hytholm, ca. 8 ha stor, endvidere Flæske- eller Flaskholm, Køng Firgaarde (i 1688 omtalt som Kiøng-gaarder), Bankehuse, Fuglebækshuse (hvoraf en Del lig-ger i Sværdborg Sogn), Gadeskov og Køng Overdrev. Der-til kommer Sallerup, en ganske lille Landsby med Skole. I det 13. Aarhundrede omtales Sallerup som Saltorp.

Hovedbyen er Køng, egentlig Kongsø, omkring Aar 1370 benævnt som Kyngæ. Den er nu kun en almindelig Sogneby uden særlige Mærkværdigheder for den, der tilfældigt kommer igennem den. Men anderledes var det i gamle Dage! Og med gamle Dage tænker jeg her paa Tiden fra Slutningen af det 18. og Begyndelsen af det 19. Aarhundrede. — Jeg kunde ogsaa gaa længere tilbage og nævne, at ved Øbjerggaard Nord for Køng findes et lille fredlyst Voldsted, som bærer Navnet „Lille Gurre“. Stedet blev i 1895 undersøgt af Museumsinspektør, Dr. phil. Henry Petersen. Om vi her staar over for det til Tovesagnet knyttede Gurre, er ikke historisk konstateret; men meget kunde tale for det, idet Traditionen fortæller, at Kong *Valdemar* sejlede fra „Borre“ (s: Vordingborg) til Gorre“ — formodentlig gennem de nu udtørrede Mose- drag, som i sin Tid har været en Fjord, af hvilken Kongsø og Øbjerg hævede sig. Køng Kirke ligger netop paa en saadan skarpt afgrænset Bakkeø midt i de flade Mosedrag.

Men den Storhedstid, som Køng oplevede, er af langt nyere Dato og falder inden for Tidsrummet 1774—1852.

I Aaret 1779 købte Konferensraad Niels Ryberg den af Vordingborg Rytterdistrikt i 1774 oprettede Hovedgaard Øbjerggaard i Køng med 60 Td. H. Hovedgaardst. og 224 T. H. Bøndergods, samt Køng Kirketiende for 30,050 R. Øbjerggaard var en af de tolv Hovedgaarde, der blev oprettet ved Ryttergodsets Salg 1774. De øvrige Hovedgaarde var: Lundbygaard, Snertingegaard, Avnø, Engelholm, Skuderup Hovedgaard (Lilliendal), Høvdingsgaard, Kalvehave Gods (Petersgaard), Iselingen, Rosenfeld, Lekken- de, Beldringe. Efter Niels Rybergs Død 1804 ejede hans Søn, Etatsraad C. Ryberg, Gaarden indtil 1820, da Statskassen maatte overtage den, idet Ryberg under Krigen med England som saa mange andre mistede sine Penge. I 1836 afhændede Statskassen Øbjerggaard til L. C. Klingberg (død 1840), som senere solgte den til Kaptajn Fr. Buchwald (død 1874); hans Søn, Hofjægermester C. V.

Buchwalds (død 1887) Enke solgte 1889 Gaarden for 430,000 Kr. til J. W. C. Krieger, der 1896 tilkøbte Bøndergods for ca. 36,000 Kr. og solgte den for ca. 495,000 Kr. til Løjtnant Aage Faye, som 1918 solgte den for ca. 1,2 Mill. Kr. til Brødrene Grosserer Knud og Valentin Hansen. Disse solgte den igen ca. 1½ Aar efter til J. Brabæk, der dog kun havde den ganske kort Tid. Brødrene Hansen overtog den igen, men solgte den endeligt 1921 til Tyskeren, Løjtnant Asmussen. 1925 solgte denne den til Udstykningsforeningen. Gaarden blev dog ikke udstykket, idet Udstykningsforeningen allerede 1926 solgte den til Godsejer Kjær. 1931 solgtes den til Godsejer Johannes Emil Nielsen og 1933 til Bankier Hans Chr. Sonne, New York. En Slægtning af denne sidste, Forpagter H. W. Tillisch, driver nu Gaarden.

Niels Ryberg, der i 1779 (Skødet skriver sig fra dette Aar) kom til Øbjerggaard, var stærkt optaget af filantropiske Idéer; han havde Hjertet paa rette Sted, og da han desuden var en overordentlig virksom og foretagsom Mand med stor praktisk Indsigt i og Interesse for Handel og Industri, tog han sig for at indrette et Linnedvæveri i stor Stil paa sin Gaard, og i Aaret 1783 oprettede han Køng Fabrik. — Begyndelsen var dog allerede gjort tidligere i det smaa. Som Fattigdirektør i København havde Ryberg dér forsøgt at skaffe fattige Børn Beskæftigelse ved Spindeundervisning. Det mislykkedes imidlertid; men som den handlekraftige, uforfærdede Mand, han var, lod han sig ikke gaa paa af dette, men besluttede sig til at tage Sagen op paa ny og oprette en Spindeskole paa sit Gods Øbjerggaard. I dette Foretagende fik han værdifuld Støtte af sin Godsinspektør, Christian Gottfried Voelker, der i Holsten havde lært Hørspinderi, og indført Høravl paa Godset. Spindeskolen i Køng, der kom til at danne Forbillede for mange lignende, begyndte sin Virksomhed 1. November 1778 med 36 Piger i Alderen fra 4—10 Aar, og gav Stødet til Oprettelsen af endnu en saadan Skole

paa Øbjerggaards Gods, nemlig Spindeskolen i Ring i Hammer Sogn, hvor ca. 17 Td. H. af Jorden laa. Det var Voelker, der oprettede denne, og han fattede nu, — da disse to Skoler viste sig at gaa godt, — den dristige Plan at oprette lignende Skoler over hele Danmark. For at imidlertid denne Plan kunde føres ud i Livet, forstod han dog, at et Selskab eller en Forening maatte dannes, og den 20. Juli 1780 stiftedes saa paa hans Foranledning i Samarbejde med indflydelsesrige Næstved-Borgere Foreningen „Næstveds Patriotiske Selskab“. Dette Selskabs Oprettelse og Formaal vil blive omtalt i et senere Kapitel, og jeg skal her nøjes med at anføre, at Selskabet med Rybergs Spindeskole i Køng som Forbillede tog sig for som Opgave at oprette lignende Skoler over alt paa Sjælland.

Skønt det var noget helt nyt, der blev indført, og det nye gerne navnlig paa Landet i Begyndelsen møder en vis Modstand og uvillig Indstilling, viste det sig her ret hurtigt, at Almuen fik stor Interesse for Spindeskolerne. Ryberg oprettede da efterhaanden Spinderier og Væverier, indtil til sidst hele Virksomheden som nævnt i Aaret 1783 tog fast Form ved Oprettelsen af Køng Fabrik.

Gennem en lang Aarrække blomstrede nu paa dette Sted en travl „Værkflid“, der foruden at komme Herremanden og hans Folk økonomisk til Gode, tillige var af stor moralsk opdragende Betydning og et værdifuldt stortseende Forsøg paa at gavne vor Bondestand og op-hjælpe vort Næringsliv. Hørdyrkningen tog paa denne Egn, og efterhaanden mange Steder paa Sjælland, et mægtigt Opsving, og Interessen for Hørdyrkningen og for en Forbedring af Hørforbedringsmetoderne blev levende overalt. Det er værd at lægge Mærke til, at alt dette skete paa et Tidspunkt i vort Lands Historie, da vor Bondestand endnu ikke havde faaet sin Frihed, men stadig sukede under Stavnsbaandets og Hoveriets tunge, lammende Kaar, et Tidspunkt, hvor Forsøg paa at rejse den for-

kuede Stand kun var faa, og hvor Bestræbelser for at bringe de mere ideelle og løftende Værdier netop ofte mødtes med Modstand og manglende Forstaaelse fra alle Sider. Det er i denne Forbindelse ogsaa værd at gøre opmærksom paa, at i Aar — 1940 — medens disse Artikler skrives, og en ulykkelig Krig gaar hen over Verden, med alt hvad der følger med — Mangel paa Raastoffer og Vareforsyninger udefra — er den gamle Hørdyrkning igen kommen frem herhjemme, og nu i et Omfang som vel aldrig-nogensinde før.

De Varer, der fremstilledes paa Køng Fabrik, udviklede sig efterhaanden til en meget fin Kvalitet. Der fremstilledes saaledes Lærreder, Drejler og Dækketøj. Ja, selv til det kongelige Hof blev Køng Fabrik Leverandør, idet der til dette leveredes det fineste Dækketøj. Denne rige, indbringende Værkflid var selvfølgelig til den største Gavn for Byen og Sognet, og i alt dette var ganske naturligt Niels Ryberg som Fabrikens Grundlægger det samlede Midtpunkt. Med sit varme Hjerte vilde han gerne hjælpe, hvor han kunde. Som en af de første herhjemme udskiftede han saaledes Jorderne paa sit Gods og afløste Hoveriet; Selvejerbønderne hjalp han paa mange Maader, blandt andet gav han dem frit Tømmer fra Skovene paa sit Gods til Brug ved Opførelse af deres Nybygninger. Ligeledes byggede han Møller, oprettede Skoler og sørgede for, at der uddeltes gode, nyttige Bøger, kort sagt, han tog den mest levende Del i Almuens Liv for at højne dens Kultur og ophjælpe den økonomisk. Blandt Resultaterne af hans Foretagsomhed til Køng Bys Bedste maa ogsaa nævnes, at Køng privilegerede Kro skylder ham sin Tilblivelse.

I Aaret 1820 maatte Staten som tidligere nævnt overtage Øbjerggaard og dermed ogsaa Køng Fabrik. 1836 gik Fabriken igen over i privat Eje, idet den blev købt af Justitsraad O. F. Olsen, medens Godset blev solgt til L. C. Klingberg. O. F. Olsen overtog samtidig Vintershølle og

Gammel Øbjerggaard.

Vintersbølle Skov ved Vordingborg. Her fandtes den store Vintersbølle Bleg, og i 1852 flyttedes Væveriernes hertil fra Køng; men Virksomheden fortsatte stadig under Navnet Køng Fabrik lige op til vore Dage.

Efterhaanden gjorde imidlertid Dampmaskinen og den øvrige moderne Teknik den haandværksmæssige Hørindustri overflødig. Den travle Virksomhed i Køng gik mere og mere i Staa efter Væveriernes Overflytning til Vintersbølle, — Køng Bys Storhedstid var omme.

Men naar man i vore Dage gaar tilbage i Erindringen, saa er det iøvrigt i mindre Grad de gamle Væverier, og hvad der foregik her, man mindes, det er derimod Køng Bys Velgører, Konferensraad Niels Ryberg. Overalt møder man nemlig synlige Minder om ham og om Køng Bys Glansperiode.

Midt i Køng By ligger Øbjerggaards gamle Hovedbygning — Gammel Øbjerggaard, som den i Almindelighed kaldes — hvorfra en smuk, gammel Lindeallé fører ned til den nuværende Øbjerggaard. Gl. Øbjerggaard,

Køng Hospital.

hvor Ryberg boede, er en statelig, palæagtig Bygning, omgivet af en Have med pragtfulde store Træer. Indvendig er Gaardens højloftede Stuer smykkede i Empiretidens Stil med dens karakteristiske Stukkaturer, og selv i sit Forfald vidner den stolte Bygning om, at her har engang en velstaaende og kulturforstaaende Mand haft sit Hjem. Midt paa den blomsterstrøede Plads foran Hovedbygningen er rejst et Mindesmærke for Niels Ryberg med Ordene: „Helliget den ædle Niels Rybergs Minde af Ven-skab“. Oprindeligt var denne Mindestøtte rejst paa et ret afsides Sted i den lille Skov bag ved Ny Øbjerggaard, hvor der desuden findes endnu en Mindestøtte — en brudt Granitstøtte — for Fabrikens Driftsinspektør, Godsinspek-tør Voelker, med Indskriften: „Til skønsomt Minde om Christian Gottfried Voelkers utrættelige Virksomhed i 41 Aar for Omegnens Gavn“.

Den ny Øbjerggaard bestaar af 3 grundmurede Fløje, hvoraf de to er fra 18. Aarh., medens den midterste, med Taarn, er opført efter en Brand 1846 og, ligesom Avlsbygningerne, ombyggede 1892—93. Hovedbygningen op-førtes i sin Tid af Niels Ryberg i een Etage.

Spindeskolen i Køng.

Et andet Minde om Niels Ryberg er Køng Hospital, oprettet af ham i 1793 som en Stiftelse for „10 fattige paa Øbjerggaards Gods“. Hospitalet er beliggende tæt ved den gamle Hovedbygning og bestyres foruden af Ejeren af Øbjerggaard og Sognepræsten i Køng ogsaa af Sognepræsten i Hammer, paa hvis Grund noget af Øbjerggaards Jord som tidligere omtalt ligger. I Hospitalet brugtes i sin Tid 1 Værelse udelukkende til Sygestue for de derboende Familier og 1 Værelse til Kapel. Dette sidste blev dog indtaget, da Menigheden fik sit eget særlige Kapel paa Kirkegaarden i Køng. Nu er der i Hospitalet Plads til 5 Familier. De bor gratis, og hver faar aarlig 1 Rummeter Brænde, 20 Kr. i Stedet for Tørv, samt kvartalsvis 13 Kr. i Hospitalspenge. Paa Bygningens Hovedfacade er indsat en lille Mindeplade med Ordene: „Øbjerggaards Hospital, oprettet 1793 af Niels Ryberg“.

Ved Alléen ligger endvidere den gamle Spindeskole, et velbevaret lille, grundmuret Hus, opført med svære, kompakte Mure, nu med Plads til to Familier. Antagelig har det dannet Pendant til Almueskolen, der var en af de saakaldte Rytterskoler, oprettet under Frederik den

Fjerde 1725, og beliggende lige overfor paa den anden Side af Alléen; her ligger den Dag i Dag Køng Kommuneskole. Spindeskolen er nu indrettet med to Lejligheder ud til Bygaden, hver med to Stuer. I den ene Lejlighed gaar den store, brede Skorsten, der i sin Tid endte i en aaben Kamin, ned i Stuen. Paa Facaden ud til Vejen er sat følgende smukke Indskrift:

„Lad denne Skole og af dig velsignet være
Til Fædrelandets Vel, at Bondens Dotter lære
Her dueligt Spinderi og det fortsætte maae,
Naar de som Møddre selv et Huus skal forestaae.
Forældre, stræbsom Sind og Guds frygt ene leder
Til sand Lyksalighed til Velstand, Agt og Hæder.
Lad Eders Børn ey forsømme Skolerne.
Til Ansvar staaer de Gud for slig Forsømmelse.“

Ao 1780.

N. Ryberg.

Men sit største og varigste synlige Minde i Køng har Niels Ryberg dog sat sig ved den fuldstændige Ombygning og meget betydelige Udvidelse af Køng Kirke, hvis Taarn fik den særprægede Form, der gør den sjælden blandt Landets Kirker, og hvis Indre smykkedes i nyklassisk Stil.

I Køng Sogn ligger foruden Øbjerggaard de to store Gaarde Avnøgaard og Sallerupgaard. Avnøgaard (ca. Aar 1370 Agnø, Affnø) paa Halvøen Avnø med ca. 20,1 Td. H. Ejds. var ligesom Øbjerggaard i sin Tid en af de 12 Hovedgaarde, hvori Vordingborg Rytterdistrikt deltes 1774, og købtes med 36 Td. H. Hovedgaardst. og 274 Td. H. Bøndergods samt Køng Kongetiende for 35,315 Rd. C. af Konferensraad, Baron Reinhardt Iselin (død 1781), der ligeledes købte Vordingborg Slot og Ladegaard (Iselingen

og Rosenfeld), samt Snertinge, hvilken sidste dog gik ind under de tre Hovedgaarde. Avnø blev tilligemed Rosenfeld 1781 oprettet til et Stamhus, der 1803 forandredes til et Fideikommiskapital, hvorpaa begge Hovedgaarde solgtes, deraf Avnø 1804 til M. U. Friis for 40,000 Rd. Fra 1824 ejedes Avnø af Kammerraad Jacob Staal og overtoges efter hans Død i 1848 af Sønnen Peter Staal. Senere har den været ejet af bl. a. Kammerjunker Hoppe til Rosenfeld og af Benthien, som 1877 solgte den til Kammerherre, Hofjægermester C. A. C. O'Neill Oxholm; 1904 blev den solgt til Jac. Søgaard, som 1921 afhændede den til de to Grosserer Christensen og Chr. Iversen. Disse solgte i 1922 Gaarden til Godsejer A. Preisz, der i 1937 overdrog den til Sønnen Emil S. Preisz. I 1940 overtog Marinen for Flyvepladsens Skyld Avnøgaard for derpaa kort efter at overdrage den i Forpagtning til Sallerupgaardens Ejer, Godsejer H. E. Pille, Fodbygaard. Hovedbygningen er opført 1903 og fuldført 1916 i to Stokværk. — I Pastor Jacob Rasmussens Tid (d. 1634) „blev 4 Gaarde paa Aunø afbrudte til kgl. Majestæts Hoppers Græsgang, uden Vederlag“. — Paa Avnø er der indrettet en dansk Flyveskole; men efter den tyske Besættelse i 1940 er Flyveskolen nu optaget af tyske Flyverelever, der her uddannes, inden de sendes til Fronten, Hangarerne er bleven camouflerede for at gøre dem ukendelige for de engelske Flyvere, og Hagekorset er hejst.

Sallerupgaard med ca. 20,1 Td. H., var oprindelig en Parcel af Avnøgaard, oprettet 1805, og har bl. a. været ejet af ovennævnte M. U. Friis til 1815, Højesteretsadvokat Rottbøll til 1830, Justitsraad Leth, efter hvem den 1857 solgtes til Etatsraad H. Valentiner til Gjeddesdal, der 1904 solgte den for ca. 185,000 Kr. til Løjtnant F. S. Mourier-Petersen, der i August 1937 afhændede den til den nuværende Ejer, Godsejer H. E. Pille, Fodbygaard. Hovedbygningen i to Stokværk er opført 1889 i engelsk Villastil.

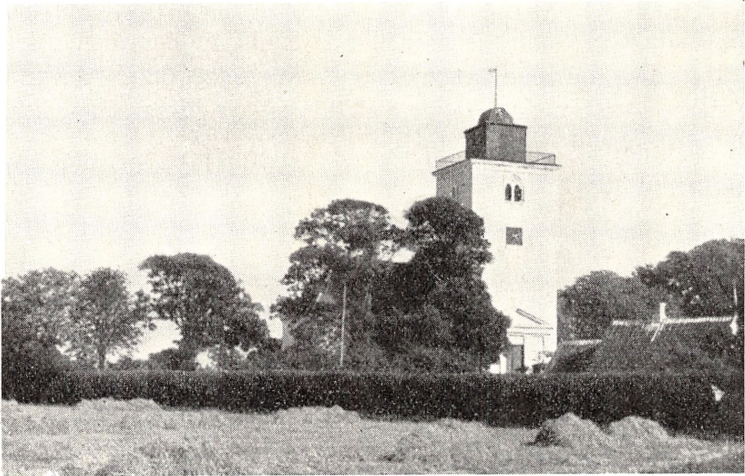
I Aaret 1743 paalagde Danske Kancelli samtlige Landets Stiftamt- og Amtmænd at indsamle Materiale over de Curiositeter og Mærkværdigheder, der var at finde i hver Amt. Aarsagen hertil var, at man dengang paatænkte Udgivelsen af en omfattende dansk-norsk Landbeskrivelse. Den Mand, der havde faaet denne Tanke, var den senere Generalkirkeinspektør Erik Johan Jessen. Søttet af Oversekretæren, Johan Ludvig von Holstein, paatog han sig Udarbejdelsen af dette Værk, der fik Navnet „Jessens Samlinger“ eller „Atlas“. Det findes nu for største Delen i det kgl. Biblioteks Haandskriftssamling og giver ved sine Indberetninger et overordentlig interessant Indblik i en Tid, hvor topografisk Litteratur næsten var ukendt.

Blandt Indberetningerne findes følgende fra en Raadmand Hans Klingberg, dateret 25. Marts 1744:

... „Her fortælles af gamle Fiskere og Bønder, det dem i deres Ungdom af andre gamle Fiskere og Bønder er fortalt, at i gamle Dage haver der været et ypperligt Fiskeleie fra Enøe-Land, som ligger ved Karrebeksminde, og til Karrebeks Kirke og over Basnes Fiord og til Knudshoved, hvorved følgende skal være passeret:

I Kiøge Bye (o: Kiøng) — — har været en hellig Pater eller Præst, som engang eller to om Ugen besøgte Fiskerne i dette Fiskerleie, som da gave hannem af hvad Fiske de havde ved Haanden, saa han noiedes. Omsider blev imellem Præsten og dem afhandlet, at de engang om Aaret skulde give ham saa meget fersk Torsk, som han til sin Husholdning kunde indsalte en Tønde med, hvormed han og var fornøiet. Endelig efter faa Aars Forløb bleve Fiskerne kied deraf og vægrede at give ham det, hvortil Præsten da skal have sagt: „Ja, vil I ikke holde Eders Løfte, skal I faa mindre Fiske herefter, og de skal vige her fra Landet“, som ogsaa skal være sket, saa at Fiskeleien deraf paa de Stæder ophørte. Nogle Aar derefter blev denne hellige Pater syg, og der han fornam, det var til Døden, angrede han dette, bekjendte de(t)

for dem, som var om ham, og sagde derhos: „Naar jeg er død, skal I hugge min høire Taa og Tommelfinger, kaste dem ud paa Stranden, at Fiskene kan komme igien“. — Men de efterkom det ikke, og altsaa blev ikke mere Fiskeleie sammestæd efter den Tid“.

Køng Kirke.

2. KIRKEN OG KIRKEGAARDEN PAA KONGSØ.

Naar man fra Nord ad Banen nærmer sig Vordingborg, eller naar man kommer ad Næstved—Vordingborg Vejen og drager mod Syd, ser man ude i Vest, ca. 2 km fra Lundby Station, en ejendommelig Bygning med et massivt, firkantet Taarn, beliggende paa en Bakketop, synende vidt om i det smukke, sydsjællandske Landskab ved Smaalandsøhavet. Det er Køng Kirke. Men ingen, der ikke er stedkendt, vil straks kunne tænke sig, at det er en Kirke. De fleste rejsende vil have lagt Mærke til den paa Grund af Taarnets mærkelige Overbygning — en svær, kuplet, kobbertækket Taarnlanterne, der giver hele Kirken et ejendommeligt og usædvanligt Udseende og nærmest henleder Tanken paa et Fyrtaarn eller et Observatorium. Køng Kirke er da ogsaa for saa vidt ejendommeligt, som der vistnok kun findes een Kirke her i Landet, der har et ganske lignende Udseende, nemlig Dreslette Kirke paa Fyn. Denne Lighed mellem de to Kirker er ikke tilfældig, idet det er den samme Mand,

Konferensraad Niels Ryberg, der har staaet for Ombygningen af dem begge.

Den gamle, danske Landsbykirke, der med sit Taarn, sin høje Ryg og de lyse Murflader beskyttende løfter sig op over Landsbyens lave Huse eller ensomt knejser oppe paa Bakkens Top, som for stilfærdigt at fortælle os om, at til de store Livsværdier maa vi arbejde os op, — hvor er den bleven uløseligt knyttet til den danske Natur, og hvor kunde vi vanskelig tænke os den fjernet fra den!

Men den gamle Landsbykirke er ikke alene en Skønhedsvirkning i det danske Landskab, og paa Landet det eneste større Mindesmærke vi har af ældre middelalderlig, dansk Kunst, som ikke kan andet end fylde os med Beundring for, hvad vore Forfædre for Aarhundreder siden her har skabt af let fattelig Skønhed, — den gamle Landsbykirke er ogsaa et historisk Mindesmærke om det Liv, der engang levedes her, om det, der i trange som lyse Tider har stemt vore Fædres Sind til Andagt og til Fest, først og fremmest alt det, hvormed senere Slægter, hver efter sine Længsler og sine Krav, til Guds Ære, ad gloriam dei, har smykket disse Kirkers Rum.

Blandt vore Landsbykirker er Køng Kirke noget ud over det almindelige. Hvor gammel den er, kan vel ikke med Sikkerhed siges. Rimeligvis stammer den fra omkring 1250—1300. Ved Pløjning i Køng 1913 stødte man paa en Ringmur (ca. 75 m i Omkreds), som mentes at være Muren om Køng gamle Kirke. Den er en anseelig senromansk Murstenskirke af Munkesten, rimeligvis i Munkeskifte. Den er i den saakaldte Overgangsstil med trekoblet Vindue i Korgavlen og derover en enkelt stor, mønstermuret Blinding.

Oprindelig tilhørte Kirken Kongen, senere kom den ind under Rytterdistriktet (Vordingborg), ved dettes Bortsalg blev Øbjerggaard Ejeren, og herfra overgik den saa til Selveje den 1. Januar 1913. Ifølge Præsteindberetningerne fra 1755 og 1759 mentes Kirken at være æld-

gammel, fordi der straks inden for Vaabenhuset var et Sted indrettet som en Stol, og fordi der var „adskillige Slags Runebogstaver bag paa Kirkemuren med adskillige Slags Bomærker, men alt er saa ulæseligt, at man ikke kan sige noget videre derom“.

Præsteindberetningen fra 1755 skildrer Kirken som liggende „for sig selv ude paa Marken“, i den østlige Del af Sognet, henved 400 Meter fra den nuværende Landsby paa en Bakkeø, et ret højt mod Vest faldende Terræn. Fra Kirkegaarden er der flere Steder smukke Udsyn, navnlig mod Hammer og Lundby; men særlig er Udsigten fra Kirketaarnets Platform mod alle fire Verdenshjørner overordentlig betagende; det Panorama, der møder en herfra ud over en ikke ringe Del af det sydvestlige Sjælland, kan vanskelig tænkes skønnere. At Kirken ligger saa afsides, som Tilfældet er, kan maaske forklares ved, at der i sin Tid har været Bebyggelse ved Kirken. I hvert Fald vilde man i vore Dage aldrig lægge nogen Kirke saa fjernt fra den alfare Vej. Vejen op til Køng Kirke er ofte baade streng og kold, navnlig ved Vintertid.

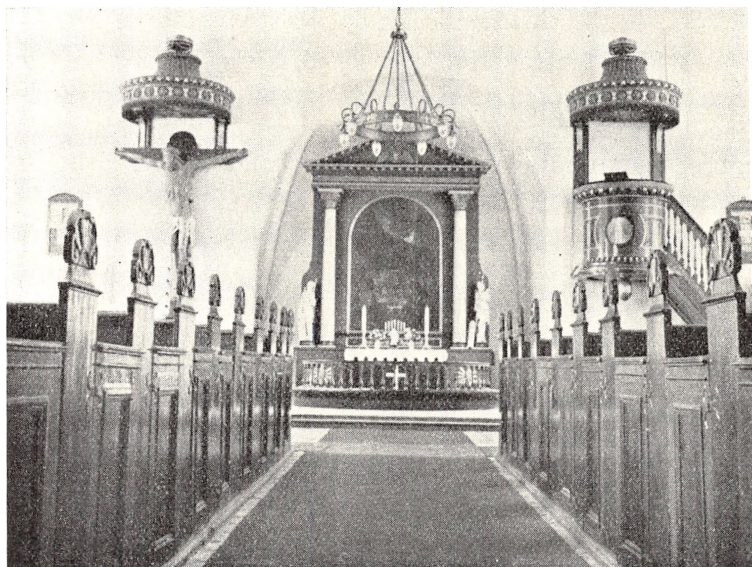
Kirken har i sin Tid været prydet med Buefrise og Lisener, og Koret har en sikkert oprindelig kuppelagtig Krydshvelving. I den østlige Del af Korets Nordside brydes Soklen af en nu helt tilmuret, fladbuget Dør, der ikke er oprindelig, men maa have givet Adgang til et nu nedbrudt Sakristi. I Korets Østgavl findes en Gruppe af tre slanke, spidsbuede, gotiske Vinduer, anbragt i en Blænding med svagt spidset Rundbue. I den indvendige Side af Korets Østvæg findes fire Gemmenicher, hvoraf de tre, med Spærstik, er oprindelige, rimeligvs anvendt som Opbevaringssted for de hellige Kar.

De sengotiske Tilbygninger: Sakristi og Vaabenhus, det sidste nævnes 1759, er nu forsvundne, medens det høje Taarn i det væsentlige er det samme. I Taarnrummets nedre Mellemstokværk er der tre store meget smukke Spareblændinger med Fladbuestik, en Seværdighed, som ikke maa glemmes under et Besøg i Køng Kirke.

I 1792 foretog Konferensraad Niels Ryberg en Ombygning af Kirken, der ganske forandrede dens oprindelige Præg. Den tidligere overhvælvede Kirke fik fladt, gibset Loft undtagen Koret, der beholdt sin Krydshvælv, og to Korsfløje i Nord og Syd tilføjedes, muligvis af Materialet fra de nedbrudte romanske Mure. Taarnet ændredes ligeledes, og dets Silhouet blev en hel anden, idet de takkede Gavle toges ned og erstattedes af en Platform med Smedejernsrækværk. Inden for dette anbragtes en firkantet Overbygning af kobberklædt Fyrretømmer med Vinduer og Dør mod Øst, og oven over denne igen en lille Kuppel, en Taarnlanterne med Smedejernsstang, i hvis Vindfløj endnu læses Ordene: „N. Ryberg 1792“. Indgangsdøren i Taarnets Vestmur, der er anbragt over en Trappe af Neksøsandsted, indrammes af en Portal i antik Stil med fire kannelerede Pilastre med toskanske Kapitæler, der bærer en Gavlfronton, næsten lige saa bred som Taarnet selv.

Af Inventaret i Køng Kirke lægger man navnlig Mærke til Altertavlen, en stor Søjleopbygning fra 1792 med korinthiske Kapitæler, bærende en Fronton. I Midtfeltet er 1869 indsat en Kopi af Abraham Wuchter's Nadverbillede i Sorø Kirke, udført af J. Chr. Lauritzen i Sorø og skænket af Hofjægermester C. V. Buchwald paa Øbjerggaard. Det gamle Alterbillede fra 1651, fremstillende Nadverens Indstiftelse, i en Renæssancestue med rigt Bordudstyr, er ophængt paa nordre Korpulpitur, hvor tidligere nogle udmærkede sengotiske Figurer var opstillede, en 101 cm høj siddende Biskop og 117 cm høj Maria med Barnet, nu i Vordingborg Museum. Paa Alteret er anbragt to o. 130 cm høje Figurer, de to Forløbere for den nye Pagt: Moses og Johannes Døberen, og i Koret de fire Evangelister, hvidmalede over gammel Staffering. Alterbordets Panelværk er fra o. 1620.

Iøjnefaldende er den højtsiddende Prædikestol i nyklassisk Empirestil af cylindrisk Form fra 1790'erne. Ka-

Køng Kirke. Alter og Prædikestol.

rakteristisk er Pinjekoglen paa Underdelen af Stolen. Apostelfiguren paa denne er af senere Dato. I 1665 købtes et nu forsvundet Timeglas til Prædikestolen for 2 Mk.

Som Pendant til Prædikestolen hænger paa Nord-siden af Korbuen under en samtidig og tilsvarende Baldakin et stort Korbuekrucifiks fra o. 1450, o. 200 cm højt. Peder Maler i Næstved renoverede Krucifikset i 1665. 1755 stod over Korset: „1584 Eyler Grubbe, Danmarks Riges Canceler. Fru Kirstine Løkkis Datter“. Seks smaa Engle fra o. 1500 i lange Klæder, nu uden Vinger, har muligvis hørt til Krucifikset. Disse findes nu paa Vordingborg Museum.

Under Krucifikset ved Nordsiden af Triumfbuen er Døbefonten anbragt i et Fontaflukke med drejede Træbalustre fra 1790'erne. Den er udført af Granit, er stor og svær med spidse Bægerblade udhugne paa Ydersiden, muligvis med symbolsk Betydning, og udført i det 13.

Aarhundrede. 1667 blev den malet af Hans Maler i Næstved, da „den tilforn var ganske slem“. Paa Fonten fandtes 1755 et Skriftsted: Johs. 3: „Uden nogen bliver født af Vand og Aand, kan han ikke komme ind i Guds Rige“. I 1698 fandtes et stort og et lille Tin-Vandbækken.

Stoleværket, der indtager en saa fremtrædende Plads i de lutherske Kirkeinteriører, er af malet Fyr fra 1792 med muslingeformede Topstykker, rimeligvis med symbolsk Hentydning. Orgelpulpituret er fra samme Aar. Under dette staar et Panel fra o. 1660—70 af den saakaldte Roskildetype med skællagte Volutbuer. 1667—68 gjorde Laurids Snedker, rimeligvis Laurids Nielsen Snedker i Roskilde, 17 nye Stole oven i Kirken og 18 Stole neden i Kirken, hvortil de gamle Opstandere ud til Gulvet blev brugt. Knopperne oven paa Stolene er af Pæretræ og udført af Hans Drejer i Køng. Under Prædikestolen er Degnestolsslukket anbragt, svarende til Fontlukket.

Af andet Inventar, der kan nævnes, som gør Kirken til det rige Mindested, den er, er de to Lysekroner, der skriver sig fra Rybergs Tid; et stort, godt Orgel, ligeledes skænket af Ryberg, hvortil der i Tidens Løb er kommen en lille fortrinlig Musiksamling; en Pengetavle fra 1733; en Pengeblok fra 1774; en todelt Vægtavle i Vaabenhuset fra o. 1825 med to Pengeskuffer til „Frivillige Gaver“: „Til Kiøng Sogns Bibelforening“ (2. Timoth. 3,15), „Til Det danske Missionselskab“ (Mark. 16,15), og i Taarnrummet ved Orgelbælgen en oval Fyrretræstavle fra o. 1817 med følgende Ord:

Herren bød: da Verdens Lys oprandt!
Mørket vilde Lysets Glands fordunkle:
Herren bød — og Mørkets Taage svandt,
Klar saaes Himmelstjernen atter funkke.
Lad da Slægter uddøe, Secler svinde —
Evgit staaer i Kirken Luthers Minde!

Fra den katolske Tid er der med Undtagelse af Korbuekrucifikset intet bevaret. Et gammelt Munkeskab, hvori man har opbevaret ornamenta (Inv. 1698), vides i 1725 kastet bort som „forfulnet Træ“.

Gaar vi op i det høje Kirketaarn, ser vi der det gamle Taarnuhr af Jern, enkelt og ligetil, som de gamle Taarnuhre gerne er det, opsat i 1741 af Johan Galle i Næstved efter Kontrakt af 13. Aug. 1740. Efter denne fremgaar det, at det skulde være et 27—30 Timers Værk, ligesom forøvrigt Taarnuhret i Lundby. Af Klokker er der to: en Støbestaalsklokke (Bochumer Verein Gussstahlfabrik) fra 1874 og en Malmklokke, omstøbt 1916 af J. B. Løw og Søn. Den bar tidligere Indskriften: „Verbum Domini manet in eternum Gerhardus de Mervelt fecit Anno Domini 1573“. Paa den store Klokke stod 1755: „Hæs campana in laudem Dei et usum eccles. Kyngens, conformat Anno 1615. Si Deus pro nobis quis contra nos. M. Hartvig Quellich Mejer“. — En lille Klokke paa 1 Lispund 1 Pund, som „i forrige Tider havde været brugt til at ringe i Prædikestolen med“, vides solgt 1739 til den kgl. Gjetmester i København til Omstøbning af Nøddebo Kirkes Klokke.

Med Hensyn til, om der har været Kalkmalerier i Køng Kirke fra den katolske Tid, saa ved man intet. Derimod er det konstateret, at Peder Maler i Næstved 1665 smykkede Muren omkring Prædikestolen, Altertavlen og Korhvælvingen med Englehoveder, at han udførte dette Arbejde selvanden i to Dage, og at han fik 2 Dlr. 2 Mk. derfor.

Vore Kirker blev i gamle Dage brugt som Begravelsespladser. Ogsaa i Køng Kirke maa det have været Tilfældet. Synlige Minder er bevaret i et Epitafium med Portrætmaleri paa Korets Nordvæg, som et aldrende Ægtepar, Jens Jespersen Skytte, født i Kiøbenhaffn, nu boende paa Affnøe, og Hustru Ellen Nielsdatter 1673 har ladet bekoste og opsætte, dem og deres paarørende Slægt og Venner til en Hukommelse, og det i hans 50. Aar og hendes 74. Aar; han tjente Kongen „udi sidste forleden

Svensk: Krig for en Constabel udi Kiøbenhaffn paa to Aars Tid“, 1658 til 1660; de agter at have deres Hvile- og Lejersted her i Kjønge Kirkegaard. I Epitafiets Topstykke er anført et Skriftsted: Salme 40.

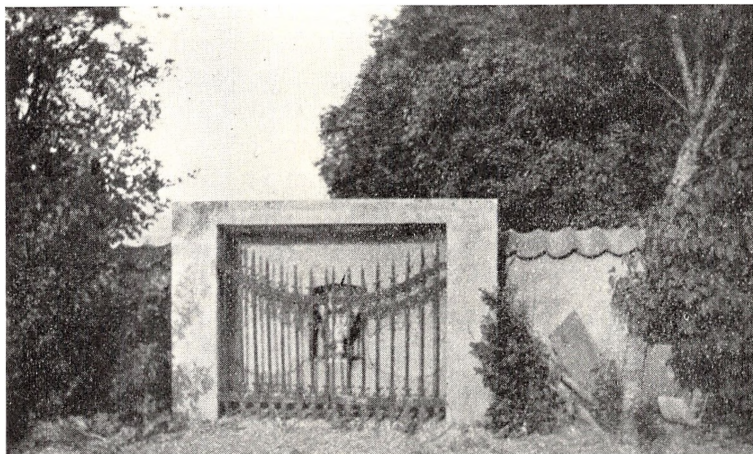
Paa Korets Sydveg er anbragt et andet Epitafium, ligeledes med Portrætmaleri, forestillende to Præster, en ældre Kvinde, to staaende og to knælende Piger, tre smaa Børn med Kranse om Haaret og en lille Dreng med Blomster. De to Præster menes at være Lyder Ejlersen død ca. 1681, og Hieronymus Hammer, død 1711. Portrættet er malet ca. 1675, muligvis af Hans Lauridsen i Næstved.

I nordre Korsarm findes en Ligsten af Ølandsk Kalksten over Hr. Lauritz Hansøn, Sognepræst her til Kjønge Sogn i 9 Aar. Han fik med sin Hustru, Karen Pedersdatter, to Sønner, een Datter, død 17. April 1589. 1630 har hans to Sønner, Hans og Peder Lauritzsøn, deres salig Fader til Ære, ladet hans Begravelsessted pryde med denne lille Sten. Paa Stenen er efter Datidens Skik anbragt de saakaldte Hjørnecirkler med Kerubhoveder, Skriftsteder og Bomærke.

I samme Korsarm findes en anden Ligsten over Hans Caspersøn, Sognepræst i Køng (cineres Johannes Caspari pastoris gregis Kynggensis) fra 16. Marts 1634 til 1656, og Hustru Beate Jacobsdatter, som døde 25. Jan. 1643. Stenen er ligesom den anden af Ølandsk Kalk. I en Cirkel er anbragt et ofte paa Datidens Sten fremstillet Dødningehoved. Ligstenene i de Tider opsattes gerne i levende Live, hvorfor da ogsaa Dødningehovedet ganske naturligt maatte minde om og gøre fortrolig med det, der stundede til.

Endnu en tredie Sten findes i nordre Korsarm, en graa Kalksten fra 1600'erne med Hjørnecirkler og Evangelisttegn.

Vestlig i Skibets Gulv er anbragt en blaagraa Kalksten over „velagt Mand ... død 1642“ med næsten ulæselig Randskrift: Denne Gravskrift har Christen Pedersøn

Christian Gottfried Voelkers Gravminde.

ladet ... salige Forældre med sin Hustru Kirsten Es... — Men hvem disse er, har det ikke været muligt at faa oplyst.

Endelig kan nævnes, hvad kun meget faa ved noget om, at der under Koret findes en nu utilgængelig tilmuret Gravkælder, som aabenbart engang har været brugt.

Vi forlader nu Kirken og gaar ud paa Kirkegaarden. Hegnmuren paa Syd- og Vestsiden er sengotisk. Præsterne J. L. P. Holdt (i Køng 1893—1917) og O. C. Dahn (1917—1925) hviler paa Kirkegaarden, over den sidste er der i Kirken af Menigheden indsat en enkel, smuk Mindetavle i den nordre Korsarm, nær Døbefonten. I Kirkegaardens moderne Østmur er indsat en nyklassisk Marmorvase, med Indskriften: „Hisset“, og to ovale Indskrifttavler, den ene over Christian Gottfried Voelker, født 21. August 1746, med Ordene: „Vandrede med usminket Ret-sind og utrættet Virksomhed paa den Jord, hvor hans Minde fortjener at mindes hos mange, efter at han selv bortkaldtes til Løn og en højere Virkekreds, den 20. Oktober 1819, Galater 6,9“ („men naar vi gøre det gode, da lad os ikke blive trætte; thi i sin Tid skulle vi høste, saafremt vi ikke giver tabt“), — den anden over hans Dat-

ter, Ernestine Frederikke Voelker, født 25. August 1788, med Ordene: „Bar taalmodig det fra Livets Morgen paa-lagte Kors, under hvilket Aanden opdroges for sit rette Hjem, hvortil den indgik, da Støvbeklædningen nedlagdes den 18. April 1818, Rom. 8, 18“ („thi jeg holder for, at den nærværende Tids Lidelser ikke er at regne imod den Herlighed, som skal aabenbares paa os“). Foran Nichen er anbragt en samtidig Smedejernsgitterlaage.

Det har ganske naturligt undret mange, at Voelkers og hans Datters Grave fandtes i en bred Niche i selve Kirkegaardsmuren, saa dyb, at de faktisk var begravede uden for Kirkegaarden. Følgen har da ogsaa været, at mange Gisninger har været sat i Omløb: Egnens Folk har saaledes bl. a. villet vide, at dette skulde have sin Forklaring i, at Voelker var af jødisk Herkomst og derfor heller ikke vilde begraves paa en kristen Kirkegaard. Man har saa søgt dette Kompromis, et Kompromis, der synes at skulle følge ham. Sagen er imidlertid den, at Kirkegaardsmuren ved Udvidelse af Kong Kirkegaard i nyeste Tid er flyttet et Stykke mod Øst. Voelker ligger altsaa nu i Virkeligheden midt i Kirkegaarden. Men man har flyttet hans og hans Datters Gravminder med Muren og indmuret Tavlerne i denne!

Voelkers Hustru ligger rimeligvis begravet i Holsten, hvor Voelkers Hustru stammede fra.

Lille Gurre.

3. LILLE-GURRE OG TOVESAGNET.

I Øbjerggaards Have (Køkkenhaven) findes et lille idyllisk beliggende rundagtigt Voldsted, omgivet af Grave og landfast ved en Bro. Voldstedets Navn er Lille Gurre. — I tidligere Tid kaldtes det „Gorre“ eller „Gorro“. — I 1895 fandtes der her Fundamenter af et fir-kantet Taarn, og siden da har Stedet været fredlyst. Det har aabenbart været en Borg, et Lyst- eller Jagtslot, muligvis ogsaa, som nogle har tænkt sig det, et „frem-skudt Fort“ for Vordingborg. Historien melder imidlertid intet om denne Borg; men allerede i første Halvdel af det 18. Aarhundrede knyttede gamle Folk paa Egnen det kendte Sagn om Kong Volmers og Toves Kærlighed og det dermed sammenknyttede Sagn om Kongens vilde Jagt til dette Voldsted, ligesom det hed sig, at Kong Volmer kunde sejle „fra Borre (∴ Vordingborg) til Gorre“ gennem de nuværende Mosedrag, og at Sognets Navn oprinde- lig var Kongsø eller Kongeøen. Sagnet om, at Valdemar

sejlede fra Vordingborg til Gurre i Køng, er almindelig og lever endnu i Befolkningen. Blandt andet tales der endnu om en ejendommelig Kanal, der kan spores fra Landsbyen Nedervindinge over Rosenfeld til Vordingborg, og som uden Tvivl er anlagt for at lede Vand fra Borremosen til Byen og Slottet. Kanalen kaldes endnu Kong Valdemars Grøft; men den har ikke været til at befare.

I en Indberetning fra Raadmand Hans Klingberg til „Jessens Samlinger“, dateret 25. Marts 1744, findes følgende Beretning:

... „Noget fra bemeldte Kiøge (∴: Kiøng) Kirke ved Kiøge (Kjøng) Mose er en Holm indgrøftet med Graver rundt om, hvorpaa Kong Waldemar skal have bygt et lidet Lystslot, kaldet Gorre eller Gurre, hvoraf er Rudera, som Kiønge (!) Mænd endnu i denne Dag i tørre Sommere brækker Mursten af Fundamentet til deres Nøtte“.

Efter en haandskreven Optegnelse, ligeledes hørende til „Jessens Samlinger“, og optaget 4. September 1753, oplyses følgende:

Om Gurre Slot eller Huus ved Wordingborg.

Dette Gurre Slot eller Huus, hvorpaa Kong Waldemar III skal være død, har staaet toe smaae Mile fra Wordingborg paa Veien til Nestved noget lidt fra lande Veien i eller ved Enden af nuværende Kiøng landsbye. Stedet, hvor det har staaet, sees endnu, og har jeg selv været der den 4. Septbr. 1753 og fundet det af saadan Beskaffenhed. Ved Enden af bemeldte Kiøng Bye ligger en liden Holm omgiven med Vand. Paa Holmens yderste Kant sees endnu Grunden af Slottets Muur, som bestaaer af lutter maadelige Kampe-Steen sammen føyede med Kalk og tæt-tet i aabningerne med Stumper Muursteen, som alt tydelig og runden om er endnu tilsyne. Paa samme grundmur har Slottet eller huset været opført af Muur Steen, som vides deraf at folkene i Kiøng bye fortalte mig, at een af dem for omtrent 26 Aarsiden (1727) hafde afbrækket

der Muur Steene og brugt dem til Skorsteen oven ved Taget; men nu var ingen saadanne Steene mere at see, men vare borttagne lige indtil fundamentet af Kampesteen, der endnu er i behold. Jeg gik omkring paa samme fundament og befandt, at den holdte omtrent 60 Skridt i Circumferens (Rundkreds), og bredden tvers over 16 Skrit inden for fundamentet, hvoraf erfares at bygningen har været rund og gandske liden, ingen slot men et blot lyst huus hvor Kongen om Sommeren har diverteret sig naar hand er ret fra Wordingborg. Det er ikke at tvivle paa, at jo huuset har staaet i Skoven, og at der har været megen Skov omkring i Egnen, men nu findes der aldellis ingen Skov, undtagen noget lidet Krat. Og holmen selv er begroet med Tidsel og Tiørn. Inden for fundamentet er en liden hule, som kandske har tient til kielder, og paa den Side mod Wordingborg er en Aabning af omtrent 2 Alen, hvor Indgangen til lysthuset har været. holmen er omgived med Vand, udentvivil at der har været opkast en dyb Grav, som med Vand er opfyldt enten af Regn om Vinteren eller en Mose i Nærværelse, thi der findes ingen Aae i Egnen, hvoraf den har kunet faat Tilløb, og har altsaae været et staaende Vand. Samme Vand Grave synes at have været en 10 à 12 Alen bredt runden om. Og for 20 à 26 aar siden kunde ingen komme paa holmen for Vand, men da de den Tiid toge Steenene derfra, maatte de kaste breder og lægter over. Steenene laae de i en stor Trug og trekke dem over med 2 Heste som stod uden for Graven. Nu er Graven saaledes eftergroet at man paa den venstre Kant kand gaae tørskoed over om Sommeren. af denne Situation sees at der maae have været en broe over til holmen, hvoraf dog nu aldeles ingen Tegn meere sees.

Her i Egnen haves den tradition eller fabel om Kong Woldemar, at hand skal have sagt, at naar Vor Herre stedse vilde unde (rettet fra „lade“) ham den fornøjelse at hand evindeligen maatte jage og seile imellem Gurre og Burre, vilde hand gierne afstaae sin Part af Himme-

riget. under Burre forstaaer folkene her Wordingborg. Altsaa skulde hans hele fornøjelse have bestaaet i at jage og seile et par Miils distance i længden og noget omkring i Egnen, hvilket ei er troeligt, desuden begribes ikke hvorledes hand har kundet seile imellem dette Gurre og Wordingborg, saasom aldeles ingen Aae eller andet Vand findes imellem disse Steder, uden det skulde være til Søes fra Wordingborg til Gurre hvilket ikke heller er rimeligt, saasom Gurre ligger vel ... ind i landet fra Søekanten. bliver altsaa at undersøge om ikke under dette Burre bør at forstaaes det Burre som har lagt i Cronborg Amt, thi om saa var, kunde man forstaae at Kongen som en stor liebhavere af Jagt og Seilats hafde haft nogen liden raison til hans ønske endskiønt det kand være giort af overilelse maaskee ved et glas Viin, thi da hafde hand den allerdejlige Egn at jage i og at seile til og fra, en distance af 18 Mile til lands, og fra Wordingborg enten Øster eller Vester omkring til Vands til Gurre og helsingør.

I en Præsteindberetning fra 29. November 1810 til Besvarelse af, hvilke Oldsager der maatte findes i de forskellige Sogne, skriver daværende Sognepræst i Køng, Tage Müller, følgende:

„Den eneste Mærkelighed, som efter mit Vidende fortjener i denne Henseende at anføres, er en lille Holm strax ved Byen, hvorpaa endnu findes i Grunden nogle Rudera, men forresten er bevoxet med Krat, som kaldes Gurre, og om hvilket Sagnet siger det samme, som om det bekendtere Gurre ved Fredensborg, at Kong Valdemar har der haft en Borg, hvortil han er seilet indenskjærs fra Vordingborg, da Sagnet — hvis Navn oprindeligen er Kongeøen — har været omflydt, og den store Kjøng Mose har været seilbar“.

Navnet Gurre (Lille Gurre) har Stedet uden Tvivl faaet i senere Tider, idet man har tænkt, at Gurre endelig maatte søges et Sted i Nærheden af Vordingborg Slot,

hvor Kong Valdemar skulde have opholdt sig saa meget.

Historikeren Peter Friderich Suhm (død 1798) mener i sin Historie af Danmark, at det var paa Lille Gurre, Valdemar Atterdag i Aaret 1375 døde. Han skriver herom bl. a. følgende:

„Nu bliver Spørgsmaalet, hvad det var for et Gurre, han døde paa; almindelig ansees det for det Gurre, der ligger to Mile fra Helsingør, hvor endnu nogle faae Levninger deraf sees, og af den Mening er endog Gram selv; men i Vordingborg Amt, Hammer Herred, Kiøng Sogn, laae og et andet Gurre, kaldet lille Gurre, hvoraf og endnu sees Levninger, og da det ligger kun to Miile fra Vordingborg, og Kong Valdemars Frille Tove boede der, og han ofte foer did, paa en Kanal, han havde ladet grave, saa tænker jeg, at det er dette Gurre, han saa højt elskede, venteligen mest for Toves Skyld, og for Nærheden ved Vordingborg, som var hans sædvanligste Ophold, hvilken han havde gjort til en Hovedfæstning efter de Tidens Maade, og hvor hans Flode laae. Og paa dette Gurre tænker jeg, at han døde, allerhelst han beføl at ville jordes i sit høit elskede Vordingborg, hvilket for Nærhedens Skyld let kunne skee, men hans Datter, Dronning Margrete, lod ham derfra forflytte til Sorø, hvor begge hans Forældre laae“.

Det Gurre, som Suhm omtaler, to Mil fra Helsingør, ligger i Tikjøb Sogn, Lyng-Kronborg Herred, under ualmindelig smukke, romantiske Omgivelser ved Gurre Sø. Det er dette Gurre, som i den almindelige Folkebevidsthed er det „rigtige“ kendte Gurre. Sagnet lader Valdemar Atterdag have opført Borgen og udtrykker Kongens Kærlighed til Stedet ved at tillægge ham de kendte Ord, at „Gud gerne maatte beholde sit Himmerige, naar han maatte beholde sit Gurre“. Sikkert er det, at det nordsjællandske Gurre først nævnes i Historien under Valdemar Atterdag, og at de bevarede, anselige Bygningsruiner ligeledes viser, at Borgen er rejst i det 14. Aarhundrede,

før Aar 1361. Ved flere af de i nyere Tid foretagne Udgravninger af dette Gurre og de ved disse fundne Smaasager er det bleven konstateret, at de alle skriver sig fra det 14. Aarhundrede, og altsaa ikke fra den ældre Middelalder. Den Antagelse, at Borgen skulde være bygget allerede under de ældre Valdemarer, har saaledes ingen sikker Hjemmel paa sig.

Paa det nordsjællandske Gurre døde Valdemar Atterdag den 24. Oktober 1375. Dets Skæbne blev fra da af meget omskiftende. Mens Gurre ikke omtales før Valdemar Atterdag, hører vi atter og atter om Borgen i den følgende Tid, navnlig under Oluf, Margrethe og Erik af Pommern. I Begyndelsen af det 15. Aarhundrede var Gurre saaledes Møntsted og kaldtes Castrum Gorge, og bortset fra By-Borgene var Gurre da den eneste danske Borg, hvor der blev slaaet kongelig Mønt. Kongelige Hovedsmænd havde Ledelsen af Borgen, medens Kongerne kun nu og da synes at have opholdt sig der og fra Tid til anden ogsaa udstedt adskillige Dokumenter derfra. Ved Middelalderens Slutning ser det ud til, at Borgen har udspillet sin Rolle. I 1534 overdrog Kronen Gurre ved Mageskifte til den kendte Biskop Joachim Rønnow; men allerede Aaret efter kom det paany tilbage til Kronen. Omkring ved denne Tid var imidlertid Slottet begyndt at forfalde, meget af Murene var faldet ned, Spærene paa Taarnene borte, og det store Taarn saa revnet, at det til sidst maatte brydes ned. I Løbet af det 16. Aarhundrede forsvandt Borgen mere og mere. Af dens Murværk hentes Materiale til Brug ved Opførelse af Bygninger andre Steder, bl. a. Frederiksborg, Jord og Plantevækst dækkede efterhaanden største Delen af Ruinen, saa Stedet allerede 1761 kunde beskrives som „en smuk Høj med Træer“. I 1817 lod den daværende Ejer af Gurrehus, Kammerherre v. d. Maase, Ruinen udgrave, andre fortsatte dermed, saaledes Skovrider J. M. Bjørnsen, der 1835 fik den fredlyst, og nu siden 1892 er det Nationalmuseet, der har fredet

om den. Borgen har som saa mange andre gamle Borge været omgivet af en Voldgrav og bestaaet af et stort firkantet Midtertaarn, omgivet af en med firkantede Hjørnetaarne forsynet svær Ringmur.

Oprindelsen til Gurrenavnet skriver sig uden Tvivl fra det gammelnordiske Gor, der oprindeligt betyder Skarn, Urenhed i Indvoldene, dernæst (Gor, Gur, Gurr) Dynd, Mudder, Mosejord. I den sidste Betydning er Ordet, foruden i det sjællandske Gurre, ogsaa bevaret i et skaansk og et lollandsk Stednavn. I Skaane ligger nemlig et Gåre i Kristansstads Len, Villands Herred, Østerløf Sogn, omtrent to Mil N. Ø. for Kristiansstad. Dette Sted kaldes i et Skiftebrev fra 1491 „Gorffwe“ (Gorffwe Møllæ“), i Provsternes Beskrivelse over Skaane 1624, saa vel som paa Joh. Mejers Kort fra Frederik den Tredies Tid: „Gurre“ og i Gillbergs Beskrivelse over Kristiansstads Len: „Gorrie“. Lidt over een Mil derfra i samme Len og Herred, Råbbeløf Sogn, ligger et Gårø, Garye (Johs. Mejer), Gorru (Gillborg) men Goeryd i Provsternes Beskrivelse. — Paa Lolland ligger Gurreby („Gørreby“ 1473) i Sønder Herred, een Mil Øst for Nakskov.

Det er vist ikke for meget sagt, at faa Steder i Danmark er i Sagn og Digtning saa yndet og almenkendt som Gurre, i Almindelighed det nordsjællandske, det sydsjællandske er gerne mere ukendt. Til Gurre er i Folkebevidstheden Valdemar Atterdag og Tovesagnet uløseligt knyttet, og selv om vi ved, at Tove levede paa Valdemar den Stores Tid, og at det er hans Dronning, Sofie, og ikke Helvig, der efter den gamle Folkeviser lader Tove dø den grufulde Død i Badstuen, vil Sagnet dog bevare sin Levedygtighed, Sagnet om Dronningens Had og Kongens store Kærlighed. Udødeliggjort af nogle af vore største Digtere i det 19. Aarhundrede vil det sikkert for altid være knyttet til Valdemar Atterdag og Gurre. Det skal siges, og den Tribut maa vi yde Sagnet; men naar den er ydet, vender vi os til Historien.

Det ældste Digt om Tovesagnet er Vedel Simonsens: „Kongens Kærlighed stærkere end Døden“ 1830. Derefter følger Ingemanns „Prins Otto af Danmark“ 1835, Oehlen-schlägers Digt fra Fynsrejsen 1835: „Ved Kong Valde-mars Grav i Sorø“, Heibergs „Syvsoverdag“, H. C. An-dersens skønne Digt „Gurre“ 1842, Chr. Winthers „Kong Volmer paa Rejsen“, Hauchs „Valdemar Atterdag“ 1861, I. P. Jacobsens „Gurresange“ 1867—69, Ludvig Holsteins „Tove“ 1898, Georg Brandes smukke Afhandling „Tove-sagnet Behandling i det 19. Aarh.“ og Drachmanns „Gurre“ 1899, i hvilket sidste Kulminationen, hvad Skøn-hed og Begejstring angaar, vel maa siges at være naaet.

Men spørger vi nu om, hvad det egentlige Grundlag er for disse smukke af Romantik og Kærlighed beaandede Digterværker, der paa en saa sjælden Maade er bleven en elsket, fælles Folkeeje, saa finder vi det i Just Mathias Thieles Gengivelse af Sagnet om Toves Tryllering i Danske Folkesagn.

Denne Gengivelse lyder saadan :

„Kong Valdemar elskede Tovelille, et Fruentimmer fra Rygen, og havde en saa stor Sorg, da hun døde, at han end ikke kunde forlade hendes Lig, men lod det føre med sig, hvorhen han drog. Dette blev omsider besvær-ligt for alle dem, der skulde være om Kongen, og derfor benyttede en Hofmand en gunstig Lejlighed til at under-søge hos Liget, hvad det vel monne være, der bandt Kon-gen med saa mægtig en Kærlighed. Da fandt han en for-tryllet Ring, hvilken hendes Moder havde sat paa hendes Finger for derved, endogsaa efter Datterens Død, at sikre sig i Kongens Gunst. Hofmanden tog Ringen af Fingeren, og straks forsvandt Kongens Kærlighed og han lod Liget begrave. Nu vendtes hele Kongens Hu til Hofmanden, der endnu var i Besiddelse af Ringen, saa at alt, hvad der skulde ske, skulde udføres af ham, hvilket omsider faldt Yndlingen besværligt. Derfor, da han vel vidste, at

han havde Ringen at takke for Kongens Gunst, kastede han den fra sig i et Morads, da han engang red igennem Gurre Skov. Fra dette Øjeblik af begyndte Kongen at finde sig bedre der i Skoven end hvilket som helst andet Sted. Han lod bygge Gurre Slot og jagede baade Nat og Dag i Skoven. Derved blev det ham omsider en Vane at sige de Ord, der siden blev ham til Forbandelse, at Gud gerne maatte beholde Himmerig, naar kun han maatte jage i Gurre“.

Digterne, der er bleven inspirerede af det gamle Folkesagn, har uden at have undersøgt Sagen historisk kritisk, antaget det som givet, at det Sagn, Thiele her har optegnet, er et nordsjællandsk Sagn fra Egnen omkring Gurre Sø. Dette er imidlertid ikke Tilfældet. Det er ikke det nordsjællandske Gurre, Thiele har tænkt paa, men tværtimod det sydsjællandske, Lille Gurre i Køng Sogn. At dette er Tilfældet, ser vi af Thieles egen Fremstilling noget længere fremme i hans Gengivelse af de syd- og midtsjællandske Sagn om Kong Valdemars vilde Jagt. Han skriver nemlig her følgende:

„I det nordlige Sjælland har han et andet Gurre, hvor man finder Ruiner, der endnu kaldes Valdemars Slot. Her er det en Skik, at de gamle Koner ved St. Hansdags-tid gaar om Natten ud paa Vejen og aabner Leddene for ham. En halv Mil fra Gurre ligger Valdemars Høj, omgivet af Vand. Her, siger Sagnet, gaar hver Midnat seks sortklædte Præster mumlende hen over Øen“. — Af Sagnet om Kong Valdemars og Toves Kærlighed paa Gurre synes Thiele ikke at have fundet Spor i Nordsjælland.

Vi kan nu spørge videre om, hvorfra Thiele har hentet sit Sagn om Toves Tryllering. Man kunde tænke sig, at han selv har hørt det fortælle i Sydsjælland i Egnen omkring Vordingborg eller Køng (Lille Gurre). Er det det, der er Tilfældet? Vi maa svare Nej, idet nemlig Sagnet om Valdemar og Tove slet ikke er kendt i den rige sydsjællandske Overlevering om Kong Volmers vilde Jagt fra

det 19. Aarh. Den sidste Udløber af den gamle sydsjællandske Folkeoverlevering, vi kender, er et Sagn, som Byfogden i Vordingborg, Knud Daliin, i 1743 har optegnet:

„Det bliver af gamle Folk berettet, baade at Søen har gaaet som meldt her sønden om Byen ud til Knudsky og til Køng, hvor Søen igen møder og gaar ind med en Bugt, saa og, at salig og højlovlig Kong Valdemar, medens han residerede paa Vordingborg Slot, allernaadigst har fundet Behag udi at betjene sig af dette Vand til at sejle igennem, efter et gammelt Ordsprog „fra Borre til Gorre“, som skal være ved Køng ... Og omendskønt det af gamle Folk fortælles, at Valdemar den Første skulde have opbyggt baade Gurrø og et Slot ved Esrom Kloster ved saadan Lejlighed, at han havde haft en Konkubine, navnlig Taabe (o: ved Navn Tove), der havde ved Hexerie stærkt forbunden ham til Kærlighed imod sig, og da hun var død, blev ført med ham, hvor han kom. Da skulde en af hans Domestikker bleven fortørnet derover, og da han en Dag fandt et Stykke Hexeri under Klæderne paa hendes Bryst, beholdt den samme det, indtil Kongen engang kom til et Morads ved Køng, hvor der blev udkastet den halve Part deraf, da Kongens Kærlighed til den døde strax forsvandt, men fik Lyst til at bygge et kostbart Palæ, (der) hvor Hexeriet blev indkast, som og skulde være sket, og derefter blev kaldet Gorrøe. Og ligeledes skal være sket med det andet Stykke af Hexeriet paa et andet Sted, som menes at være ved Esrom Kloster, hvor ligeledes et Palæ skal være bygget. Men at denne Beretning ikke saa lige er rigtig, det observeres deraf, at det efter Helvads Beretning (*Historiarum Sacrarum Encolpion* 1634) pag. 298, skal være Valdemar den Fjerde, der har haft Touvelille til Konkubine“.

Den sydsjællandske Folkeoverlevering fra 1743 er, som det hurtigt kan ses, meget forskellig fra den Sagnopskrift, Thiele i sine Danske Folkesagn i 1817 har optegnet. Der er derfor kun den Mulighed tilbage, at Thiele

maa have benyttet og gengivet helt andre og ældre Litteraturoverleveringer. Dette er ogsaa Tilfældet. I sine Noter til Folkesagnene henviser han saaledes først og fremmest til Resens Atlas Danicus II S. 210 og til Erik Pontoppidans paa Tysk skrevne Danmarksbeskrivelse Theatrum Daniae 1730 S. 119. Disse to, Resens og Pontoppidans Overleveringer, maa have været Thieles Kilder. Hans Fremstilling af Tovesagnet kan vi tænke os fremstaaet ved en Sammensmeltning af disse to ældre Sagnoverleveringer til en ny Helhed, hvor de mest fremtrædende Momenter fra hver af de to Sagnkredse er taget med og derved bevaret. At dette maa være rigtigt, faar vi slaaet fast ved at lægge Mærke til Thieles sædvanlige Fremgangsmaade: ikke at opgive sine ældre Kilder hver for sig, men derimod at sammensætte ældre Opskrifter til en ny Helhed.

Fra Pontoppidan har Thiele aabenbart optaget Toves Navn og Hjemsted Rygen, Moderen som den egentlige Heks, Udtrykket „vrage Himmerig for Gurre“ og „den evige Jagt“, samt, hvad der ikke er mindst bemærkelsesværdigt, hans Henførelse af Sagnet til Vordingborgegnen og det sydsjællandske Gurre i Køng Sogn. Det nordsjællandske Gurre har Pontoppidan ogsaa kendt, idet han et helt andet Sted omtaler, at „ikke langt fra Søborg ligger det gamle ødelagte Slot Gurre, som man mener er bygget af Valdemar den Tredie, og hvor han ogsaa er død“.

I Pontoppidans Meddelelse mangler det egentlige Tryllemotiv i Sagnet, eller rettere, det er der, men saa ufuldstændigt fremstillet, at Thiele ikke har kunnet finde Anvendelse for det. Pontoppidan fortæller nemlig, at efter Toves Død har hendes gamle Moder et eller andet Sted paa sin Datters blotte Legeme gemt et forhekset Kærligheds-Tønder, og det havde en af Kongens Hof-tjenere fundet paa hendes Lig og siden, ked af den stadige Opvarntning, nedgravet i et sumpet Skovdrag, kaldet „Gurre“.

En nærmere Forklaring paa, hvad der menes med „et forhekset Kærligheds-Tønder“, faar vi ved at gaa tilbage til den Kilde, Pontoppidan har hentet fra, nemlig Peder Syvs Anmærkning til Tovevisen i hans berømte Folkeudgave 1695. Det hedder her:

„Kong Valdemar den Fjerde elskede denne Tove (hvilket Navn er endnu brugeligt her), som var af Ryland (o: Rygen), og siges, at hendes Moder havde bundet noget paa hende som et Kærligheds Tønder. Hvorfor og Kongen elskede hende saa højt, at han endog efter hendes Død førte hendes Lig om med sig. Hvorved Tjenerne kededes, som skulde bære Kisten med Liget ud og ind, og derudover, der Kongen var ej til Stede, og oplod en af dem Kisten, at se hvad i var. Og der han saa Liget og et Baand om Halsen med noget Tøj udi, tog han det og stak hos sig. Straks elskede Kongen ham og skøttede intet om Kisten, saa han stedse maatte være hos Kongen, hvor han var, som og gav ham mange og store Foræringer. Om-sider, der han hellere vilde være i Rolighed end i slig daglig Opvartning, tog han det Tingest og bandt paa Enden af et Spyd og stak det ned i Gurre Morads. Derpaa lod Kongen ham fare og fik usigelig Lyst til dette Sted, som er vel bevist, og som Meursius (II 1638 p. 94) skriver, at han elskede det Sted Gurre, ja enddog mere, end ham burde. Den islandske Autor i *Historia Geniorum* (Aander-nes Historie; Manuskriptet er ukendt) taler ogsaa om det samme og lægger til, hvorledes han skulde komme did efter sin Død med mange sorte Medfølgere o. s. v.“

Det er jo ikke vanskeligt ved nærmere Eftersyn at se, hvor megen Lighed der er mellem denne Peder Syvs Opskrift af Tovesagnet og Byfoged Daliins Vordingborgopskrift fra 1743. Der maa aabenbart her være en Forbindelse, hvilket der ogsaa menes at være. Peder Syv maa have hørt Sagnet, ikke i sin Fødeby Syv ved Roskilde, heller ikke i Hellested paa Stevns, hvor han var Præst fra 1664—1702, men i Næstved, — ca. to Mil Nord for det

sydsjællandske Gurre i Køng, — hvor han fra 1660—64 var Rektor ved Latinskolen.

Det egentlige Trylleringmotiv, at det er en Ring, som Tjeneren finder paa den døde Tove, mangler i Syvs Gengivelse af Sagnet. Dette Motiv findes derimod i Resens Atlas Danicus under Skildringen af Sorø Kirke, hvor som bekendt Valdemar Atterdag ligger begravet. Efter al Sandsynlighed er denne Sagnopskrift optegnet 1667 af Præsten i Sorø Hr. Peder Mogensøn Mahler (1653—68) og indsendt til Resen paa Dansk. I Atlas Danicus er den oversat til Latin. Den lyder saaledes:

„Han er den Valdemar, om hvem det gamle Rygte gaar, at han havde en Frille, som han elskede grænseløst, forhekset af en Ring, fortryllet med dæmoniske Kunster, som denne Frille havde forskaffet sig, og som havde den Virkning, at den opvakte den hæftigste Kærlighed hos Kongen til hende. Heraf kom det, at Kongen ikke kunde undvære hendes Nærværelse, og det hverken som levende eller død. Ja, det gik saa vidt, at han ogsaa førte hendes afsjælede Lig, som havde beholdt den Ring paa sig, med sig baade her og der. Endelig var der en kongelig Tjener, som anede, at der stak Trolddom og Svig under. Han tog Ringen af Liget og stak den til sig, hvorved han samtidig overførte Kongens Kærlighed og Gunst fra Liget paa sig. Da han var blevet ked af det og indsaa, hvad Grunden var, kastede han Ringen i en Sump, som Kongen nu ligeledes fattede Kærlighed til, og det saa voldsomt, at han ved den Sump byggede Borgen Gurre, paa hvilken han døde“. — Optegneren tilføjer: „Dette meddeler jeg, som jeg har hørt det, idet jeg overlader Dommen derom til min Læser“.

Der er nu givet en Skildring af de tre vigtigste Førstehaandsoptegnelser af det berømte Tovesagn, nemlig Dalliins Vordingborgopskrift 1743, Peder Syvs (formodede) Næstvedopskrift 1695 og Resens Sorøopskrift 1667 i Atlas Danicus.

Til disse tre knytter der sig endnu to Opskrifter,

nemlig Opskriften i Mette Gjoes Slægtebog fra 1663 og en Tildigtning til en af Tovevisens Opskrifter, optegnet i baade Christence Juuls og Anna Krabbes Haandskrifter fra omkring Aar 1610.

I Mette Gjoes Opskrift 1663 fortælles følgende:

„Der nu denne Tove var død og kvalt, som foreskreven staar, da kunde Kong Valdemar ingen Ro have, men hvor han rejste, og hvor han var, da skulde hendes Ligkiste følge med og staa for Kongens Seng alle Nætter. En Dag, som Kongen ikke var til Stede, fordristede hans Kammerjunker sig til og aabnede hendes Ligkiste, og oversøgte hendes Lig, og fandt under hendes ene Arm en liden Seddel indstukket imellem Hud og Kød. Denne Seddel tog han og beholdt hos sig. Da Kongen kom hjem, lod han Liget begrave, og Kongen fik saadan sin Villie til denne Kammerjunker, at han skulde være hos ham altid. Men som Kammerjunkerens vel tænkte, at denne Kærlighed kom formedelst denne Seddel, han bar hos sig, hvorfor han tog samme Seddel og kastede den i et bundløst Morads. Til dette Morads fik Kongen ligesaadan Villie, som han tilforn havde haft til Kammerjunkerens, og deraf kommer det, der siges, at Kong Valdemar gav Gud sin Part af Himmerig, for der kunde blive haard Jord, og saa byggede han paa samme Sted Vordingborg Slot, som der siges, at han endnu stundom skal lade sig se, men jeg begærer ikke at se ham, alligevel han er min Stammefader“.

I den poetiske Tildigtning til Tovevisen fortælles der om en Mand af velbyrdig Æt, der finder „under hendes Arm saa prud, noget underligt, var svøbt i Klud“. Da han „blev led ud af den Kongens Tjeneste, tog han det Tøj og skar det itu og kastede det i den sorte Jord, det ene Stykke ved Vordingborg, det andet ved Gurre, og det fortælles der mange Sagn om („deraf saa ganges der mange Ord“). Kong Valdemar fik de Steder saa kære: begærede af Gud, han maatte der evig være“.

Med Hensyn til disse to Sagnoptegnelser Stedfæste,

kan der vel ikke med Bestemthed angives noget; men al Sandsynlighed vil dog tale for, at de maa være sydsjællandske, idet Vordingborg nævnes i dem begge.

For at gøre Skildringen af Grundlaget for Tovesagnet saa fuldstændigt, som det efter de hidtil fremkomne Oplysninger er muligt at gøre, kan der endelig endnu nævnes to Folkesagn.

Det ene er et ejendommeligt gotlandsk Folkesagn, optegnet 1844 af Carl Säve, og det lyder i Uddrag som følger: Paa Toget til Gotland 1361 havde Valdemar Atterdag en Troldkælling med sig. Hun hjalp ham med at erobre Øen og bevirkede ved sine Trolddomskunster, at Kongen ikke et Øjeblik kunde undvære hendes skønne Datter, heller ikke da Pigen var død. Kongen mente, at hun blot sov. En Dag fandt en ung Hofmand en lille sort Lap fastsyet under venstre Arm og kastede den siden fastbunden ved en Sten i et bundløst Kær. Kongen brød sig nu ikke mere det mindste om Hofmanden; men han kunde fra den Dag aldrig løsrive sig fra Kæret. Bestandig sad han her og saa ud i det, og til sidst lod han bygge et prægtigt Slot paa Pæle midt i Kæret, og der levede han til sin Død.

Det andet er et meget interessant, men lidet kendt Sagn fra o. 1580, optegnet et saa afsides Sted som Fynske Samlinger VII:

Tvyvad, Tvivad, Tvevad er Navnet paa et Sted, hvor to Aær løber sammen til een, paa Grænsen mellem Rolfsten Sogn i Aasum Herred og Ellinge Sogn i Vindinge Herred i Fyn. Nogle Hundrede Skridt Nordost for Aærnes Sammenløb paavises det Sted, hvor Tvyvad Slot skal have ligget.

Om Slottets el. Borgens Tilværelse er der kun faa historiske Efterretninger. Den nævnes i Valdemar II's Jordebog i første Halvdel af det 13. Aarhundrede, og den betegnes der som Kronens Ejendom. Efter Sagnet skal Rolfsted Kirke være bygget af det nedbrudte Slots Sten.

I et Manuskript fra Rønninge Præstearkiv (af Bendz) staar der: „og der lægges til, at Kong Valdemar Atterdag har havt en Frille, som der (paa Tvivad Slot) havde sit Ophold“. — Ifølge Præsteindberetningerne af 1623, der findes i Saml. til den d. Historie 1 B. 1 H. S. 92, hedder det: „I Ellinge Langeskov, som ligger til Søgaard, sees Rudera af et gammelt Slot, som menes at være Slottet Tvevad, hvorom Kong Valdemar d. Fjerdes Concubine i en gammel Vise saaledes taler til Dronningen:

„Han gav mig Slot, han gav mig Leen,
Han gav mig Tvevad Slot i Fyen“.

Den nøjagtige Udskrift af Præsteindberetningen, som er meddelt af S. Grundtvig i Danmarks gamle Folkeviser 3. D. 1. H. S. 34, lyder:

Aasum Herridt. Rønninge Sogenn. Udi Ellinge Langeskov, som ligger thill Søgaard, haffuer i gammell Dage standet enn herregaard, eptersom stædenn endnu kiendis, i sønderlighed enn brynnd neder i iorden, omsat met kampesteene, dog mesten igienskudt med iord. Somme mene, at det skal haffue været itt lidet slot wed naffn Twevad-slot, aff aaen, der ligger der neden westen fore, som kaldis Tvevad, hvilcket de wille colligere udaff en gammell danske wisse, siungis om Rege Valdemaro 4to, skall haffue hafft enn sleffred aff adell, huilckem thillspurd aff Dronningen, huad hendis morgengaffue var, skal hun iblant andet haffue swared:

„Han gaff mig borgh, han gaff mig lehn,
han gaff mig Twewad-slot i Fyen“.

Denne Indberetning maa være af Søren Iversen Winum, der var Præst i Rønninge fra 1606—1652.

Tvyvad Slot har sikkert ligget paa den Banke, der

endnu bærer dets Navn, i den saakaldte Ellinge Lange-skov i Rønninge Sogn. Det var efter Valdemar 2's Jordebog til i dennes Tid, altsaa i første Halvdel af 13. Aarhundrede. Og efter det i Præsteindberetningerne anførte Vers af en gammel Folkevisе skulde det endnu have været til i Valdemar 4.des Tid eller i den anden Halvdel af 14. Aarhundrede, derefter skulde det være blevet nedbrudt og Stenene anvendt til Opførelse af Ellinge og Rolfsted Kirker. Utænkeligt er det ikke, at den nævnte Vise hentyder til Valdemar 1. og Tovelil, i saa Fald skulde Borgen kunde henføres til omtrent Midten af 12. Aarhundrede.

Forklaringen af Folkeviseverset i Præsteindberetningerne gaar ud fra den paa hin Tid og indtil vore Dage gængse Formening, at den i Verset meddelte Efterretning viser hen til Valdemar 4., og ved første Øjekast ser det ogsaa virkelig ud, som om Verset var en Strofe af Folkevisen om Tove og Kong Valdemar. Men nu har, som vi siden skal se, i sin kritiske Undersøgelse af denne Vise Svend Grundtvig uigendrivelig bevist, at Tovevisen og Tovesagnet ikke kan eller bør henføres til Valdemar 4., men til Valdemar 1.

Af alt, hvad der nu er fremført, har vi set, at det ikke er saa faa Overleveringer, der er bevaret om det gamle Tovesagn, nemlig fire sydsjællandske, een midtsjællandsk, een gotlandsk og een fynsk Fremstilling. Spørgsmaalet er nu, om der er nogen Overlevering fra Nordsjælland, fra Egnen om Gurre Sø. Det viser sig, at det er der. I H. K. Rasks Morskabslæsning for den danske Almue 1840 findes der et Sagn efter en Bondes mundtlige Fremstilling af B, rimeligvis den tidligere omtalte Skovrider Bjørnsen paa Valdemarslund. Denne Fremstilling lyder saaledes:

„Kong Valdemar havde en kostbar og dejlig Kæde, som havde den Egenskab, at hvem der var i Besiddelse af den, hang Kongen ved med hele sit Hjerte. Valdemars Dronning havde først haft den; men siden fik en af Hof-

mændene den, hvorudover Kongen aldrig kunde afse ham. Denne Kærlighed blev ham besværlig, og for at fri sig for den, kastede han Kæden i Gurre Sø. Fra den Tid elskede Kong Valdemar Egnen deromkring saa højt, at han, for stedse at kunne være der, byggede Slottet paa en lille Ø i Søen og forbandt den med Landet ved en prægtig Kobberbro“.

Det karakteristiske ved denne Fremstilling er den Kendsgerning, at Toves Navn ikke nævnes. Det er her ikke Kongens Elskerinde, der hemmeligt ejer en Tryllering, som kan binde Kongens Hjerter til hende baade i Liv og Død; men det er Kongen selv, der skænker sin retmæssige Dronning den Tryllekæde, som er Hemmeligheden ved at eje Kongens Kærlighed. Det nordsjællandske Sagn — og her er vi ved den egentlige Forskel mellem den nordsjællandske og den sydsjællandske Sagnkreds — interesserer sig nemlig ikke for Kongens Frille, Tove, men derimod for Kongens Hustru, Helvig, og navnlig for det Fjendskab, der var mellem Kongen og Dronningen. Meningen med Sagnet er uden Tvivl den, at Dronningen ved at give Kongens Tryllekæde fra sig, har forvandlet Kongens Kærlighed til Had, et Had, som Ægteparrets Datter, den senere Dronning Margrethe, faar Held til at ophøre ved at bede om Naade for sin fangne Moder.

I B.s Opskrift fra 1840 hedder det saaledes:

„Det var ogsaa paa Gurre Slot, at Dronning Helvig i flere Aar sad fangen, efter at hun havde ladet Tovelille, som Kongen elskede, kvæle i Badet. Men da Valdemar engang kom ridende over Broen, stod ved Borgleddet en lille, smuk Pige, klædt i Bondedragt. Kongen blev opmærksom paa hende og tog hende op foran sig paa Hesten. Da sagde Pigen: „Nu ride vi til Hove.“ „Hvad vil du der?“ spurgte Kongen forundret. „Bede Kongen om Naade for sin Moder, Dronning Helvig“. Og denne lille Pige, som skaffede sin Moder Friheden igen, hed Mar-

grethe, og hun forenede siden som Dronning de tre nordiske Riger“.

En anden nordsjællandsk Optegnelse af Tovesagnet har vi i det saakaldte Hornsherredsagn fra o. 1875, meddelt af August Møller i Torslev efter Fortælling af gamle Mænd og Kvinder i Hornsherred og trykt i Kamps „Danske Folkeminder“ 1877. Dette Sagn, der staar som et Slags Mellemstandpunkt mellem Sorøoverleveringen i Atlas Danicus 1667 og den sydsjællandske Overlevering 1743, lyder saaledes:

„Kong Voldemar havde foruden sin Dronning ogsaa en Frille. De to fik hver sin Morgengave, men Frillens var størst, og derover blev Dronningen meget fortørnet. Engang saa hun sin Lejlighed til at lukke Frillen inde i Badstuen, hvor hun omkom. Kong Voldemar sørgede meget, og han kunde ikke skilles fra Liget, men førte det med sig, hvor han var. Det var Kongens Tjenere meget kede af, og en af dem saa da efter paa Liget og fandt ogsaa under dets venstre Arm en Ring fastbunden. Den tog han til sig, og nu brød Kongen sig ikke længer om Liget, men Tjeneren maatte være i hans Nærhed, baade tidlig og sildig. Han tog da Ringen og brød den i to Stykker. Det ene kastede han i Gurre Sø og det andet i en Skov paa Horns Herred. Fra den Tid blev Kongen saa indtaget i Gurre Sø, at han her byggede et prægtigt Slot og bad Vorherre om at maatte leve her til evig Tid. Men Vor Herre svarede, at han først skulde dø den timelige Død, saa skulde han derefter faa Lov at bo her til Dommedag, og derfor jager endnu Kong Voldemar hver Nat fra Gurre og over imod Horns Herred“.

Ogsaa her i denne Hornsherredoverlevering bliver det slaaet fast for os, at det for Nordsjælland, og her navnlig Egnen omkring Gurre Sø, ikke er Kongens Forhold til Tove, der har optaget Sindene, men derimod hans Forhold til Dronning Helvig. Naar nu dette er Tilfældet, er det ikke nogen Tilfældighed, men hænger sammen med at

Valdemar Atterdags Strid med Dronningen og senere hans Udsoning med hende er en historisk Virkelighed, i aller nøjeste Grad knyttet til det nordsjællandske Gurre, mædens derimod hans af Folkesagnene og Digterne saa romantisk skildrede Forhold til Tove i Virkeligheden er en uhistorisk Digtning, uden nogen reel Tilknytning til Nordsjælland. Vi kan ikke tænke os andet, end at havde Tove virkelig levet paa det nordsjællandske Gurre som Valdemar Atterdags Elskerinde, saa maatte dette paa en eller anden Maade have afspejlet sig i de nordsjællandske Folkesagn. Hun har nemlig aldrig levet der.

Og nu staar vi da ved Sagens egentlige Kærne. I sin store Udgave af „Danmarks gamle Folkeviser“, der ved sit strengt videnskabelige Princip og Gennemførelse har vundet almindelig Anerkendelse overalt, endog i Udlandet, som et banebrydende og mønstergyldigt Værk, har Folke-mindeforskeren Svend Grundtvig 1858 paa en overbevisende Maade paavist, at Tove, der i halvtrediehundredde Aar er bleven henført til Valdemar Atterdag, historisk set, intet har haft med denne at gøre. Hun har derimod været Valdemar den Stores Elskerinde, og det er denne Konge og Tove, som Folkeviserne og Folkesagnene fra først af har handlet om. Fra den nordsjællandske Gurre-egn kendes der i Virkeligheden intet ægte Tovesagn. Dette er derimod Tilfældet fra Sydsjælland; men Sagnene er ogsaa her i Tidens Løb overført fra Valdemar den Store til Valdemar Atterdag. Det er med andre Ord med dette gaaet, som Ingemann i sin Tid skrev til sin Gudsøn, Grundtvig, at visse Sagn er bleven Historie, ved hvilken der ikke bør rokkes.

Hvorom alting er, saa har vi ganske tydelige Spor af det oprindelige Forhold, at det er om Valdemar den Store og Tove, at Sagnene drejer sig, og at det er Vordingborg- og Køngegnen, der er det egentlige Stedfæste. Ganske vist mente Byfoged Daliin, at naar Bønderne paa Vordingborg-egnen i 1743 fastholdt, at det var Valdemar den Første

og ikke Valdemar Atterdag, som havde Frillen Tove, eller Taabe, som de med deres ægte sydsjællandske Maal kaldte hende, saa var det en fejl Tro, de var i. Men i Virkeligheden var det de sydsjællandske Bønder, der havde Retten paa deres Side. Interessant er det at lægge Mærke til, hvorledes det i Mette Gjoes Optegnelse 1663 er Vordingborgs og ikke Gurre Grundlæggelse, Sagnet omhandler. Det fortælles her, hvorledes Kong Valdemar gav Gud sin Del i Himmerig, for at der kunde blive fast Jord i det bundløse Morads, hvor Kammerjunkeren havde kastet Tryllesingen, og saa byggede han paa samme Sted Vordingborg. — Dette er i Overensstemmelse med Historien, idet Vordingborg, et gammelt Overfartssted til Orehoved paa Falster, er vokset op i Ly af Valdemar den Stores Borg (Vorthingburgh, Orthingæburgh, efter Wortning el. Oringe Halvø), hvorfra han holdt Udkig med Venderne og samlede Rigsflaaden til Togt imod dem. Her døde han og senere hans Søn, Valdemar Sejr, der paa Danehoffet i Vordingborg 1241 udstedte Jydske Lov. Længe var den en af Landets største og stærkeste Kongeborge. Her kronedes den ulykkelige Kristoffer den Anden. Under Valdemar Atterdag ombyggedes og udvidedes den. I 1351 belejredes den forgæves af Hansestæderne.

Efterhaanden som Tiden er gaaet, og baade Valdemar den Stores og Valdemar Atterdags Kongegerning er gledet ind i Mindernes Tankeverden, er Sagnet bleven overført til den sidstlevende med det ny Stedfæste Gurre i Stedet for eller ved Siden af det gamle og oprindelige Stedfæste Vordingborg. Tendensen i Folkesagnet er da nu den, at forklare Valdemar Atterdags store Forkærlighed for det fjerne i de Tider endnu vilde og øde Nordsjælland, hvor han omkring 1360 havde bygget sin ny Yndlingsborg Gurre, og derfor i nogen Maade opgivet sin sydsjællandske Hovedstad og Hovedborg Vordingborg.

Hos Resen 1667, Peder Syv 1695 og den gotlandske Overlevering 1844 nævnes Gurre som eneste Stedfæste i

Stedet for Vordingborg. Den sidste Overlevering nævner ganske vist ikke direkte Gurre's Navn, der rimeligvis i Aarhundredernes Løb er giedet ud i Glemslen; men Skildringen af Slottet, at det blev bygget paa Pæle midt i Kæret, minder altfor tydeligt om Gurre's Bygningsmaade.

I Sydsjælland har man hele Tiden sejt fastholdt det gamle Stedfæste Vordingborg, hvorfor der da her er opstaaet en Sagnkreds baade om Vordingborg og Gurre, Denne Sagnkreds finder vi i Tildigtningen til Tovevisen, hvor vi hører om Trylleringen, at den bliver skaaret i to Stykker, og kastet, det ene Stykke ved Vordingborg, det andet Stykke ved Gurre, og at Valdemar faar disse to Steder saa kære, at han ønsker at maatte være der evigt. En nyere Udvikling igen af denne Sagnkreds har vi i den sydsjællandske Daliins Opskrift 1743. Her nævnes Vordingborg ikke, men Gurre i Kæng Sogn i Stedet for, at det nordsjællandske Gurre, der paa det Tidspunkt kun var kendt af den stedlige Egns egne Folk, og derfor heller ikke besunget og elsket, som Tilfældet er i vore Dage, omtales som et Palæ, der menes at ligge ved Esrom Kloster.

Endnu kan nævnes Hornsherredsagnet, der er en Udløber af den sydsjællandske Overlevering. Ogsaa her tales der om stedfæstede Navne, Gurre og Hornsherred, det sidste Sted, fordi Kong Valdemars vilde Jagt ifølge Sagnoverleveringen i Hornsherred gaar fra Gurre til Hornsherred.

Det er nu paavist, at Sagnet om Tove og hele den Sagncyklus, der har dannet sig omkring hende, fra først af ikke er et nordsjællandsk, men et sydsjællandsk Sagn, der rimeligvis er fremstaaet paa Vordingborg-Køgegnen i Valdemar den Stores egen Levetid til Forklaring af hans i det almindelige Folks Øjne ufattelige Kærlighed til Tove og Egnen omkring Vordingborg-Køng. Medens Folkevisen forherliger Tove paa den retmæssige Dronning Sofies Bekostning, opfatter det sydsjællandske Folkesagn

Tove slet og ret som en Trolldheks, endogsaa fra Fjendefolket Rygboernes Hjemstavn, og som ved et tarveligt Elskovshekseri forheksede Kongen til hans for andre ufattelige Kærlighed baade før og efter hendes Død.

Denne sydsjællandske Sagnoverleverings oprindelig hadefulde Opfattelse af Frillen Tove blev i Aarhundredernes Løb mere og mere forvandlet til en sympatetisk Beundring for Kong Voimers Elskerinde. Denne Beundring maatte ganske naturligt fremkalde en Nydigtning, der ogsaa kom, nemlig i Sorøoverleveringen, i Hornsherredopskriften, men navnlig i Thieles romantisk grebne Skildring i det 19. Aarhundrede med den derpaa følgende Kærlighedsdigtning af vore største Digtere.

Endnu staar tilbage at belyse, hvad der egentlig vides om den Skikkelse, der baade i Syd- og Nordsjælland er bleven omspændt med saa megen Sagdannelse, Mystik og Romantik, nemlig Toveskikkelsen. Fra to Steder i Knytlingasaga ved vi, at Valdemar den Store havde en Elskerinde af dette Navn. Endvidere er der en ikke helt ubegrundet Formodning om, at hun er nævnt i et Klosters Nekrologium i Lüneburg, efter hvilket hun skal have naaet op mod Støvets Aar. Hendes Forhold til Kongen maa have ligget adskillige Aar før hans Kongetid og kan senest være begyndt tidligt i Aaret 1150, i hvilket Aar hun fødte ham Sønnen Christopher. Valdemar selv, som blev født 1131, var dengang 19 Aar gammel. Tove har sikkert været hans jævnaldrende, muligvis lidt ældre end han. I 1154 nærmede Valdemar sig paa Grund af politiske Forhold til sin tidligere Modstander Knud Magnussøn og forlovede sig med hans smukke Halvsøster Sofie. Hun var dengang 13 Aar, deres Bryllup stod i 1157, da han selv var 26, hun 16—17 Aar. Der foreligger ingen Grund til at tro, at Forholdet til Tove, som paa det Tidspunkt var 10 Aar ældre end Sofie, og havde en næsten voksen Søn, skulde være fortsat efter dette. Heller ikke er der Grund til at tro, at hun som Medbejlerske skulde have fristet

Sofie til i Skinsyge og Had at begaa den frygtelige Ugerning, som Folkevisen fortæller om, at skubbe hende ind i den hede Badstue, hvor hun blev skoldet ihjel, en Ugerning, der vilde have sat sig Spor i hendes Forhold til Kongen, for „Valdemar“, siger Saxo, „glemte ikke let“. Om Toves Søn med Valdemar, Christopher, ved man, at Kongen lod ham omhyggelig opdrage, at han stod i det bedste Forhold til sin Fader, og at han endte som Statholder i Sønderjylland 1173, da en Sygdom i hans 23. Aar gjorde Ende paa en lovende Udvikling. Om Sofie ved vi intet særligt. Hun skal have været ualmindelig smuk. Nogen Kulde mellem Ægtefællerne synes der ikke at have været noget Tegn paa. I alt Fald var der i Ægteskabet foruden de to Sønner, Knud og Valdemar, der begge blev Konger, endnu seks Døtre.

Den berømte Folkeviser, hvor Tovelils gribende Skæbne skildres:

„Der gaar Dans i Kong Valdemars Gaard,
— Med Raade“ — ...

maa henføres til en Fabelverden, der tilhører en ret sen Tid, saa meget mere som der ikke lader sig paavise een eneste Vise, som med Sikkerhed kan føres tilbage til Valdemar den Stores Tid. At Navnet Tove er bleven husket, som Tilfældet er, maa man forklare ud fra det kendte folkepsykologiske Træk, at Interessen altid mere har været tiltrukket af den Romantik, der i Kongernes løse Kærlighedsforbindelser omgav deres virkelige ofte tragiske Hjerteanliggender, end af de retmæssige Dronninger, der oftest ægtedes af Statshensyn og derfor ganske simpelt hen er gledet ud i Glemslen.

4. KONG VOLMERS VILDE JAGT OG SAGNENE DEROM.

Af Sagn, der er knyttet til Køng og i det hele taget til Sydsjælland, er der faa, der i den almindelige Folkebevidsthed har gjort et saa stærkt Indtryk og efterladt sig saa dybe Spor som Sagnet om Kong Volmers eller Valdemars vilde Jagt. Dette Sagn er foruden til Sydsjælland ogsaa knyttet, og det endda i endnu højere Grad, til Nordsjælland, hvor Egnen omkring Gurre er særlig rig paa Sagnoverleveringer herom, og desuden til det nordlige Odsherred, hvor Fortællingerne om den vilde, natlige Jæger ligeledes er udbredt.

I andre Egne af Landet fortælleres der ogsaa om den mystiske Nattejæger; men der optræder han med helt andre Navne. I Vestsjælland kaldes han saaledes Natjægeren, paa Lolland og Falster Goen, paa Østmøen Klintekongen eller Jøden af Opsal, paa Vestmøen Grøn eller Grønjægeren; paa Stevns Ellekongen, paa Bornholm ligeledes Ellekongen eller Underjordskongen, paa Fyn Palle Jæger eller Fynshovedmanden, i Nordjylland Odinsjægeren eller Un. Kommer vi over til Smaaland, genfinder vi ham der under Navnet Odin.

Efter al Sandsynlighed har den natlige Rytter fra først af over alt i Danmark ligesom i Smaaland været kaldt Odin. Det samme har været Tilfældet i Syd- og Nordsjælland, og naar man her i senere Tider har ombyttet Odin med Kong Volmer, saa er Grunden dertil den

ganske naturlige, — hvilket ogsaa kendes fra andre Steder i vort Land, f. Eks. Kong Abel i Egnen omkring Slesvig, — at den historiske Kong Valdemar Atterdag, der opholdt sig saa meget paa Vordingborg og Gurre og ofte færdedes igennem Sjælland paa Vej mellem disse to Steder eller jagtede i Skovene omkring dem, i disse Egne har gjort et ganske særligt Indtryk. Det var hans Aand, sagde man, der ingen Fred kunde finde, og derfor maatte den, fredløs, som den var, jage gennem Skovene ved Nattetid.

Herom fortæller Suhm i sin Historie af Danmark (1782—93) bl. a. følgende:

„Han (Valdemar Atterdag) fornøjede sig og ofte med Jagten, især ved Gurre og Vordingborg, og lod til den Ende anlægge adskillige Jagtveje, hvoraf endnu ses Levninger hist og her, især ved Nærum udi Sjælland, Lillerød Sogn, Kjøbenhavns Amt, som endnu til denne Dag kaldes Valdemars Vej, og som man kan mærke har været brolagt; den gaar noget krum, hvilke Slags Veje vore Fædre kaldte Rumper, hvoraf det Ordsprog: det gaar ud og ind ligesom Kong Valdemars Rump. (Dette Udtryk kan muligvis stamme fra Valdemar Sejrs Tid, idet der dengang var en Talemaade, der lød, som følger: „Det bugter sig ud og ind som Kong Valdemars Reb“, og der skulde dermed sigtes til den Rebning af Landets Jord, som Kong Valdemar iværksatte). — Endelig blev han syg paa Gurre, og tildeels, efter Crantzii Mening af, at han tog sig sine sidste Vanheld med Hansestæderne meget nær. Han brugte da, som han sædvanligen plejede, kolde Brønde, i hvilke han holdt sine Fødder, hvoraf endnu en saaes i Hvitfeldts Tid i Abildhaven eller Orit ved Vordingborg. Ventelig gjorde han dette for at trække Heder ud og at svale Fødderne, men i sig var det meget farligt. Min utrykte lybske Krønike siger, at han døde paa Søborg, hvilket ligger ej langt fra det første Gurre, som

Valdemar maaske vel og har bygget, allerhelst Sagnet siger, at han har meget jaget i denne Egn. Maaske han for Beliggenhedens Skyld har opkaldt lille Gurre efter det største, som dog har kun havt 50 Alen i Firkant.

Det berettes, at han i sin sidste Sygdom tvivlede om sin Salighed og derfor udraabte: Hjelp mig, Esrom! hjelp mig, Sorø! og du store Klokke i Lund! — fordi han havde vist sig gavmild mod disse tre Steder“.

Suhm fortæller nu videre, og skildrer Valdemar Atterdag som baade heftig, streng og hævngherrig. „Det viser, at han ej var elsket, og at man derfor bagtaled ham efter hans Død, hvortil endnu mere høre de Beretninger, Bønderne ved Gurre, oppe ved Helsingør og ved Vordingborg, endnu have mellem sig, at han jager der i Skovene om Natten med sorte Hunde, hvis gloende Tunger hængde dem ud af Halsen. Ja, nogle Bønder ved Vordingborg skulle endog være saa overtroiske, at de om Aftenen rede en Seng for Kong Valdemar, og forsikkre, at om Morgen en finde de Leje der efter en stor Hund, saa at man næsten skulde tro, de tænkte, han selv var bleven omskabt til en Hund. Hans Jagtlyst og Streng-
hed har givet Anledning til disse Eventyrer. Heintze mener, at Skovene har nydt godt af disse Eventyrer, og at de have skræmmet Bønderne fra at hugge i dem.“

De nordsjællandske Sagn om Kong Volmers vilde Jagt er som ganske naturligt langt talrigere end de sydsjællandske. Det var jo i Nordsjælland, Valdemar Atterdag døde. Dog er der visse Lighedspunkter og Træk, der gaar igen hos dem begge, hvilket igen slaar det fast for os, den Forbindelse, der maa have været mellem de to Egne.

Fra Tiden før 1840 findes der kun ganske faa Sagnoverleveringer om Kong Volmers vilde Jagt. Foruden Suhms førmtalte Meddelelse (Suhm døde 1798) kan nævnes Thieles Folkesagn fra 1818, hvor han fortæller, at de gamle Koner ved St. Hansdagstid gaar ud paa Vejen

og aabner Leddene for den natlige Rytter. De gamle Præsteindberetninger, der ellers i mange Maader giver værdifulde Oplysninger af kulturhistorisk Betydning, nævner ikke noget særligt om denne Sag. Derimod gives der fra Tiden efter 1840 en Mængde Folkemindeoptegnelser, indsamlet blandt Almuen, om den vilde Jagt, som den foregaar, navnlig i Eggen omkring Gurre Sø og i den store Tikøb Kommune, og gennem dem faar vi ligesom i Sydsjælland et levende Indtryk af, hvor meget Overtro og Romantik, religiøs Skæbnetro og Fantasi, Mystik, Syns- og Hørehallucinationer kan spille ind.

Typisk for Overtroen er de mange Overleveringer om Kongen og hans Følge, der ved Midnatstid, ledsaget af et Kobbelt halsende Hunde, rider gennem de større Gaarde, hvis Porte og Laager ikke kan holdes lukkede for ham. Man kan tænke sig, hvorledes Stormen, der suser gennem Gaardene og smækker Portene op, som man maaske havde lukket fast til Aftenen før, har faaet sin mystiske Forklaring: det er Kong Volmer, der farer gennem Gaarden. Man kan ligeledes tænke sig, hvorledes de forkuede Bønder i sin Tid maa have været alt andet end glade, naar de har set Kongen komme hensynsløst jagende hen over deres Marker, hvordan de har betragtet ham som en ond Aand og derfor efter hans Død har set hans Genfærd fare afsted paa en skumbedækket Hest, ledsaget af en Skare sorte Hunde med ildrøde Tunger hængende ud af Gabet.

Meget almindelig er Troen paa, at Folk i mørke Uvejrsnætter, hvor det mystiske og uforklarligt uhyggelige ligger særlig nær, har ment at have set Kong Volmer paa den ottebenede Hest fare afsted over Markerne. Hesten var da gerne hvid; men undertiden kunde den ogsaa være sort eller kulsort. I de romantiske og af Fantasien farvede Beretninger staar Ilden ud af Næseborene. At Hesten er ottebenet er muligvis en Eftervirkning af Forestillingen om den ottebenede Slejpnir.

Gaar vi over til de sydsjællandske Sagn, ser vi, som før antydet, hvordan de i mange Maader minder om de nordsjællandske. I Sydsjælland har vi saaledes Sagn om, at Kong Valdemar eller Vollermand, som han ogsaa kaldes, bor i Gaasetaarnet i Vordingborg, hvor en Pige maa holde et Værelse i Stand til ham og rede hans Leje. I Nordsjælland er der et tilsvarende Sagn knyttet til Gurre Slot i det 17. Aarhundrede. Da Ruinerne her imidlertid efterhaanden helt forfaldt, overflyttedes Sagnet til et andet Sted, nemlig Kronborg Slot. Om dette fortæller August Møller i Torslev i Hornsherred, Meddelelsen af det omkr. 1875 fortalte Hornsherredsagn om Toves Tryllering, bl. a. følgende:

Paa Kronborg Slot er der et Kammer, hvor Kong Valdemar undertiden søger ind fra Jagten. I dette Kammer findes et Sengeleje med Halm, som engang en Pige hver Dag redte op. Den følgende Dag var det altid, som der i Halmen havde ligget en lille Hund. Hver Skiftedag laa hendes Løn paa Sengestolpen, og saaledes gik det i lang Tid. Men da glemte hun en Dag over andre Ting at rede Kongens Seng, og om Morgenen fandtes hun død i sin egen.

Den samme Meddeler fortæller ligeledes, hvorledes en Forbryder, der var dømt til Døden, engang blev be-naadet paa den Betingelse, at han skulde opholde sig en Nat i Kong Valdemars Kammer. Da Klokken slog tolv, kom Kongen. „Hvor tør du vove dig herind?“ spurgte han. „Jeg er dømt til Døden,“ svarede Forbryderen, „men nu søger jeg Beskyttelse her.“ Dette formildede Kongen, og han spurgte igen: „Hvilke Love gælde endnu i Danmark?“ „De samme, som du gav os, naadige Herre!“ svarede Forbryderen. Da kastede Kongen et Pengestykke til ham, og han rakte sin Hat frem. Skillingen var gloende og brændte igennem Hatten. Da Morgenen brød frem, var Forbryderen frelst.

Dette sidste Sagn menes at være et sydsjællandsk Sagn fra Vordingborgegnen, et Sagn, som saa er bleven

overført til Gurre og siden til Kronborg. Efter al Sandsynlighed er det kommen frem paa et Tidspunkt, hvor Kong Valdemars Love endnu var i Kraft, altsaa senest 1683, i hvilket Aar Christian den Femtes danske Lov afløste Valdemar Sejrs jyske Lov af 1241. Vi ser altsaa, hvordan det kan gaa til i Folketroens Verden: Kong Valdemar i Gaasetaarnet bliver, overført til Nordsjælland, under Gurrens Forfald til Kong Valdemar paa Kronborg, der afløser Holger Danske som Borgens Beboer og Beskytter.

Naar man spørger om, hvilken Del af Sydsjælland, der er omspændt af Sagnet om Kong Volmers vilde Jagt, maa vi svare: Hele Sydsjælland Syd for den paa Gøngenhøvdingens og Snaphanernes Tid saa bekendte, endnu eksisterende Vildbanegrøft, der strækker sig fra Præstø Fjord til Dybsø Fjord. Her tænker vi os, at Valdemar Atterdags Jagtomraade har været. Hertil er det mit! skal han have sagt. Vildbanegrøften har fra først af bestaaet af et højt, bredt beplantet Dige med en dyb, bred Grøft ved Digesiden. Flere Steder er den i Tidens Løb bleven sløjftet og indtaget til Agerjord. Den gaar mod Øst fra Præstø Fjord ved Sydsiden af Smidstrupvejen tæt forbi Vildbanegaarden og videre Syd om Tappernøje. Mod Vest følger den Kylebæk fra Dybsø Fjord en 350—400 Meter og Nord om Nylykkegaard i Form af en bred Vandrende.

I ikke saa faa Sagn fortælles der om, hvordan Kong Volmer jager her langs Vildbanegrøften. I de Gaarde, der ligger nærmest ved, har man saaledes kunnet høre ham om Natten jage med sin Vogn gennem Toftportene. Man har kunnet høre en Vogn rulle frem for Døren; men naar man gik ud, var der intet at se eller spore. Ualmindeligt er det ikke, at ældre Folk paa Egnen endnu kan mene at have set Kong Volmer ride frem her ved Vildbanegrøften ved Nattetid og videre gennem Køng By paa sin sorte Hest med sit Jagtfølge og med Hundene halsende bagefter med Ildtunger ud af Halsene. Nogle

fortæller, hvorledes han gerne standser ved Lille Gurre paa Vej mod Vordingborg.

Interessant er en Optegnelse, som Højskolelærer Kr. Taarup i 1910 har samlet efter Fru Jørgensens Fortælling i Brøderup Smedje. Den lyder saaledes:

„Kong Vollermand bad, om han maatte fare mellem Burre (o: Vordingborg) og Gurre. Og det kom han ogsaa til, fortalte min Moder (Smedekone Ane Kirstine Olsen, Fæby, død 1900).

Han havde to eller tre Hunde, som altid fulgte ham. Naar han red gennem Luften, kunde dog ingen se ham eller hans Hunde, men man kunde høre dem.

Naar han paa en saadan Fart kom til Burre, boede han i en Kældervælvning i det runde Taarn (o: Vordingborg). Her havde en Kone eller Pige lovet at rede hans Seng til en bestemt Tid; men hun havde glemt det. Da hørte hun noget kom susende, og hun krøb forskrækket under Sengen, for hun vidste, det var ham, der kom; men Hundene fandt hende snart under Sengen. Dog slap hun nok naadigt for denne Gang.

Kong Vollermand udryddede alt Troldtøjet om Vordingborg og Ambjærg, hvor der havde været meget af den Slags fra gammel Tid. Dette Troldtøj forbyttede Folks Børn, hvis man ikke passede paa, og lagde saa smaa Skiftinger i Stedet. Men dette Troldtøj blev udryddet af Kong Vollermand.

Ved Ambjærg Skov boede en Gaardmand, der kaldtes „Jens Jæger“ eller blot „Jægeren“. Han havde en Karl, som en Aften gik uden Forlov, og det gjorde man ellers ikke i den Tid. Karlen havde da ogsaa kun gaaet et kort Stykke, før han hørte noget, der kom susende. Det var Kong Vollermand, der kom med sine Hunde og bad Karlen holde ved sin Hest. Kong Vollermand gik ind i Skoven med Hundene, og Karlen maatte staa der længe. Men han hørte, det „masede“ og skreg inde i Skoven. Det var Kong

Vollerman, der gjorde det af med den sidste af de gamle Troldkvinder.

Karlen, som hørte Spektaklet, rystede af Skræk, da han frygtede for, at nu kom Turen til ham. Men Kong Vollerman sagde til ham, om han vilde holde sin Hat op, saa skulde han faa sin Løn. Karlen holdt Hatten frem; men da Kong Vollerman kastede noget i den, brændte Hattepullen, og saa var der ingen Ting. Karlen skulde nemlig have holdt et dobbelt Lag frem, saa havde han faaet Penge ud af det. Et enkelt Lag er nemlig ikke nok. At han ikke fik noget, var til Straf, fordi han var gaaet uden Forlov.

Engang havde en Kone brygget Øl, der stod i store Kar. Da kom Kong Vollerman ind til hende, og hans Hunde drak alt Øllet. Hun græd over det; men Kong Vollerman bad hende holde to Dele op. Hun holdt da sit Forklæde og sit Skørt op. Kong Vollerman kastede noget i Forklædet, og straks saa Konen, at der laa en Mængde Penge i Skørtet. Forklædet var de gaaet igennem“

Ikke mindre interessant er et Sagn, optegnet af Lærer Peter Nielsen, Skuderløse, og samlet i Tang Kristensens „Danske Sagn“, hvor der fortælles om de ogsaa fra andre Egne af Landet omtalte langbrystede kvindelige Trolde, de saakaldte „Slattenlangpatter“, som den vilde Jæger tænkes at jage ved Nattetid:

„Paa sin Vej fra Burre til Gurre færdes Kong Voller- man ad Landevejen efter Næstved. Det traf sig en mørk Efteraarsnat, at en Bondekarl, der tjente i Vester-Eges- borg og havde besøgt sin Kjæreste, der tjente i Kjøng, paa Tilbagevejen derfra passerede Vejlebroen, og der mødte han et Uhyre, som de kaldte for en Gjødemor. (Nedenunder Vejlø Prædikestol sidder en saadan Gjøde- mor, der bærer Stolen; den har lange, nedhængende Bry- ster, en hængende Underlæbe og vældige store Ører og ser fæl ud). Ordet udtales: Gjøemor. Hun kommer pu- stende, og han møder hende lige paa denne Bro; han

kunde høre længe, før han mødte hende, hvordan hun pustede og stønnede. Hun fik lige gispet ud: „Havde jeg Tid, saa skulde jeg sluge dig“. Men Karlen tænkte: „Det var godt, han ikke havde Tid“. Lidt efter møder han tre gloende Hunde med Ildøjne, og Tungerne hængte dem langt ud af Halsen. Atter lidt efter møder han selve Kongen. Vollermand var ridende og holdt Hesten an og spurgte saa Karlen i en streng Tone, om han havde mødt noget underligt paa sin Vej. Han svarede, at henne paa Vejlebro havde han mødt en Gjødemor. Kong Vollermand svarede: „Det er den sidste af den Art, der er her i Danmark“. Han havde nemlig faaet den Opgave at udrydde alt Troldtøjet her, da han havde ønsket bestandig at blive her paa Jorden. „Men jeg haaber, hun skal snart faa sin Bekomst“. En Stund derefter hører han tre skingrende Hallo gjalde ude i Kostræde-Banker, og umiddelbart efter hører han et Skud. Karlen var nysgerrig og gik efter Skuddet, og da han kom ud i Bakkerne, ser han Kong Vollermand i Færd med at læsse Uhyret paa sin Hest; men han magtede det ikke og bad da Karlen om at hjælpe sig. Han lod ham saa drikke af en Flaske tre Gange, og saa fik han tolv Mands Styrke og kunde let læsse Uhyret op. Da Kong Vollermand nu galopperede i Retning efter Burre, kunde han nok skjønne, hvem han havde haft for sig. Siden den Tid havde Karlen 12 Mands Styrke; men der siges ikke noget om, at han saa aad for 12 Mand; men det er dog meget sandsynligt. Karlen kom siden til at tjene paa Avnø, og der fik Herremanden ham til at sige, hvorfra han havde faaet sin Styrke, imod at love, at han skulde forsørge ham til hans Dødsdag.“

Fra Lundby ved Præstø er fortalt følgende:

„Det hændte ikke så sjældent, når Hovfolkene gik på Lundbygårds Marker, at de ved Aftenstid så en høj Kvinde komme farende ud af Skoven; hendes Bryster var så lange, at hun havde kastet dem over Skuldrene. Bag

efter hende jog en Rytter paa en kulsort Hest. „Så I hende!“ råbte han til Hovfolkene, mens han forsvandt i Mørkningen. Noget efter kom han tilbage og havde Kvinden lagt tværs over Hesten foran sig. „Så I, jeg fik hende!“ råbte han igjen til Hovfolkene, hvorefter han red ind i Skoven. Det var Kong Atterdag, på Jagt efter Ellefruen, forklarede min Hjemmelsmand.

Somme Tider hændte det også, når Hovfolkene gik på Marken ved Aftenstid, at der kom en fremmed til dem og sagde: „Nu må I nok gå hjem, Folk, nu er det nok for i Dag.“ — „Det var Kong Atterdag“, tilføjede min Hjemmelsmand, „men ham var Folkene aldrig bange for, han gjorde dem ikke noget“. (Johannes Neve i Tang Kristensens „Danske Sagn“).

En gammel Mand i Vester Egesborg mødte en Aften ved Vejlø-broen et ualmindeligt stort Fruentimmer, der pustede og stønnede, så han kunde høre hende, længe før hun kom til ham. I det klare Måneskin så han, at Tungen hængte langt ud af Halsen på hende af bare Anstrengelse, og hendes blottede Bryster hængte helt ned til Bæltstedet. Lidt længere henne, hvor Nørrestrand går lige op til Landevejen, mødte han tre ildrøde Hunde med gloende Tunger, og så kom Kong Vollermand farende på en snehvid Hest og spurgte, om han ikke havde set eller mødt en Slattenpatte. Jo, og hun lod til at have Hastværk. „Ja, men det hjælper hende ikke,“ og så red han videre. Lidt efter drønedes et Skud og hørtes et gennemtrængende Hvin. Det var den sidste Slattenpatte. (Tang Kristensen: „Danske Sagn“).

En Bonde i Vordingborg-egnen var engang ude at flytte Heste, og da kom der en Jæger med et Koppel Hunde og bad Bonden passe godt på dem, indtil han kom tilbage. Bonden slog Lænken om et Træ, og få Øjeblikke efter hørte han et Skud, og derpå kom Jægeren jagende med et Fruentimmer hængende bag over Hesten. „Så du, jeg fik hende; men jeg måtte også til Falster for at

hente hende.“ Det var en Ellepige. (Tang Kristensen: „Danske Folkesagn“).

Kong Valdemar blev, fordi han holdt så meget af Jagten, sat ned i en åben Begravelse med en Hest og Jagtredskaber hos sig Han farer om Natten gennem Luften med alle sine Hunde, så det hviner og tuder efter. En Karl fra Ormitslev har hørt det mange Gange. En Gang var han på Jagt efter en Havfrue, som hed Slattenpat. Han traf da en Dreng, som måtte strø Møg om Natten, fordi han ikke kunde nå nok om Dagen. Jægeren bad da Drengen om at holde sine Hunde, mens han red et Stykke Vej på Jagt. Drengen holdt dem også, og Jægeren red bort; men straks efter kom han tilbage med et Fruentimmer hængende over Hesten. Til Løn for sin Ulejlighed fik Drengen Lov at patte Fruentimmeret, hvoraf han blev så stærk, at da Manden næste Aften vilde drive ham i Marken, tog han ham og smed ham over Huslængen.

Den samme Jæger kom engang ind til en Kone og bad om noget at drikke. Konen undskyldte sig med, at hun havde ingen Krukke; men Jægeren tog da et Sold og drak af. Da han havde drukket, fyldte han Soldet med Trækul; men Konen regnede ikke disse for noget og satte dem afsides i en Krog. Nogen Tid derefter vilde hun koge Mad ved Kullene; men da var det bare Sølvpenge. (Tang Kristensen: „Danske Sagn“).

Ved Gaarden Rosenfeldt ved Vordingborg jager Valdemar Atterdag. (J. Kamps Saml.).

I Vintersbølle Skov ved Vordingborg findes en Rundkreds af store Sten, og inde i Kredsen ligger flere større Sten, men i selve Midten en Sten, hvori der findes en Fordybning, og i den er altid Vand. Sker det en sjælden Gang, at Vandet bliver udtørret, da er det et Tegn paa onde og trange Tider, der skal komme. Det har været Skik at lægge Mønter ned i det Hul, og da jeg spurgte, hvorfor man gjorde det, svarede Manden, der viste mig Stedet, at det vidste han ikke, det havde været Skik fra

ældgammel Tid. I samme Sten var tillige en lang Fordybning. Der fortælles, at Kong Valdemar kommer en Nat hvert Aar farende paa sin Hingst gjennem Skoven, standser ved Tingstedet og slaar med sin Ridepisk paa Stenen, hvoraf saa den omtalte Fordybning skal komme. (J Jensen Refshale i Tang Kristensen: „Danske Sagn“).

Naar gamle Koner hører en sær Lyd, siger de til Børnene: „Ti stille, Dreng, det er Kong Vollerman.“ Han havde den Dom over sig, at hvor han red og kom til en Gaard, som havde to Porte lige overfor hinanden, der skulde han ride igjennem dem, og det nyttede ikke, hvor stærkt de havde stænget dem, naar han kom til dem, saa red han igjen, og hvor Portene saa stod aabne om Morgen, vidste Folkene, han havde været der. En Gang, en Skærsommernat, var en Bondekone i Færd med at brygge Øl, det var i Per Kastes (Peder Karstensens) Gaard i Vester-Egesborg, og der var saadan to Porte. Høstfolkene havde drukket alt Øllet Dagen før, og derfor maatte Konen have brygget. Just som hun var færdig med at tillave Urten, farer tre gloende Hunde ind over Halvdøren til Stegerset og giver sig i Færd med at drikke Urten. Konen forsøgte at jage dem bort med sin Ildtang; men det lykkedes hende ikke. Hun jamrede sig for sit Øl til Høstfolkene, og i det samme stikker Kong Vollerman Hovedet ind over den øverste Dør og bad om lidt at drikke. Ja, det var hende umuligt, da hans Hunde havde drukket al hendes Urt. Om hun da ikke havde lidt Mælk? Det fik han saa at lække sin Tørst paa. Siden sagde han: „Du skal have lidt Øl for dit gode Hjertelag“, og saa kom han ind i Stegerset, tog Ildskovlen og bad hende holde Forklædet op. Nu øste han et Par Skovlfulde af gloende Kul i det. De brændte nok Hul i Forklædet; men om Morgen efter fandt Konen lige saa mange Guldstykker, som der havde været Kul i Forklædet. Den Gaard fik derved sin Velstand; og den var der i lange Tider. (Lærer Peter Nielsen, Skuderløse, i Tang Kristensens: „Danske Sagn“).

Endelig kan saa sent som 1937 nævnes følgende Optegnelse:

Gud maatte gerne beholde sit Himmerig, naar blot Kong Volmer maatte ha' Lov at fare fra Gurre til Borre, har Kong Valdemar engang sagt; derfor skal han fare som Genfærd til evig Tid. Borre er lig med Vordingborg; Gurre er en rund Plantage med Vand uden om, hvor ned til Kjøng-Gaardens Have gaar, tidl. Øbjerggaard kaldet. Kong Volmer red fra Borre til Gurre (Medd. kender ikke Gurre i Nordsjælland). Folk kunde høre, naar han kom jagende, høre hans Hunde, der havde gloende Øjne, halse. Folk kom ud og lukkede Ledene op for ham, naar han kom. Han kom en Nat og bød en Kone, at hun skulde lukke sit Kvæg ud. Hun turde da ikke andet end adlyde hans Befaling, og hans Hunde aad da det hele op. Til Gengæld smed Kongen en Haandfuld Guldpenge i Konens Forklæde; men de brændte Hul i det. „Du skal ikke være bange, Tøs“, sagde Far, naar jeg Efteraarsaftener, naar det begyndte at mørkne, skulde uden for, „Han kommer ikke før Kl. 12“. (A. Rønnekilde Nielsen, Slagelse, i Tang Kristensens: „Danske Sagn“).

INDHOLDSFORTEGNELSE

	Side
STENALDERSFUND FRA PORSMOSEN af <i>Hakon Berg</i> ...	241
C. BORRE LARSEN OG HANS LOKALHISTORISKE AF- HANDLINGER af <i>August F. Schmidt</i>	263
AF HOVERIETS HISTORIE PAA GAUNØ GODS af <i>Ri- chard Tange</i>	270
MØENS VÅBEN af <i>Sigvard Skov</i>	296
SOGNET OMKRING KONGSØ (KØNG) af <i>Philipp Borries</i>	301
